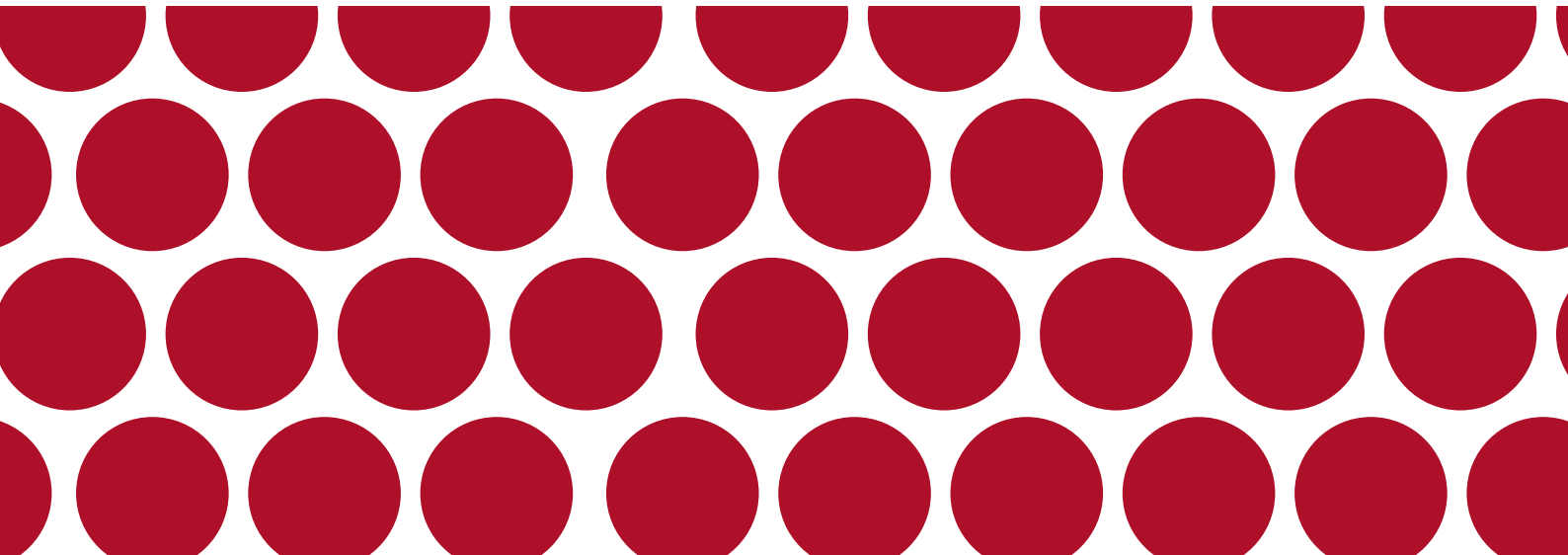

Handlingsprogram

för bevarande av de nationella minoritetsspråken
finska, jiddisch, meänkieli och romska

Institutet för språk och folkminnen

Box 135

751 04 Uppsala

Besöksadress: Uppsala arkivcentrum, von
Kraemers allé 21, 752 37 Uppsala

www.isof.se

Handlingsprogram

för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska

Redovisning av regeringsuppdrag
Ku2019/01339/CSM

4 september 2020

Generaldirektörens förord

Det är i synen på sina minoriteter som ett samhälles demokratiska mognad framstår som allra klarast. I Sverige har vi fem erkända nationella minoriteter och lika många nationella minoritetsspråk. Sedan några decennier tillbaka har det juridiska skyddet för de nationella minoriteterna i Sverige, bland dem urfolket samerna, successivt förstärkts. Samhällets insatser för de nationella minoriteterna och språken har, efter sekler av försummelser, blivit fler och förbättrats utifrån vunna erfarenheter.

Men situationen är ändå bekymmersam – inte minst gäller det framtidsutsikterna för de nationella minoritetsspråkens ställning som levande språk i vårt land. Att vidta kraftfulla och effektiva åtgärder från samhällets sida för att leva upp till de åtaganden som Sverige gjort gentemot sina egna invånare och mot världssamfundet är helt nödvändigt.

Revitaliseringen av språken är en grund för hela minoritetspolitiken och Isof har med entusiasm men också viss bävan inför uppdragets komplexitet tagit sin an uppgiften att ta fram ett handlingsprogram för fyra av de nationella minoritetsspråken. Vi har bedrivit vårt arbete parallellt med Sametinget som har fått motsvarande uppdrag för de samiska språken.

Jag vill i samband med att vi överlämnar våra förslag till regeringen tacka alla de som vi under arbetets gång har varit i kontakt med. Från myndigheter, kommuner, organisationer, forskare och framför allt från de nationella minoriteterna själva har vi fått ta del av problembeskrivningar, faktaunderlag, tankar och idéer som varit ovärderliga i arbetet. Sist men inte minst vill jag tacka Isofs medarbetare för ett väl utfört arbete.

Uppsala den 4 september 2020

Martin Sundin
Generaldirektör

Innehåll

Inledning	5
Läsanvisningar	6
Handlingsprogrammets inriktning	6
Uppdragets genomförande	8
1. En ökad medvetenhet och kunskap om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken	13
1.1 Ökad kunskap i samhället och den offentliga sektorn	13
1.2 Statistik och data om talare	14
1.3 Förvaltningsområden för jiddisch och romska	15
2. De nationella minoritetsspråkens utveckling och revitalisering	17
2.1 Språkcentrum	17
2.2 Inrättande av språkresurscentrum på kommunal eller regional nivå	18
2.3 Bidrag till revitalisering	18
2.4 Språkvård	19
3. En obruten utbildningskedja	21
3.1 De nationella minoritetsspråken i utbildningskedjan	21
3.2 Förskolan	22
3.3 Förskoleklass	24
3.4 Grundskola	24
3.5 Gymnasium	28
3.6 Högskola	29
3.7 Läromedel	32
4. Språken i det livslånga lärandet	33
4.1 Folkbildning	33
4.2 Språken i yrkeslivet	34
5. Kultur bär språk – språk bär kultur	36
5.1 Språkstöd och bokstart	36
5.2 Produktion av litteratur	37
5.3 Resursbibliotek	38
5.4 Scenkonst, musik, bild- och formkonst	39
5.5 Film	40
5.6 Medier och public service	40
6. De nationella minoritetsspråken i det digitala samhället	42
6.1 Språkteknologi	42
7. Konsekvensbedömning	44
7.1 Ekonomiska beräkningar	44
7.2 Övriga konsekvensbedömningar	44
8. Uppföljning av handlingsprogrammet	47
Referenslista	48
Bilaga 1. Språkrevitalisering i teori och praktik	
Bilaga 2. Kunskapsöversikt och lägesbeskrivning	
Bilaga 3. Sammanställning av förslag	

Inledning

Det flerspråkiga Sverige är urgammalt. Vid sidan av svenska talas ca 200 språk i landet. Utmärkande för de fem nationella minoritetsspråken är att de har talats under mycket lång tid i Sverige, i de flesta fall långt innan Sverige kom till som stat. Föreställningen om att invånarna i ett land ska tala ett och samma språk är en modern företeelse som befästes i samband med nationalstatens etablering i början av 1800-talet. Som en del i bygget av staten Sverige skedde en språkbytesprocess där många minoritetsspråkstalarare var tvungna att övergå till svenska och därmed inte förde över sina modersmål till nästa generation. När Sverige år 2000 valde att ratificera Europarådets två konventioner om skydd för de nationella minoriteterna och minoritetsspråken, innebar det ett erkännande av fem minoriteter och minoritetsspråk som en del av det svenska, och därmed också det europeiska, kulturarvet: Ett arv som är värt att främja och bevara.

Sveriges nationella minoriteter är judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. De nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romska¹ och samiska. Enligt språklagen (SFS 2009:600) är svenska huvudspråk i Sverige, det språk myndigheter arbetar på och det språk lagar och förordningar är utfärdade på. Men språklagen säger också att det offentliga ska skydda och främja de nationella minoritetsspråken, och att den som tillhör en nationell minoritet ska få möjlighet att lära sig, utveckla och använda sitt nationella minoritetsspråk (7 § samt 14–15 §).

I 20 år har Sverige nu haft en fastslagen politik för främjandet av de nationella minoritetsspråken. Under dessa 20 år med en aktiv svensk minoritetspolitik har framsteg gjorts. Myndigheter, kommuner och regioner har blivit mer medvetna om sitt ansvar och en del av dem har kommit långt i sitt arbete att etablera fungerande samråd med lokala minoritetsgrupper. Föräldrar har i större utsträckning än tidigare börjat ta initiativ till att återupptäcka sitt minoritetsspråksarv och till att föra språkkunskaper vidare till sina barn.

Minoritetspolitiken förs framåt av två övergripande mål (*Från erkännande till egenmakt*, prop. 2008/09:158). Det ena målet handlar om att minoritetspolitiken ska säkra de nationella minoriteternas mänskliga rättigheter i form av inflytande och frihet från diskriminering. Det andra målet har fokus på språken, och handlar om att stärka de nationella minoritetsspråken så att de kan leva vidare i det svenska samhället.

I juni 2019 fick Isolf regeringens uppdrag att ta fram ett långsiktigt och samlat handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska. Sametinget fick ett motsvarande uppdrag för samiska. Handlingsprogrammets syfte är att främja möjligheten för de nationella minoritetsspråken att revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige, och kommer följaktligen att vara inriktat mot det sistnämnda av minoritetspolitikens två övergripande mål.

1. Språkrådet förespråkar benämningen romska, eftersom den är anpassad till det svenska språksystemet. Romani chib och romani är andra vanliga benämningar.

Handlingsprogrammet har identifierat problem, målbilder och åtgärder för den fortsatta minoritetspolitiken. Händelser i omvärlden kan göra att ytterligare åtgärder behövs läggas till i handlingsprogrammet. Handlingsprogrammets övergripande och mest angelägna syfte är att föreslå en konkret riktning framåt för minoritetspolitiken avseende de nationella minoritetsspråkens långsiktiga bevarande.

Läsanvisningar

Handlingsprogrammet består i en förslagsdel med inledande bakgrundsinformation samt tre bilagor. Förslagen presenteras tematiskt i sex kapitel. Det första kapitlet innehåller förslag som syftar till att öka allmänhetens medvetenhet och kunskap om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken. Kapitel två ger förslag på hur det praktiska revitaliseringsarbetet kan organiseras. Det tredje kapitlet uppehåller sig vid utbildningssektorn, från förskola till universitet, medan kapitel fyra tar upp folkbildning och det livslånga lärandet. Kapitel fem ger förslag inom kulturområdet, inklusive medier och public service, medan det avslutande sjätte kapitlet handlar om de nationella minoritetsspråken i det digitala samhället. Varje kapitel innehåller ett övergripande mål, samt ett eller flera förslag till åtgärder.

Bilaga 1 är en forskningsöversikt författad av Kenneth Hyltenstam, professor emeritus vid Centrum för tvåspråkighetsforskning, Institutionen för svenska och flerspråkighet vid Stockholms universitet. I bilagan förklaras centrala begrepp såsom revitalisering, språkbyte och språkbevarande utifrån ett teoretiskt perspektiv. Texten sätter revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken i Sverige i en internationell ram, där den svenska minoritetspolitiken speglas mot de strategier och utmaningar som identifierats i andra länder och sammanhang.

Bilaga 2 utgörs av en bakgrund om den svenska minoritetspolitiken och en nulägesbeskrivning av de områden handlingsprogrammet omfattar. Bilagan redogör också för det minoritetspolitiska regelverket och innehållet i de mest relevanta utredningar som lagts fram under de senaste åren.

Bilaga 3 är en sammanställning av samtliga förslag, inklusive kostnadsuppskattningar och en översiktlig tidsplan för förslagens genomförande.

Handlingsprogrammets inriktning

I direktivet till Isof beskrivs översiktligt handlingsprogrammets tänkta inriktning, innehåll och syfte:

Regeringen uppdrar åt Institutet för språk och folkminnen (Isof) att utarbeta förslag till ett långsiktigt och samlat handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken i de delar som avser finska, jiddisch, meänkieli och romani chib. Programmets syfte är att främja möjligheten för de nationella minoritetsspråken att revitaliseras och fortleva som levande språk i Sverige. (Kulturdepartementet 2019)

Mot bakgrund av beskrivningen i direktivet har uppdraget inneburit ett antal vägskäl för handlingsprogrammets inriktning. Nedan följer en kort redogörelse för de olika inriktningsbesluten.

A. Ett samlat handlingsprogram för finska, jiddisch, meänkieli och romska

De nationella minoritetsspråken har olika förutsättningar för revitalisering. Språkbärarna inom respektive språkgrupp har olika behov vad gäller insatser och inriktning på minoritetspolitiken utifrån sina perspektiv och omständigheter. Minoritetsgrupperna är naturligtvis inte heller homogena, utan präglas av olika erfarenheter, intressen och behov. Samtidigt är grundutmaningen densamma för samtliga nationella minoritetsspråk, nämligen det faktum att språkbytesprocessen gjort att språkens överlevnad i Sverige är hotad.

Handlingsprogrammets kapitel täcker olika samhällsområden som identifierats som centrala för revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken. I arbetet med att identifiera problemområden har vi kunnat konstatera att de behov av åtgärder som formulerats i samråd med minoriteterna och myndigheter i de flesta fall är gemensamma för flera eller samtliga nationella minoritetsspråk.

För vissa av språken är situationen mer akut än för andra, men grundproblemen är alltså i många fall desamma. Av det skälet har det framstått som rimligt att lägga fram ett gemensamt och sammanhållet handlingsprogram för de fyra nationella minoritetsspråk som uppdraget innefattar. De re-

vitaliseringsinsatser som presenteras i handlingsprogrammet utgår därför från en gemensam problembild.

Det kan finnas behov av att, som ett nästa steg, formulera fler och ännu mer specifika åtgärder för vart och ett av de nationella minoritetsspråken, både inom de områden som handlingsprogrammet omfattar och utifrån behov som tillkommer med tidens gång. Uppföljningen av handlingsprogrammet kan troligtvis indikera om det i framtiden finns behov av sådana ytterligare insatser.

B. Kortsiktiga och långsiktiga mål

Handlingsprogrammet består av förslag till åtgärder som kan utföras på kort eller på lång sikt. En del insatser är tydligt avgränsade och detaljerade och bör kunna beslutas och implementeras direkt. Andra förslag är mer omfattande och kräver längre tid att förverkliga, eftersom de förutsätter att andra åtgärder redan har genomförts. Detta beror på att minoritetspolitiken utvecklats olika långt inom olika områden i samhället och i förhållande till de olika språken.

I bilaga 3 ges en översikt över samtliga förslag där det framgår vilka av förslagen som bedöms vara genomförbara på kort respektive längre sikt.

C. Fokus på de nationella minoritetsspråken

De förslag som presenteras i handlingsprogrammet tar avstamp i de utgångspunkter som formuleras i regeringens skrivelse *Nystart för en stärkt minoritetspolitik* (Skr. 2017/18:282). Under 2016–2017 genomfördes en översyn av minoritetslagen (SFS 2009:724), och i skrivelsen ges utgångspunkterna för det fortsatta minoritetspolitiska arbetet.

Som nämnts tidigare vilar den svenska minoritetspolitiken på två övergripande mål som slogs fast i samband med den minoritetspolitiska reformen 2010²: dels ska de nationella minoriteternas mänskliga rättigheter säkras i form av inflytande och frihet från diskriminering, dels ska de natio-

nella minoritetsspråken stärkas så att de kan leva vidare i det svenska samhället. Dessa två mål har sedan brutits ner i tre delområden för minoritetspolitiken: diskriminering och utsatthet, inflytande och delaktighet samt språk och kulturell identitet.

Uppdraget med att ta fram ett handlingsprogram är inriktat mot de nationella minoritetsspråken och deras revitalisering, och faller därmed främst in under det andra övergripande minoritetspolitiska målet och det tredje delområdet ”språk och kulturell identitet”. Det råder dock inga vattentäta skott mellan minoritetspolitikens olika delar. För att minoritetspolitikens ska kunna genomföras krävs att målen inom samtliga tre delområden förverkligas, eftersom de är ömsesidigt beroende av varandra.

D. Handlingsprogrammets relation till minoritetslagstiftningen

Den europeiska språkstadgan

I samband med ratificeringen av Europarådets två minoritetskonventioner: Ramkonventionen (*Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter*, SÖ 2000:2) och den europeiska språkstadgan (*Europeisk stadga för landsdels- eller minoritetsspråk*, SÖ 2000:3), åtog den svenska regeringen sig att genomföra insatser för att stärka de nationella minoritetsspråken.

Den europeiska språkstadgan är uppdelad i ett antal artiklar (kapitel) som täcker områden som anses centrala för språkens revitalisering: Utbildning, rättsväsende, förvaltningsmyndigheter och samhällsservice, medier samt kulturell verksamhet. Varje artikel innehåller en lista med detaljerade insatser. Varje land bestämmer själv vilka insatser de ska åta sig för vart och ett av de nationella minoritetsspråken.

Medan åtagandena gentemot främjandet av jiddisch och romska är mer generellt formulerade, är förpliktelserna att främja finska, meänkieli och samiska mer detaljerade och långtgående. I stora delar har Sverige valt att underteckna samma

2. Den minoritetspolitiska reformen sjösattes 2010 och innebar införandet av en nationell lag om nationella minoriteters språkliga och kulturella rättigheter: Lag (SFS 2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk, etablerandet av ett system med kommuners frivilliga anslutning till förvaltningsområdet för finska, meänkieli och samiska, samt införandet av ett system för att följa upp minoritetspolitiken.

nivå av åtaganden för de tre minoritetsspråken finska, meänkieli och samiska. Undantaget är de kapitel som handlar om medier, där något större åtaganden är gjorda för finska jämfört med för meänkieli och samiska, samt kapitlet om kulturell verksamhet där något fler åtaganden är gjorda för finska och samiska jämfört med för meänkieli.

Vissa av handlingsprogrammets kapitel sammanfaller med språkstadgans innehåll, men inte alla. Det beror på att språkstadgan är utformad utifrån situationen för de nationella minoritetsspråken i Europa generellt, och inte specifikt för den situation som råder för de nationella minoritetsspråken i Sverige. De nationella minoriteternas egna behov, såsom de kommunicerats i samrådsprocessen under arbetets gång, har haft stor betydelse för inriktningen och utformningen av de förslag som presenteras i handlingsprogrammet. En avstämning har dock gjorts i förhållande till den europeiska språkstadgan för att i mesta möjliga mån också ta dessa åtaganden i beaktande.

Språkstadgans artiklar kommenteras i handlingsprogrammet där det bedömts vara relevant. De områden som sammanfaller är först och främst förslagen för utbildningssektorn, och i viss mån de förslag som rör kulturell verksamhet och medier. Rättsväsende och samhällsservice har inte varit teman som lyfts fram i särskilt hög utsträckning i samrådet med minoriteterna, men är naturligtvis också viktiga områden för minoritetspolitiken.

Över tid, och i takt med att handlingsprogrammets förslag på insatser genomförs, är det naturligtvis nödvändigt att regeringen regelbundet ser över möjligheten att göra ytterligare åtaganden för vart och ett av språken.

Minoritetslagen

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (SFS 2009:724), hädanefter minoritetslagen, bygger på innehållet i både ramkonventionen och den europeiska språkstadgan. Lagen beskriver vilka rättigheter minoriteterna har i hela landet och inom de speciella förvaltningsområden³ som finns för finska, meänkieli och samiska. De bestämmelser som gäller för samtliga nationella minoritets-

språk är mer generella och innebär att kommuner och andra myndigheter är skyldiga att skydda minoriteternas språk och kultur och särskilt när det gäller barn och unga. För finska, meänkieli och samiska anger lagen också att talare av språken har rätt att i förvaltningsområdena kommunicera med myndigheter på sitt språk, att få förskola och äldreomsorg på sitt språk och att få använda sitt språk i rättsväsendet. Minoritetslagens innehåll speglar någorlunda väl innehållet i den europeiska språkstadgan, men innehåller dock ingen reglering av utbildningssektorn, utöver förskolan.

En del av minoritetslagens paragrafer är centrala också i handlingsprogrammet. Det gäller till exempel främjandet av minoriteternas kultur och åtgärder för att stärka möjligheten till förskoleverksamhet på minoritetsspråk. Andra delar, som rätten till äldreomsorg eller kommunikation med myndigheter på minoritetsspråk, ingår inte i handlingsprogrammets förslag på insatser. Det beror på att vi gjort bedömningen att vissa av minoritetslagens bestämmelser inte är centrala ur ett renodlat revitaliseringsperspektiv. Det innebär dock inte att dessa bestämmelser är mindre viktiga i sig – bara att de faller utanför ramarna för ett handlingsprogram med fokus på de nationella minoritetsspråkens revitalisering.

Uppdragets genomförande

Arbetet med handlingsprogrammet har bedrivits i nära samråd med en mängd aktörer. Särskild vikt har lagts vid samråd med ett antal myndigheter som identifierats som nyckelaktörer, samt med de nationella minoriteterna. En stor del av projekt-tiden har lagts på inhämtande av minoriteternas egna erfarenheter, synpunkter och förslag i syfte att kunna teckna en så bred bild som möjligt av minoritetsgruppernas behov. Det som kommit fram i dessa möten har varit det viktigaste underlaget för handlingsprogrammets konkreta förslag.

En annan del av arbetet har bestått i en genomlysning av de revitaliseringsåtgärder som föreslagits och genomförts under de senaste 20 åren, med betoning på det sista decenniet. Under de senaste

3. Systemet med förvaltningsområden etablerades 2010 och innebär att talare av finska, meänkieli och samiska har särskilt starka rättigheter att använda sina språk i de geografiska områden i Sverige som tillhör ett förvaltningsområde för finska, meänkieli och/eller samiska. Rättigheterna preciseras bland annat i minoritetslagen.

åren har en rad statliga utredningar initierats, vilket har resulterat i att ett antal förslag lagts fram inom det minoritetspolitiska området. En del av dessa förslag har regeringen fattat beslut om och implementerat, medan andra fortfarande är under beredning.

De två mest centrala statliga utredningarna under de senaste åren är *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60) samt *Nationella minoritetsspråk i skolan – Förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91). När det gäller *Nästa steg?* (SOU 2017:60) lades en proposition fram 2018, och en del av förslagen har genomförts. Förslagen i *Nationella minoritetsspråk i skolan* (SOU 2017:91) har ännu inte fattats beslut om. De resonemang som förs i både dessa betänkanden har varit en utgångspunkt för inriktningen på handlingsprogrammets förslag. De förslag som vi anser vara av särskilt stor betydelse ur ett revitaliseringsperspektiv, och som inte redan genomförts, har inkluderats i handlingsprogrammet.

De skriftliga underlagen till handlingsprogrammet utgörs huvudsakligen av statliga utredningar, myndighetsrapporter, Europarådets uppföljningsrapporter, remissyttranden samt intresseorganisationers rapporter. Av särskild betydelse har uppföljningsmyndigheternas årliga rapportering varit samt de statliga utredningar som nämnts ovan.

Underlag från samråd

Under arbetets gång genomfördes möten med utvalda myndigheter och andra relevanta aktörer. Särskild vikt lades vid samråd med de myndigheter som i uppdragsbeskrivningen pekats ut som centrala: Länsstyrelsen i Stockholms län, Skolverket, Kulturrådet, Sveriges kommuner och regioner (SKR) samt de lärosäten som har särskilt ansvar för finska, jiddisch, meänkieli och romska. En kontinuerlig dialog har också förts med Sametinget som parallellt arbetat med att ta fram ett handlingsprogram för de samiska språkens bevarande. Vissa förslag som läggs fram är gemensamma för Sametinget och Isof.

Under perioden december 2019–februari 2020 arrangerades fem workshoppar med företrädare för finska, jiddisch, meänkieli och romska.⁴ Information om workshopparna spreds genom Isofs kontaktnät och genom webbplatsen minoritet.se.

Under workshopparna fick deltagarna i grupper diskutera hur de nationella minoritetsspråken skulle kunna stödjas inom olika åldersspann: 0–5 år, 6–18 år, 19–35 år, 36–65 år, och efter 65 år. Syftet med upplägget var att belysa de språkliga behoven under livets olika faser.

4. Representanter för meänkieli deltog i två workshoppar, en i Stockholm och en i Kiruna.

Förslag till handlingsprogram

1.

En ökad medvetenhet och kunskap om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken

Allmänhetens medvetenhet och kunskap om de nationella minoritetsspråken har stor betydelse för revitaliseringens förutsättningar. Språkval och språkbytesprocesser sker som en del av en större samhällsutveckling, och det sätt på vilket språken uppmärksammas och värderas av det omgivande samhället påverkar individens val att använda sitt minoritetsspråk.

Att öka medvetenhet och kunskapen om de nationella minoritetsspråken är därför inte bara en fråga för minoritetsgrupperna själva, utan i högsta grad en fråga för hela samhället.

1.1 Ökad kunskap i samhället och den offentliga sektorn

Kunskapsnivån om de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken är i dag låg i samhället överlag. Bristen på kunskap har uppmärksammas av statliga utredningar och minoritetsorganisationer ända sedan de fem nationella minoritetsspråken fick sin minoritetsstatus år 2000. De senaste tio årens uppföljning av minoritetslagen har visat att kunskapsläget inte förbättrats nämnvärt, trots de kunskapshöjande insatser som genomförts.

Undersökningar från både Isof och Utbildnings-

radion/Novus har bekräftat den bilden. När Isof genomförde en undersökning 2015 kände endast 12 procent av de tillfrågade till att jiddisch var ett nationellt minoritetsspråk (Isof 2015). Och i undersökningen från Utbildningsradion/Novus från 2018 kände endast 5 procent av de tillfrågade till samtliga nationella minoritetsspråk (Utbildningsradion/Novus 2018).

Brist på kunskap om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken finns också inom den offentliga sektorn. Konsekvensen blir att många statliga och kommunala myndigheter inte anser sig berörda av minoritetslagens paragrafer och att minoritetspolitiska frågor inte alltid integreras på ett naturligt sätt med andra politikområden. Det är vanligt att kunskapen om minoriteterna bärs av enstaka personer i en organisation, vilket gör organisationen sårbar.

Kunskapsnivån behöver höjas i samhället, varav de offentlighetsanställda är en särskilt viktig målgrupp. Genom att ta fram en, helst obligatorisk, webbutbildning för tjänstepersoner inom den offentliga sektorn kan kunskapsnivån om de nationella minoritetsspråken höjas. Kunskapen kan också spridas brett i organisationerna istället för att bara finnas isolerat hos några få. Utbildningen kan även göras tillgänglig för allmänheten.

När det gäller information om och på de natio-

nella minoritetsspråken finns det flera olika målgrupper med sinsemellan olika behov. Myndigheterna behöver bli informerade om vilka skyldigheter de har enligt lagar och andra regelverk. De behöver också få information, stöd och inspiration om hur de kan arbeta med minoritetspolitik utifrån lokala omständigheter och förutsättningar.

För att medvetenheten och kunskapen om de nationella minoritetsspråken ska öka i samhället behöver de synliggöras för allmänheten på olika arenor. De nationella minoriteterna själva behöver också få ökad kunskap om vilka språkliga och kulturella rättigheter de har. Ur ett revitaliseringsperspektiv är tillgången på praktisk och aktuell information kopplad till återtagande av språken särskilt viktig. Det kan till exempel gälla information om rätten till modersmålsundervisning för barn, vilka språkkurser som finns tillgängliga på folkhögskolor och universitet, eller vilka rättigheter som gäller för förskoleverksamhet på minoritetsspråk i kommunen där man bor.

Den information som rör de nationella minoriteterna och minoritetsspråken är i nuläget utspridd hos en mängd aktörer, vilken gör den svår att överblicka (*Nästa steg?*, SOU 2016:70). Det finns därför behov av att samla ett brett och aktuellt informationsutbud kopplat till de nationella minoriteterna och minoritetsspråken på en och samma plattform eller portal.

Webbplatsen *minoritet.se* är en webbplats för den som vill följa nyhetsflödet som rör de nationella minoriteterna. Den administreras av Sametinget och utgör i dag den naturliga knutpunkten för att ta del av utvecklingen inom området. *Minoritet.se* har en viktig funktion att fylla i det att den genom nyheter, intervjuer och reportage ger röst åt minoriteterna och belyser frågor ur minoritetsperspektiv. Målgruppen för sådan information är, utöver minoriteterna själva, aktörer inom den offentliga sektorn: statliga myndigheter, regioner och kommuner, men också skolor och allmänheten. Fler skolelever behöver under sin skolgång komma i kontakt med de nationella minoritetsspråken.

Informationsbehovet har dock förändrats sedan tillkomsten av *minoritet.se* 2010, och det finns i nuläget ett behov av en informationsportal som utgår från det statliga ansvaret för revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken, och som ger en

överblick. En sådan portal skulle kunna utgöra en vidareutveckling av *minoritet.se*, eller bestå av en helt ny plattform.

Exempel på sådant som portalen kan tillhandahålla är information om minoriteternas språkliga och kulturella rättigheter, aktuella minoritetspolitiska utredningar och rapporter samt ett aktuellt utbud för den som vill gå språkkurser, studiecirkelar eller söka stipendier. Portalen kan också innehålla kontaktuppgifter till myndigheter som har minoritetspolitiska uppdrag och samla goda exempel på revitaliseringsarbete runt om i landet.

Det är rimligt att en sådan informationsportal drivs av den myndighet som regeringen beslutar ska ha informationsuppdraget om minoritetslagen.

1.2 Statistik och data om talare

För att kunna följa upp effekten av revitaliseringsinsatser är det viktigt att ha tillgång till så mycket information om de nationella minoritetsspråken som möjligt, vilket inkluderar förekomsten av talare. En återkommande kritik från Europarådet har varit att det inte finns någon insamling av sådana data i Sverige.

Diskrimineringsombudsmannen (DO) genomförde 2012, på uppdrag av regeringen, en förstudie där möjligheterna att bland annat samla in information om antalet talare utreddes i samråd med minoriteterna. Med utgångspunkt i de slutsatser och rekommendationer som då gavs i rapporteringen av uppdraget, menade DO att det finns behov av att gå vidare med arbetet att utifrån varje minoritets inställning utveckla skraddarsydda metoder för att få information om antalet talare. Ett sådant uppdrag skulle i så fall inte handla om registrering av talare, utan om anonym datainsamling med kvantitativ eller kvalitativ inriktning som bygger på frivillighet från minoriteternas sida (DO 2012).

Isolf delar den uppfattning som Sametinget gett uttryck för i sin uppföljning av minoritetspolitiken om att det finns ett behov av att kunna mäta språkens utveckling, bland annat genom att ta fram olika indikatorer på språkets utbredning och användning i samhället. Data om antalet talare skulle kunna vara en sådan indikator.

MÅL

Kunskapen om de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken är god i samhället. Viktig information om minoriteternas rättigheter och minoritetsspråkens revitalisering finns samlad i en informationsportal. Informationen är tillgänglig i ett användarvänligt format.

FÖRSLAG

- En informationsportal med samlad information om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken tas fram, drivs och utvecklas av den myndighet som av regeringen får informationsuppdraget om minoritetslagen.
- En obligatorisk webbutbildning för offentliganställda om de nationella minoriteternas språkliga och kulturella rättigheter tas fram och underhålls av den myndighet som av regeringen får informationsuppdraget om minoritetslagen. Webbutbildningen bör utgöra en del av innehållet på ovan nämnda informationsportal och tas fram i samarbete med Sveriges kommuner och regioner (SKR).
- Skolinspektionen får i uppdrag att regelbundet följa upp om och hur målen i de aktuella kursplaner som rör de nationella minoriteterna och minoritetsspråken implementeras i skolan.
- En blivande uppföljningsmyndighet för minoritetslagen tar fram indikatorer över språkens användning i samhället.
- Statistiska centralbyrån (SCB) får i uppdrag att med utgångspunkt i de slutsatser som drogs i DO:s rapport från 2012, och i samråd med minoriteterna och den blivande uppföljningsmyndigheten, undersöka möjligheterna att samla in data om antalet talare av de nationella minoritetsspråken.

1.3 Förvaltningsområden för jiddisch och romska

Uppföljningen av minoritetspolitiken har visat att den minoritetsreform som infördes av regeringen 2010 i många delar har varit framgångsrik. Antalet kommuner som frivilligt anslutit sig till ett förvaltningsområde, det vill säga ett område där finsk, meänkieli- eller samisktalande har särskilt starka rättigheter att använda sina språk, har under de tio senaste åren stadigt ökat. En slutsats som framkommit hos både uppföljningsmyndigheter och i statliga utredningar är dock att minoritetspolitiken inte lyckats nå ut i hela landet, och därför inte i tillräckligt hög grad gynnat samtliga fem nationella minoritetsspråk och dess talare. Minoritetspolitiken har alltså inte helt slagit igenom utanför förvaltningsområdena (*Nästa steg?*, SOU 2017:60,

Nationella minoritetsspråk i skolan, SOU 2017:91, Länsstyrelsen i Stockholms län 2013, 2014, 2015, 2016).

Konsekvensen är att få kommuner genomför några insatser för de språk som inte har särskilda förvaltningsområden, de så kallade icke-territoriella språken jiddisch och romska. Detta gäller både de kommuner som tillhör ett förvaltningsområde för finska, meänkieli eller samiska, och de som inte gör det. Kommuner och regioner som inte tillhör något förvaltningsområde genomför överlag få insatser, vilket missgynnar samtliga fem språk. Detta trots att minoritetslagen ställer krav på ett grundskydd för alla fem nationella minoritetsspråk. Alla myndigheter har en generell skyldighet att skydda och främja språken.

För att höja medvetenheten, tydliggöra myndigheternas ansvar samt få igång lokala revitali-

seringsinsatser för jiddisch och romska, menar vi att modellen med förvaltningsområden bör införas även för jiddisch och romska. Områdena bör, åtminstone i ett inledande skede, begränsas till några utpekade kommuner eller regioner. Från jiddischtalare har önskemål framförts om storstadskommunerna (eller regionerna) Stockholm, Göteborg och Malmö. Utöver dessa skulle kommuner som Norrköping, Linköping, Trollhättan och/eller Vänersborg kunna vara aktuella för romska.⁵ Exakt vilka kommuner eller regioner som ska ingå i ett första skede bör diskuteras med minoriteterna och de aktuella kommunerna respektive regionerna. Statsbidrag enligt det nuvarande systemet bör ges.

Efter att effekterna av införandet har utvärderats bör en modell med frivillig anslutning till de nya förvaltningsområdena för jiddisch och romska kunna genomföras på sikt. Eftersom omständigheter och förutsättningar för revitalisering kan skilja sig åt mellan språken, bör det inte ses som givet att rättigheterna i de nya förvaltningsområdena för jiddisch och romska ska vara identiska med de som gäller i förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska. Tvärtom är det angeläget att de specifika rättigheter som ska följa på kommunernas anslutning till de nya förvaltningsområdena formuleras i samråd med minoriteterna och utifrån deras behov.

MÅL

Myndigheter och andra aktörer inom den offentliga sektorn är medvetna om det ansvar för jiddisch och romska som följer av minoritetslagen (SFS 2009:724), och kan redovisa aktiva åtgärder som främjar och skyddar språken och dess talare.

FÖRSLAG

- Förvaltningsområden för jiddisch och romska etableras enligt nuvarande modell för statsbidrag. Förslag på vilka kommuner eller regioner som ska omfattas i ett första skede, samt vilka skyldigheter som ska följa av anslutningen, bör diskuteras och utarbetas i samråd med minoriteterna och berörda kommuner eller regioner.
- Effekterna av modellen med nya förvaltningsområden bör följas upp och utvärderas. Om resultatet är gott kan beslut tas om frivillig anslutning, enligt det system som nu gäller för finska, meänkieli och samiska.

5. Det finns i dag fem pilotkommuner som arbetar med romsk inkludering, där Malmö är en av dem. Dessa bör inte förväxlas med de föreslagna förvaltningskommunerna där huvudsyftet är att främja minoriteternas språkliga rättigheter.

2.

De nationella minoritetsspråkens utveckling och revitalisering

För att de nationella minoritetsspråken ska kunna leva vidare, både som en del av det svenska kulturarvet och som levande språk i samhället, behöver samhället tillsätta resurser. Statliga institutioner kan i vissa fall bistå med stöd i form av expertkunskap. I andra fall kan stödet bestå i att ekonomiskt möjliggöra lokala initiativ. Målet för all slags stödverksamhet är att underlätta för de nationella minoriteterna att återta sina språk, och för språken att leva vidare.

2.1 Språkcentrum

Etablering av språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romska

På regeringens uppdrag, lämnade Isof 2019 förslag om hur språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romska skulle kunna organiseras (Isof 2019a, 2019b). Delrapporten innehåller förslag om inrättande av språkcentrum för finska och meänkieli, och slutrapporten inrättande av språkcentrum för jiddisch och romska. Ett språkcentrum för samiska finns redan. Isof pekar i rapporterna på att den samiska modellen varit effektiv när det gäller att utveckla metoder för att genomföra insatser för revitalisering och överföring av språket mellan generationer. Under samråd med de nationella minoriteterna har det framkommit att det finns ett brett stöd för bildandet av språkcentrum och förväntningarna på de eventuella framtida språkcentrumen, är mycket stora.

I Isofs rapporter föreslås att det övergripande uppdraget för de nya språkcentrumen ska vara att tillgodose de nationella minoriteternas behov, rätt till och möjlighet att återta sina språk. Språkcentrumen ska aktivt främja och stimulera ökad användning av språken, bistå med sakkunskap och utveckla metoder för att stärka enskildas förutsättningar för att bruka och återta språket samt sprida kunskaper om språken och hur de kan revitaliseras. Barn och unga ska särskilt prioriteras och insatserna ska utgå från respektive minoritets behov av revitaliseringsinsatser.

I Sametingets handlingsprogram presenteras modeller för revitalisering som kan vara intressanta för språkcentrumen att arbeta med. Några av dem tar fasta på överföring av språk mellan generationer medan andra fokuserar på attitydförändrande insatser som riktar sig mot allmänheten (Sametinget 2020).

Föreningar och organisationer som arbetar med att främja de nationella minoritetsspråken kommer även fortsättningsvis att spela en avgörande roll i revitaliseringsarbetet. Språkcentrumens roll bör vara att stödja dessa verksamheter genom att bidra med kunskap och metodutveckling.

MÅL

Språkcentrum är etablerade för alla nationella minoritetsspråk. Centrumen fungerar som en kunskapsresurs och ett aktivt stöd till organisationer som arbetar med revitalisering, samt till enskilda som vill återta sitt språk. Språkcentrumen arbetar med att stimulera användningen av språken och med att revitalisera de nationella minoritetsspråken.

FÖRSLAG

- Språkcentrum inrättas för finska, jiddisch, meänkieli och romska i enlighet med de förslag Isof presenterade 2019.

2.2 Inrättande av språkresurscentrum på kommunal eller regional nivå

I Sametingets handlingsprogram ges förslag om inrättande av språkresurscentrum på kommunal eller regional nivå. Modellen är hämtad från Norge där den används för samiska och kvänska, och innebär att kommuner i samverkan med regioner i förvaltningsområdet för samiska ges möjlighet att inrätta språkresurscentrum som verkar lokalt och regionalt.

Syftet med att etablera språkresurscentrum är att de ska utgöra ett komplement till de nationella språkcentrumen, genom att i högre utsträckning anpassa verksamheten efter de behov och intressen som finns lokalt och regionalt. Uppdraget för dessa språkresurscentrum ska i huvudsak vara att främja och stimulera till ökad användning av de nationella minoritetsspråken, stärka talarna och att synliggöra och öka statusen för språken. Hur verksamheten byggs upp, som fristående verksamhet eller i anslutning till andra verksamheter i kommunen eller regionen, är däremot något som måste avgöras lokalt eller regionalt.

Åtgärden att etablera språkresurscentrum även för övriga nationella minoritetsspråk skulle innebära att några utvalda kommuner, kommunala samverkansområden eller en region efter ansökan tilldelas resurser för att etablera och driva språkresurscentrum.

MÅL

Regionala språkresurscentrum är etablerade och fungerar som lokala och regionala knutpunkter för samarbete, kontakt och inspiration i kommuners, regioners och lokala aktörers språkfrämjande arbete.

FÖRSLAG

- Utvalda kommuner, kommunala samverkansorgan eller regioner tilldelas efter ansökan statliga medel för att etablera och driva språkresurscentrum på lokal eller regional nivå.

2.3 Bidrag till revitalisering

Isof fördelar årligen 3,5 miljoner kronor till föreningar och organisationer för språkrevitaliserande insatser. Finansiering beviljas för ett år i taget. Med undantag för tillfälliga förstärkningar 2018 och 2020 har summan varit oförändrad sedan bidraget infördes 2010. Ca 40–50 projekt beviljas årligen medel och många är av karaktären språkbud, språkkurser, skrivarkurser, musikprojekt, festivaler etc. Isof bedömer att många av projekten haft positiv effekt. Språkcentrum kan bistå föreningslivet med metoder och verktyg, men stora delar av själva revitaliseringsarbetet bedrivs av för-

eningslivet. Årligen ansöks för mellan 10 och 15 miljoner kr, och en stor del av de ansökande föreningarna blir alltså utan projektmedel.

Många av projekten är av återkommande karaktär och projektbidragen har ibland kommit att fungera som ett organisationsbidrag, fast från organisationens perspektiv utan garanti att få finansiering från Isof under kommande år. Detta försvårar planeringen och genomförandet av ett långsiktigt revitaliseringsarbete för de enskilda föreningarna (Isof 2019c). Det finns därför behov av två olika slags bidrag, ett projektbidrag och ett verksamhetsbidrag.

MÅL

Ett stort antal goda revitaliseringsinsatser genomförs för samtliga fem nationella minoritetsspråk. Återkommande språkrevitaliserande projekt som snarare har karaktären av långsiktig verksamhet finansieras av ett verksamhetsbidrag.

FÖRSLAG

- Regeringens anslag till Isof för revitaliserande projekt fördubblas för att ge fler intresseorganisationer möjlighet att genomföra revitaliseringsinsatser.
- Det av Isof utdelade projektbidraget kompletteras med ett verksamhetsbidrag för projekt av mer permanent karaktär. Isof ges i uppdrag att distribuera bidraget efter ett ansökningsförfarande.
- Statsbidraget till de nationella minoriteternas riksorganisationer ska öka. (Förslag i enlighet med SOU 2017:60).

2.4 Språkvård

För revitaliseringen och utvecklingen av de nationella minoritetsspråken är språkvården av stor betydelse, inte minst med tanke på den situation som råder för de nationella minoritetsspråken när det gäller det minskande antalet talare. Språkvård innebär arbete på ord- och grammatiknivå, men också textvård och språkvalsplanering (också kallad språkpolitik). Den del av språkvården som koncentreras till ord- och grammatikvård är särskilt betydelsefull för de nationella minoritetsspråk som ännu inte är standardiserade, det vill säga har en skriven standardnorm.

Isof har det nationella språkvårdsansvaret för svenska språket men också för finska, jiddisch, meänkieli och romska. Motsvarande funktion för samiska finns vid Sametinget. Inriktningen på det praktiska arbetet med språkvård varierar, eftersom språken har olika förutsättningar. Medan språkvård i finska har funnits i Sverige sedan 1970-talet, har den romska språkvården etablerats i statlig regi först på 2000-talet, och språkvård i jiddisch och meänkieli i statlig regi så sent som 2014 respektive 2018.

Att utveckla terminologi, ordlistor och lexikon är insatser som är långsiktiga och ger resultat för minoritetsspråkens revitalisering och utveckling på sikt, men är inte lika enkla att mäta kortsiktiga effekter av. Dessutom kräver språkvårdande arbete i hög grad samordning av både kompetens och ekonomiska resurser. Samtidigt är språkvårdande insatser nödvändiga för att språken ska kunna

fortsätta att utvecklas i takt med det svenska samhället. För att de nationella minoritetsspråken ska vara levande och kunna användas inom områden som sjukvård, skola och offentlig förvaltning behövs en enhetlig och specialiserad terminologi. Språkvårdens arbete utgör också fundamentet för tolknings- och översättningsverksamhet samt för språkteknologisk utveckling.

Behovet av språkvård i de nationella minoritetsspråken har ökat under det senaste decenniet sedan minoritetslagen trädde i kraft. Flera statliga utredningar som undersökt olika aspekter av minoritetspolitiken har dragit slutsatsen att ambitionerna behöver höjas inom flera områden om Sverige ska kunna leva upp till såväl sina internationella åtaganden som till den minoritetsreform som beslutades 2010 (se till exempel *Nästa steg?*, SOU 2017:60, *Nationella minoritetsspråk i skolan*, SOU 2017:91). Det är viktigt att språkvården har resurser så att den har möjlighet att svara mot den utveckling som sker inom minoritetspolitiken i övrigt.

Isof har för närvarande fem språkvårdare i nationella minoritetsspråk. Två språkvårdare i sverigefinska samt en vardera i meänkieli respektive romska. För jiddisch finns en språkvårdare på halvtid. I dag består arbetet till stor del av att svara på språkfrågor från myndigheter och allmänhet, producera ordlistor och ordböcker, anordna seminarier och föredrag, arbeta med skrivregler och i några av språken arbeta med ortografi och harmonisering mellan dialekter. Behovet av språkvårdande insatser är dock betydligt större än vad den nuvarande bemanningen kan möta.

MÅL

Språkvården i samtliga nationella minoritetsspråk bedrivs i statlig regi och i samråd med minoritetsgrupperna samt utifrån de förutsättningar som råder för vart och ett av språken. Språkvårdarna samarbetar i hög grad med språkcentrum.

FÖRSLAG

- Regeringen tillför Isof anslag för att utvidga det språkvårdande arbetet i syfte att täcka det ökande behovet av språkvårdsinsatser.

3.

En obruten utbildningskedja

Möjligheten för barn och unga att få undervisning på och i de nationella minoritetsspråken i skolan är avgörande för nya generationer minoritetsspråktalare. En rad utredningar har under lång tid pekat på att förändringar behöver göras i utbildningssystemet för att den svenska minoritetspolitikens mål ska kunna förverkligas. Europarådet har återkommande lyft fram utbildningssektorn som det område inom den svenska minoritetspolitiken som är i störst behov av insatser och regeländringar (Europarådet 2017).

3.1 De nationella minoritetsspråken i utbildningskedjan

Genom den europeiska språkstadgan har Sverige åtagit sig att göra insatser på samtliga utbildningsnivåer för finska, meänkieli och samiska.⁶ När det gäller förskola, grundskola och gymnasium ska undervisning i finska, meänkieli och samiska tillhandahållas när den efterfrågas. Något liknande åtagande har Sverige inte förbundit sig till när det gäller jiddisch och romska, men språkstadgan uppmanar Sverige att främja undervisning också i dessa språk.

I dag kan Sverige i någon mån anses leva upp till åtagandena gentemot finska, meänkieli och samiska genom modersmålsundervisningen. Samtidigt har Europarådet riktat kritik, både mot den språkundervisning som erbjuds via modersmålsundervisningen och mot bristen på tvåspråkig undervisning i Sverige. När det gäller modersmålsundervisningen

är bedömningen att den inte ges i tillräcklig omfattning och att de lokala skillnaderna på undervisningens kvalitet och kvantitet är för stora.

Tvåspråkig undervisningen på samiska och finska är sällsynt och behöver stärkas. Det finns också behov av att också etablera sådan undervisning för de övriga nationella minoritetsspråken. För detta krävs regeländringar i skollagen (SFS 2010:800) och skolförordningen (SFS 2011:185) för att anpassa bestämmelserna om tvåspråkighet till de förhållanden som gäller för de nationella minoritetsspråken (se till exempel Europarådet 2014, 2017).

För att språken ska kunna revitaliseras måste utbildning i och på språken vara tillgängliga i en obruten kedja från språkutveckling i förskolan till utbildningar på universitetsnivå och möjligheten att utbilda sig till lärare i minoritetsspråken, enligt Europarådet (Europarådet 2017). På sikt bör det också vara möjligt att bedriva forskning i samtliga språk samt att nå högre akademiska titlar.

Efterfrågan från minoriteterna att delta i kurser längs utbildningskedjan från förskola upp till universitetsstudier kommer troligen att variera för de olika språken och över tid. Trots detta är det viktigt att det finns möjlighet att studera samtliga nationella minoritetsspråk. Efterfrågan kan komma i framtiden, och det kan ibland behövas stimulerande åtgärder för att öka efterfrågan, i detta fall att locka barn och unga att läsa språken i skolan och att utbilda sig till lärare.

En omfattande statlig utredning med uppdrag att lämna förslag på förbättrade möjligheter för

6. Den europeiska stadgan för landsdels- eller minoritetsspråk, artikel 8 gäller bara för finska, meänkieli och samiska, men stadgan uppmanar ett liknande främjande av övriga nationella minoritetsspråk.

barn och unga att studera de nationella minoritetsspråken i skolan lades fram 2017 (*Nationella minoritetsspråk i skolan*, SOU 2017:91). Förslagen som utredningen lade fram var i princip utformade med utgångspunkt i den kritik som Europarådet riktat mot Sverige. De gällde dels ändringar i regelverket som innebär förbättrade möjligheter för skolor att bedriva tvåspråkig undervisning och att studier i nationella minoritetsspråk bör lyftas ut från övrig modersmålsundervisning och utformas som ett eget ämne, vilket förväntas förbättra ämnets förutsättningar och status. Dels innehöll utredningen också en rad förslag för lärarutbildningen och uppdrag om regelbunden statistikinsamling. Merparten av de förslag som lämnas i det här handlingsprogrammets kapitel 3 bygger på de förslag som lades fram i ovan nämnda utredning.

3.2 Förskolan

Förskoleåldern är en viktig period för barnets språkutveckling. Möjligheten för barn som tillhör en nationell minoritet att få använda sitt minoritetsspråk i förskolan tillsammans med pedagoger som talar språket, skapar en grund för att kunna erövra språket i framtiden (*Från erkännande till egenmakt*, prop. 2008/09:158, s. 97). Grunden för tvåspråkighet läggs tidigt i barns liv (Abrahamsson och Hyltenstam 2010). Att barn använder ett visst språk med varandra är ett tecken på språkets livskraftighet. Många barn som i dag tillhör en nationell minoritet har dock inte tillgång till sitt minoritetsspråk. De talar det inte hemma och barnens föräldrar har ingen eller liten kunskap i språket. Samhället bör underlätta så mycket som möjligt för att de yngre barnen ska få tillgång till språken.

Förskolan ska ge barn som tillhör en nationell minoritet förutsättningar att utveckla både det svenska och det nationella minoritetsspråket (Lpfö18, s. 14). Förskolan ska också medverka till att barn utveckla sin kulturella identitet. Barn som bor i en kommun som ingår i förvaltningsområdet för finska, meänkieli eller samiska har dessutom rätt att gå i en förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen sker på dessa språk. Kommuner i förvaltningsområden är skyldiga att aktivt fråga föräldrar som ansöker om förskoleplats för sitt barn om de önskar förskola på nationellt minoritetsspråk (skollagen, 8 kap. 10 §).

Situationen för de nationella minoritetsspråken i

förskolan har analyserats och diskuterats i myndighetsrapporter och utredningar. Uppföljningen av minoritetslagen har visat att det sedan lagen trädde i kraft har öppnats fler förskoleavdelningar med inriktning mot de nationella minoritetsspråken, främst finska (Länsstyrelsen i Stockholms län 2016). När förskoleverksamheten granskas utifrån skollagens bestämmelse om barns rätt att utveckla sitt nationella minoritetsspråk, är det utifrån ett revitaliseringsperspektiv viktigt att skilja på de förskoleavdelningar som har en tematisk inriktning mot en nationell minoritets språk och kultur och de avdelningar som erbjuder reella språkmiljöer där barnen kan tala sitt minoritetsspråk med pedagoger som talar språket. Det senare alternativet är det som kan förväntas ge bäst resultat i revitaliseringssammanhang, eftersom det erbjuder barnen faktiska möjligheter att använda språken.

Samtidigt visar uppföljningen att kommuner och andra skolhuvudmän tolkar förskolornas skyldighet att arbeta flerspråkigt olika och därmed organiserar verksamheten på olika sätt. Utvecklingen riskerar att leda till att tillgången till pedagoger med kunskaper i språken varierar stort mellan olika kommuner. Uppföljningen försvåras av att det saknas en överblick över hur förskolorna arbetar, och i vilken utsträckning barn får tillgång till sina modersmål i förskolan (Skolinspektionen 2017). En regelbunden granskning av kommuners och andra skolhuvudmäns respektive förskolornas tolkning och efterlevnad av skrivningarna i skollagen och förskolans läroplan skulle dels skapa ett bättre kunskapsunderlag, dels fånga upp de problem som förskolorna behöver hjälp och stöd med.

Vid brist på språkkunnig personal bör förskolorna uppmuntras att skapa alternativa lösningar för att leva upp till sin skyldighet att ge tillgång till de nationella minoritetsspråken. Utveckling av ett digitalt språk- och kulturutbud riktat till förskolebarn skulle kunna vara ett sådant komplement.

För att förskolans flerspråkiga arbete på nationella minoritetsspråk ska kunna vara en språngbräda för fortsatt språkutveckling krävs ett medvetet pedagogiskt arbete och goda språkmiljöer. Förskolor som vill inrikta sig mot ett eller flera nationella minoritetsspråk kan dock behöva stöd i sitt arbetssätt. För de förskolor som väljer en sådan inriktning bör det därför utarbetas en kompletterande skrivning i förskolans läroplan som tar hänsyn till de natio-

nella minoriteternas särskilda omständigheter.

Skolverket bör också, i samråd med lämpliga myndigheter, utforma ett pedagogiskt stödmaterial till skolhuvudmän, som förskolor med minoritetsinriktning kan hämta stöd, inspiration och kunskap från. Nuvarande stödmaterial från Skolverket för förskoleverksamhet på andra språk än svenska är utformade utifrån att barnen har språket som umgängesspråk hemma, något som ofta inte är fallet för barn som tillhör de nationella minoriteterna. Utmaningarna och målsättningarna för förskoleverksamhet på de nationella minoritetsspråken ser därför annorlunda ut än för verksamhet som är inriktad mot andra språk.

Enligt den utredning som följde upp minoritetslagen 2017 har skolhuvudmän, pedagoger och föräldrar behov av stöd i uttolkningen av rätten till förskola på nationella minoritetsspråk (*Nästa steg?*, SOU 2017:60). Skolverket bör därför ges i uppdrag att ta fram allmänna råd om tolkningen av den bestämmelse i minoritetslagen som säger att barn som bor i ett förvaltningsområde och vars vårdnadshavare begär det ska erbjudas plats i en förskola där hela eller en väsentlig del av verksamheten bedrivs på finska, meänkieli eller samiska.

Förslagen om ett stödmaterial till förskolorna och framtagandet av allmänna råd läggs också fram i Sametingets handlingsprogram.

MÅL

Barn som tillhör en nationell minoritet får inom ramen för förskolans verksamhet möjlighet att lära sig och att utveckla sitt nationella minoritetsspråk, både de barn som bor i ett förvaltningsområde och de som inte gör det. De pedagogiska insatserna präglas av hög kvalitet. Granskningar av förskolornas flerspråkiga verksamhet genomförs på regelbunden basis.

FÖRSLAG

- Skolinspektionen får i uppdrag att genomföra en granskning av hur kommuner, andra skolhuvudmän och förskolor tolkar och implementerar skollagens och förskolans läroplan när det gäller barns rätt att utveckla sitt nationella minoritetsspråk i förskolan.
- Skolinspektionen får i uppdrag att framöver regelbundet granska hur förskolor arbetar utifrån skollagens och förskolans läroplan om de nationella minoritetsspråken i förskolan.
- Skolverket får i uppdrag att utarbeta en komplettering av förskolans läroplan för de förskolor som har en inriktning mot ett eller flera nationella minoritetsspråk.
- Skolverket får i uppdrag att utforma allmänna råd om uttolkningen av skollagens bestämmelse om förskoleverksamhet som bedrivs helt eller till väsentlig del på finska, meänkieli eller samiska.
- Skolverket får i uppdrag att se över hur man kan underlätta för kommuner och andra skolhuvudmän att starta förskolor med inriktning mot de nationella minoritetsspråken. Etablering av förskolor med sådan inriktning bör få ett riktat statsbidrag.
- Skolverket får i uppdrag att undersöka förutsättningar, omständigheter och praxis hos förskolor där modersmåls-lärare eller minoritetsspråkstalande pedagoger saknas och som därför genom fjärrundervisning ansluter eller önskar ansluta sig till andra förskolors flerspråkiga verksamhet. Undersökningens syfte är att identifiera eventuella hinder och framgångsfaktorer.
- Skolverket får i uppdrag att utforma ett pedagogiskt material där modersmåls-lärare och pedagoger på förskolor med inriktning mot ett eller flera av de nationella minoritetsspråken kan få stöd, inspiration och hjälp i sitt arbete. (Förslaget läggs också fram av Sametinget).

3.3 Förskoleklass

Förskoleklassen är numera obligatorisk, men modersmålsundervisning regleras först från och med årskurs 1. Det blir därmed oklart huruvida eleverna ska omfattas av förskolans eller skolans läroplan. Risken finns att eleverna helt går miste om stöd i sitt nationella minoritetsspråk under året i förskoleklass (*Nationella minoritetsspråk i skolan*, SOU 2017:91, s. 453).

MÅL

Elever som tillhör en nationell minoritet får utbildning i sina nationella minoritetsspråk i förskoleklass.

FÖRSLAG

- Utbildningen i förskoleklass för elever som tillhör någon av de nationella minoriteterna ska omfatta nationella minoritetsspråk. Denna rättighet förs in i skollagen. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- De insatser som görs med koppling till de nationella minoritetsspråken i förskoleklass ska ses över och regelbundet följas upp av Skolinspektionen. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).

3.4 Grundskola

I grundskolan kan elever läsa sitt nationella minoritetsspråk som modersmål eller inom ramen för tvåspråkig undervisning. Undervisningsformerna tas upp separat nedan, men har självfallet beröringspunkter. Dessutom kan elever från de nationella minoriteterna välja språken som språkval, elevens val eller skolans val.

3.4.1 Tvåspråkig undervisning

Tvåspråkig undervisning innebär att undervisning i skolämnen sker på två språk. Forskning tyder på att tvåspråkiga undervisningsmodeller kan ha god effekt på elevers språk- och kunskapsutveckling (Thomas & Collier 2002). Effekterna är dock beroende av vilken inlärningsmodell som används, vilken språkbakgrund eleverna har samt vilka omständigheter som råder i övrigt, såsom hur hög status språken har i det omgivande samhället och huruvida det finns naturliga språkmiljöer utanför skolan.

I Sverige anordnas tvåspråkig undervisning i begränsad utsträckning i finska och samiska, men inte i de övriga nationella minoritetsspråken. Statistiken över den tvåspråkiga undervisningen har kritiserats för att inte vara heltäckande. Skolor ska anmäla att de önskar anordna tvåspråkig undervisning till Skolinspektionen, men så sker inte alltid (*Nationella minoriteter i skolan*, SOU 2017:91, s. 413–414).

Europarådets expertkommitté har i sina granskningar av hur Sverige efterlever sina åtaganden under den europeiska språkstadgan påtalat bristen på tvåspråkig undervisning (Europarådet 2017).

Enligt skolförordningen får tvåspråkig undervisning anordnas i årskurs 1 till 6 om en elev har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk med en eller båda vårdnadshavarna. Vidare får högst halva undervisningstiden vara på umgängesspråket och andelen svenska i undervisningen ska successivt öka. För finska gäller att undervisning även får anordnas i årskurs 7 till 9. Tvåspråkig undervisning i andra språk i årskurs 7 till 9 regleras som försöksverksamhet (SFS 2003:306).

Regleringen av tvåspråkig undervisning tar inte hänsyn till de nationella minoriteternas språkliga förutsättningar. En del barn och vårdnadshavare

som tillhör en nationell minoritet har minoritetsspråket som umgängesspråk, men på grund av språkbytesprocessen kan även det motsatta gälla: att varken barn eller vårdnadshavare behärskar språket. Därmed skulle barnen inte ha rätt att delta i tvåspråkig undervisning om sådan fanns att tillgå (*Nationella minoritetsspråk i skolan*, SOU 2017:91).

Trots att tvåspråkig undervisning i och på de nationella minoritetsspråken är formellt möjlig att anordna redan i dag (under vissa förutsättningar), sker detta alltså i mycket liten utsträckning. Särskilt gäller detta meänkieli, romska och jiddisch. Vägen till att tvåspråkig undervisning ska kunna anordnas är olika lång för dessa språk. För att ämnesundervisning ska kunna komma till stånd behöver språken vara standardiserade och det be-

höver utvecklas en ämnesadekvat fackterminologi. Dessa faktorer är ännu inte på plats för alla språken, och därför behöver man se etablering av tvåspråkig undervisning som ett långsiktigt mål.

Med tanke på den betydelse tvåspråkig undervisning anses ha för revitaliseringen av språken, bör det dock ske ett aktivt arbete för att tvåspråkig undervisning ska kunna genomföras på samtliga språk på sikt. Visar det sig att regeländringar i sig inte räcker för att öka utbudet av tvåspråkig undervisning, kan ytterligare åtgärder behöva införas i syfte att främja skolornas benägenhet att anordna sådan undervisning. Vilka dessa främjande åtgärder bör vara kan skilja sig åt för de olika språken och bör utarbetas i samråd med Skolverket och minoriteterna.

MÅL

Elever som tillhör de nationella minoriteterna har tillgång till tvåspråkig undervisning av hög kvalitet.

FÖRSLAG

- Skolförordningens bestämmelse om tvåspråkig undervisning ändras så att sådan undervisning kan anordnas i de nationella minoritetsspråken genom hela grundskolan, det vill säga också i årskurs 7–9 (Förslag i enlighet med SOU 2017:91)
- Skolförordningens bestämmelse om att språket ska utgöra umgängesspråk i hemmet för att tvåspråkig undervisning ska få anordnas samt att högst hälften av undervisningstiden får ske på minoritetsspråket tas bort för nationella minoritetsspråk, liksom kravet att inslaget av svenska i undervisningen successivt ska öka (Förslag i enlighet med SOU 2017: 91).
- Införandet av en finansierad försöksverksamhet för ett antal kommuner att etablera tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken bör utredas (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- Öronmärkta medel riktas till kommuner och andra skolhuvudmän i syfte att skapa incitament för tvåspråkig undervisning.
- De skolor som erbjuder tvåspråkig undervisning ges möjlighet till riksintag för att möjliggöra överföring av skolpeng mellan kommunerna eller skolhuvudmännen.
- Anmälan om tvåspråkig undervisning görs till Skolverket som även ska ansvara för sammanställning av statistiska uppgifter (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- Möjligheterna att genom kommun-överskridande samarbete anordna modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning via fjärrundervisning undersöks av lämplig myndighet i syfte att underlätta för kommuner och andra skolhuvudmän som har brist på lärare i de nationella minoritetsspråken.

3.4.2 Nationellt minoritetsspråk införs som ämne

Elever som tillhör en nationell minoritet har utökad rätt till modersmålsundervisning. Eleven behöver inte ha förkunskaper i språket eller ha en vårdnadshavare som har språket som modersmål. Språket behöver heller inte vara umgängesspråk i hemmet. Det räcker dessutom med att en enda elev önskar läsa språket för att skolhuvudmannen ska vara skyldig att anordna undervisning enligt skollagen (10 kap. 7 §). Det särskilda regelverket är avsett att möjliggöra för så många elever som möjligt att delta i undervisningen, även de som saknar förkunskaper. Kursplanerna i de nationella minoritetsspråken tar hänsyn till huruvida en elev läser nationellt minoritetsspråk som nybörjarspråk eller om eleven har förkunskaper. De nationella minoritetsspråken har alltså ett separat upplägg inom ramen för modersmålsundervisningen.

Trots det mer generösa regelverket deltar relativt få elever i undervisningen. Graden av deltagande skiljer sig dock åt mellan minoriteterna. Under läsåret 2018/19 läste ca 4 800 elever finska inom ramen för modersmålsundervisning i grundskolan, vilket beräknas vara ungefär hälften av de elever som är berättigade till undervisning. Under samma år läste 756 elever romska (ca 28 procent av antalet berättigade) 643 samiska (70 procent), 236 meänkieli (32 procent) samt 8 elever jiddisch (66 procent).

En delförklaring är troligen bristen på behöriga lärare, en annan kan vara bristande kunskap om det särskilda regelverket på huvudmannanivå; en sammanblandning verkar ofta ske med regelverket för övrig modersmålsundervisning. Huvudmannen är skyldig att informera om de särskilda rättigheter som gäller för elever som tillhör nationella minoriteter, men uppgifter om att så inte sker återkommer i myndighetsrapporter, senast i en granskning av Skolinspektionen 2020 om modersmålsundervisningen i nationella minoritetsspråk i årskurs 7–9 (Skolinspektionen 2020).

I utredningen om nationella minoritetsspråk i skolan som lades fram 2017 föreslås att modersmålsundervisningen i de nationella minoritets-

språken bör bli ett eget ämne, skilt från undervisningen i övriga modersmål. Detta för att tydliggöra att särskilda villkor och förutsättningar gäller för de nationella minoritetsspråken. Vidare menade utredningen att undervisningstiden för de nationella minoritetsspråken bör regleras i en utsträckning som gör det möjligt för eleverna att utvecklas språkligt (*Nationella minoritetsspråk i skolan*, SOU 2017:91). I nuvarande reglering saknar modersmålsämnet timplan och undervisningstiden varierar över landet, men ligger ofta på omkring 40 till 60 minuter i veckan. Detta är otillräckligt om syftet är att eleverna ska nå målen i kursplanen. Dessutom sker modersmålsundervisningen utanför skoltid, vilket missgynnar både elever och lärare.

Med nationellt minoritetsspråk som eget ämne garanteras en regelbunden undervisning som ger bättre förutsättningar för språkinläring. Detta ger i sin tur språken större chans att överleva än genom dagens modersmålsundervisning. Det nya ämnet nationellt minoritetsspråk skulle då kunna ges som språkval, elevens val eller skolans val och anpassas efter kursplanerna i moderna språk eller engelska.

I väntan på ett införande av nationella minoritetsspråk som eget ämne bör en kortsiktig lösning tas fram för den i dag oreglerade modersmålsundervisningen. Att fastställa ett minimum av undervisningstimmar i veckan som är detsamma i alla kommuner, skulle ge eleverna bättre förutsättningar att tillägna sig språken och lärarna en bättre arbetsmarknad och bättre arbetsvillkor. Det är dock angeläget att de elever som önskar fortsätta att läsa ett nationellt minoritetsspråk inom ramen för modersmålsundervisningen har möjlighet att göra det, även i det fall nationellt minoritetsspråk införs som eget ämne.

I de fall då tillgången på lärare är knapp, efterfrågar modersmållärare ofta ett bättre samarbete kommuner och skolhuvudmän sinsemellan för att få till stånd gemensam fjärrundervisning. Både för modersmålsundervisningen och den tvåspråkiga undervisningen bör möjligheten till samarbete mellan kommuner och skolhuvudmän undersökas närmare, i syfte att se om det i dag finns hinder mot sådana samarbeten som kan undanröjas.

MÅL

Elever som tillhör en nationell minoritet kan utveckla kunskaper i sina nationella minoritetsspråk i skolan. Undervisningen håller hög kvalitet och är tillräckligt omfattande för att gynna språkutvecklingen. Information om rätten till undervisning är tydlig, och når ut till de berörda grupperna.

FÖRSLAG

- Nationellt minoritetsspråk blir nytt ämne i grundskolan och ges både som nybörjarspråk och för redan etablerade talare. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- Ämnet nationellt minoritetsspråk regleras i timplan till minst tre timmar i veckan. Skolverket tar fram nya kursplaner (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- Undervisning i ämnet nationellt minoritetsspråk bör vid behov kunna genomföras via fjärrundervisning, även på entreprenad (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- I avvaktan på att nationellt minoritetsspråk får status som eget ämne, tas en lösning fram för att reglera modersmålsundervisningen i nationella minoritetsspråk, där ett lägsta antal timmar fastställs.
- Som ett alternativ till ett nytt ämne, ska nationella minoritetsspråk kunna läsas som språkval från åk 6 på samma sätt som övriga moderna språk, öppet för alla elever. Ämnet behöver då stöd för att uppfattas som ett attraktivt val, både för elever tillhörande de nationella minoriteterna och för andra.
- Elever som inte önskar läsa enligt den utökade studieplanen kan välja att även fortsättningsvis läsa sitt nationella minoritetsspråk inom ramen för modersmålsundervisningen. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- Skolinspektionen ges i uppdrag att återkommande granska om kommuners och skolhuvudmäns informationsplikt gällande modersmålsundervisningen för nationella minoriteter uppfylls, samt om modersmålsundervisningen ges i den utsträckning som kan förväntas.
- Skolverket ges i uppdrag att inventera lärarunderlaget, det vill säga antalet behöriga lärare som har kunskaper i nationella minoritetsspråk. I inventeringen ska lärarnas behörighet inom olika ämnen ingå.
- Kravet på att modersmålslärare i nationella minoritetsspråk ska ha språket som modersmål för att bli behöriga att undervisa i ämnet modersmål tas bort. (Förslag i enlighet med SOU 2019:18.)*

* Förslaget i betänkandet *Flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering – modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål* (SOU 2019:18) om ett slopande av kravet om modersmål för blivande lärare gäller alla språk, inte specifikt de nationella minoritetsspråken.

3.5 Gymnasium

Lsåret 2016/2017 läste 48 elever finska som modersmål på gymnasiet (att jämföras med 4 256 elever på grundskolan samma läsår), 12 elever läste romska, färre än fem meänkieli och ingen elev alls jiddisch (*Nationella minoritetsspråk i skolan*, SOU 2017:91, s. 371). Att så få elever läser språken på gymnasiet, har konsekvenser när det gäller organisering av undervisningen i små grupper, lärarnas undervisningstid och därmed arbetssituation, men kan på lång sikt även påverka kompetensförsörjningen i språken negativt.

Troligen finns flera förklaringar till det låga antalet elever, bland annat ger studier i modersmål inte meritpoäng såsom studier i moderna språk gör. Dessutom kan bara elever som har betyg från årskurs 9, eller som har goda förkunskaper, läsa modersmål i gymnasiet. Detta gäller även för de nationella minoritetsspråken. Att läsa språket som nybörjarspråk är inte möjligt. För tvåspråkig undervisning i gymnasieskolan finns ingen reglering.

Från ett revitaliseringsperspektiv har studier

av minoritetsspråken i de högre årskurserna troligtvis stor betydelse, dels för individen vad gäller möjligheten att utveckla ett skolspråk och därmed förvärva de kunskaper som behövs för att fortsätta att studera språket på högskolan, dels för samhället och språken själva, genom utvecklingen av specialiserad terminologi.

För att ge gymnasieelever möjlighet att integrera studier i nationella minoritetsspråk i sin studiegång, bör de skolor som väljer att erbjuda program med inriktning mot ett eller flera nationella minoritetsspråk få möjlighet till riksrekrytering. Detta tas också upp som förslag i utredningen om nationella minoritetsspråk i skolan från 2017 (*Nationella minoritetsspråk i skolan*, SOU 2017:91). I förslaget till handlingsprogram för de samiska språken poängteras att detta även bör gälla de yrkesförberedande gymnasieprogrammen, eftersom flera av dessa program är inriktade mot yrkesområden där det råder stor brist på personal som talar de nationella minoritetsspråken. Det gäller områden som omfattar barn och unga, till exempel skola och fritidsverksamhet, samt vård och omsorg.

MÅL

Elever som önskar studera sina nationella minoritetsspråk i gymnasieskolan har möjlighet att göra det. Undervisningen är av hög kvalitet och informationen om rätten till undervisning är tydlig, och når ut till berörda grupper.

FÖRSLAG

- De nationella minoritetsspråken införs på gymnasiet som valmöjlighet bland övriga moderna språk steg 1–7 och ges en timplan med två–tre timmar i veckan (Förslag i enlighet med 2017:91).
- Det ska vara möjligt att läsa ett nationellt minoritetsspråk som nybörjarspråk på gymnasiet steg 1–2. Nuvarande krav på ”goda kunskaper” tas bort (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- Studier i nationellt minoritetsspråk som ämne ska ge meritpoäng. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).
- Gymnasieprogram med inriktning mot nationella minoriteter ges möjlighet att bli riksrekryterande. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91). Detta bör också gälla de yrkesförberedande nationella gymnasieprogrammen.
- Möjligheten att anordna tvåspråkig ämnesundervisning i gymnasiet utreds, i syfte att bland annat undersöka om incitament behövs för att öka skolornas benägenhet att anordna tvåspråkig undervisning.

3.6 Högskola

För vart och ett av de nationella minoritetsspråken har ett lärosäten utsätts som ska ha nationellt ansvar att anordna utbildningar i språken. De nationella minoritetsspråken har dock skilda förutsättningar som akademiska ämnen, och lärosätena har kommit olika långt i sina uppdrag.

3.6.1 Språkutbildningar

Umeå universitet, som har det nationella ansvaret för meänkieli och samiska, har uppdraget att ta fram språkkurser i meänkieli och samiska. Kurser i samiska och samisk kultur erbjuds vid Umeå och Uppsala universitet, i många fall på distans. Söktrycket har varierat från termin till termin (Universitets- och högskolerådet 2017).

Uppbyggnaden av undervisningen på meänkieli går framåt stegvis. Inledningsvis gavs behörighetsgivande nybörjarkurser, och sedan 2017 finns även möjlighet att läsa språket på grundnivå (A-nivå). Undervisningen bedrivs på distans och söktrycket har varit stort till kurserna. En försvårande omständighet är att bemanningen utgörs av en enda undervisande lärare och att en forskningsmiljö med inriktning mot språket saknas. Söktrycket har även varit högt på nybörjarkurser i meänkieli. (Universitets- och högskolerådet 2017).

Södertörns högskola, som har det nationella ansvaret för romska, har ett uppdrag att ta fram ämneslärarutbildning på romska, men inget uttalat ansvar att ta fram romska språkkurser. På Södertörns högskola finns en professur i romska studier och ett mångvetenskapligt nätverk, "Forum för romska studier", har initierats. Språkkurser i romska ges inte. Det är alltså inte möjligt att läsa in en baskurs i romska för att få högskolebehörighet i språket, och inte heller en A- eller B-kurs. Södertörns högskola har sedan 2008 arbetat med uppdragsutbildningar för modersmåls lärare och romska så kallade brobyggare⁷. Eftersom romska är det enda av de nationella minoritetsspråken som inte ges som språkkurs på universitetsnivå, är det

angeläget att få till stånd en sådan utbildning. För att detta ska vara möjligt, krävs att kursverksamheten utvecklas på en institution med väl utvecklad språkdidaktisk tradition.

Lunds universitet har nationellt ansvar för jiddisch. Undervisning i språket ges upp till kandidatnivå och i utbudet finns också kurser med inriktning mot kultur och litteratur. I nuläget finns en docent med litteratur som forskningsinriktning anställd.

Stockholms universitet har det nationella ansvaret för finska, men det går även att läsa finska vid Umeå universitet och Uppsala universitet. På den finska avdelningen vid Stockholms universitet är minoritetsspråksperspektivet integrerat i såväl forskning som undervisning. Studievägar finns för studenter med eller utan förkunskaper och det går att studera finska hela vägen till forskarnivå.

Av de nationella minoritetsspråken har alltså endast finska en väl utbyggd utbildnings- och forskningsmiljö. Utbildningsmöjligheterna i övriga språk är inte tillräckliga för att möta behovet av kompetensförsörjning inom olika yrkesgrupper. Det finns bland annat efterfrågan på lärare, journalister och översättare. För att sådana yrkesgrupper ska kunna utbildas behövs det kurser i fackterminologi på de nationella minoritetsspråken. Att det finns lärare som kan undervisa är en förutsättning för att tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken ska komma till stånd. Det kan därför behövas riktade uppdrag till dessa lärosäten att anordna sådana kurser.

Vidare behövs mer forskning med inriktning på de nationella minoriteternas språk och språkkrevitalisering i Sverige. För sådan forskning krävs forskningsmiljöer och forskare som behärskar språken (Högskoleverket 2011). Lärosätena behöver öronmärkta medel för att kunna satsa på att bygga upp en sådan långsiktig kompetens.

Vid sidan av de nämnda universitetens och högskolornas program och kursutbud är det också angeläget att skapa utbildningsvägar med inriktning mot de nationella minoritetsspråken även inom de mer praktiskt inriktade utbildningarna.

7. Brobyggare är personer med romsk språk- och kulturkompetens som ger stöd och fungerar som länk mellan romer och myndigheter och andra instanser, i syfte att öka romers förtroende för myndigheter och för en ökad integrering i samhället. De flesta brobyggare är anställda inom kommunen. Projektet med brobyggare är en del av regeringens strategi för romsk inkludering 2012–2032.

Inom yrkeshögskolan finns utbildningar med inriktning mot flera av de sektorer där det finns ett stort behov av personal som talar de nationella minoritetsspråken. Det gäller bland annat vård- och omsorgsyrken och pedagogiska utbildningar med inriktning mot fritidshem och barnskötarutbildningar.

Myndigheten för yrkeshögskolan analyserar arbetsmarknadens behov av utbildningar inom

yrkeshögskolan och är den instans som beslutar vilka utbildningar som ska ingå i utbudet. Mot bakgrund av den brist på språkkompetens som råder inom flera samhällssektorer, är det angeläget att det görs en samlad analys av arbetsmarknadens behov av utbildningar med inriktning mot språk- och kulturkompetens kopplad till de nationella minoritetsspråken.

MÅL

Läroret utbildningar finns vid de lärosäten som har nationellt ansvar för respektive språk. Utbildningarna utexaminerar lärare regelbundet, på en nivå som täcker behoven. Forskningsmiljöer är etablerade för samtliga nationella minoritetsspråk vid de lärosäten som getts nationellt ansvar för språken. Lärosätena har en stabil basbemannning, samt långsiktig finansiering. Det är möjligt att studera språken på alla nivåer, inklusive att bedriva forskarstudier. Det är också möjligt att studera ett nationellt minoritetsspråk inom yrkeshögskolan.

FÖRSLAG

- Lärosäten med nationellt ansvar för de nationella minoritetsspråken bör ha en stabil basbemannning. Lärosätena bör på sikt ha en bemanning som uppgår till minst 1 till 2 professorer, 1 till 3 lektorer, 1 till 3 doktorander, samt medel för utveckling och forskning.* Finansieringen ska vara långsiktig, stabil och inte belasta de enskilda lärosätena.
- Kurser i samtliga nationella minoritetsspråk utvecklas och erbjuds upp till kandidatnivå.
- På längre sikt bör magister- och masterutbildning samt forskarutbildningar etableras för samtliga nationella minoritetsspråk.
- Ett uppdrag att etablera språkkurser i romska bör ges till Lunds, Stockholms eller Uppsala universitet.
- Lärosäten med nationellt ansvar för de nationella minoritetsspråken får i uppdrag att anordna kortare kurser i genrespecifik terminologi.**
- Språkkurser för att möjliggöra utbildning till tolk och översättare ska utvecklas och erbjudas.
- Myndigheten för yrkeshögskolan ges i uppdrag att genomföra en samlad analys av arbetsmarknadens behov av utbildningar inom yrkeshögskolan avseende språk- och kulturkompetens kopplat till de nationella minoritetsspråken, och därefter föreslå åtgärder. (Förslaget läggs också fram i Samingets handlingsprogram).

* Beräkningen är baserad på Högskoleverkets beräkningar i myndighetens rapport 2011, se Högskoleverket 2011 i referenslistan.

** Syftet är dels att på sikt möjliggöra tvåspråkig undervisning och dels att underlätta ämnesundervisning på språken.

3.6.2 Lärarutbildningar

Det saknas lärare med behörighet att undervisa på och i de nationella minoritetsspråken. Lärarbristen pekats av skolhuvudmän ut som en avgörande anledning till att skolor inte kan erbjuda elever undervisning. För att råda bot på lärarbristen uppdrogs åt Umeå universitet, Stockholms universitet och Södertörns högskola att ta fram ämneslärarutbildning i samiska (2012), finska (2012), romska (2012) och meänkieli (2015). För meänkieli och romska saknas dock ännu ämneslärarutbildning. Lunds universitet har inget motsvarande uppdrag att ta fram lärarutbildning i jiddisch.

Uppdragen att utbilda ämneslärare har alltså inte gett det resultat man hoppats på. Skolverket har därför, i samarbete med lärosätena, arrangerat uppdragsutbildningar för obehöriga, verksamma lärare i samiska, meänkieli och romska.

Det uppdrag som lärosätena haft med att ta fram lärarutbildningar har gällt ämneslärarutbildningar, det vill säga utbildningar med inriktning mot årskurs 7–9. Det har dock funnits en samsyn bland lärosätena att det som bör prioriteras som ett

första steg är grundlärarutbildning för årskurs 4–6 med inriktning mot de nationella minoritetsspråken. Lärare som genomgått en sådan utbildning är också behöriga att undervisa lägre årskurser.

Att lärare utbildas för grundskolans lägre årskurser, det vill säga låg- och mellanstadiet, är av stor betydelse, dels eftersom undervisningen under de första åren lägger grunden till språkkunskaperna, dels för att fler barn deltar i modersmålsundervisningen i de lägre årskurserna (*För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering*, SOU 2019:18).

När, och om, de nationella språken införs som eget ämne i grundskolan och gymnasiet är det angeläget att redan verksamma lärare som talar ett nationellt minoritetsspråk och som har behörighet i andra ämnen (till exempel matematik eller samhällskunskap), ges möjlighet att få behörighet i sitt nationella minoritetsspråk, så att de kan undervisa även i det.

Modersmållärare i nationella minoritetsspråk som saknar lärarlegitimation bör också ges möjlighet att läsa in de kurser som behövs för att få behörighet.⁸ Det kan till exempel utgå högre ersättning till både skolhuvudmän och lärosäten än vad som vanligtvis ges via till exempel Lärarlyftet.

MÅL

Antalet lärare, och återväxten av lärare, med kompetens att undervisa i och på de nationella minoritetsspråken är god, vilket gör att de elever som vill har möjlighet att läsa ett nationellt minoritetsspråk i skolan.

FÖRSLAG

- Högskoleförordningen (SFS 1993:100) ändras så att de nationella minoritetsspråken kan ingå i grundlärarexamen.
- Lärosäten med nationellt ansvar får ett uppdrag att ta fram grundlärarutbildningar med inriktning mot språken. När lärosätena bedömer att studentunderlaget och ämnets kapacitet tillåter, ska ämneslärarutbildning erbjudas.
- Lunds universitet ges ett uppdrag att ta fram grundlärarutbildning med inriktning mot jiddisch.
- Södertörns högskola får ett fortsatt uppdrag att ge uppdragsutbildningar av modersmållärare i romska.*
- Skolverket ges fortsatta uppdrag att anordna uppdragsutbildningar för de nationella minoritetsspråken, för att möta behoven på kort sikt. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91). **Forts. ►**

* I väntan på att nationella minoritetsspråk blir ett eget ämne bör fortsatt utbildning av modersmållärare ske. Dessa kan sedan slussas vidare till att bli lärare i det nya ämnet.

8. Förslaget lades fram i betänkandet *Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektors professionella utveckling*, SOU 2018:17, s. 450.

► FÖRSLAG (fortsättning från föregående sida)

- Lärare som undervisar i modersmål utan att vara behöriga, samt legitimerade lärare i andra ämnen och som talar ett nationellt minoritetsspråk, ges möjlighet att inom ramen för sin tjänst eller via till exempel Lärarlyftet, kunna genomföra studier för att bli behöriga att undervisa i ämnet nationellt minoritetsspråk eller bedriva ämnesundervisning på ett nationellt minoritetsspråk inom ramen för tvåspråkig undervisning.
- För att tillgodose behovet av lärare bör pedagogisk utbildning riktas till modersmålslärare för att ge dem behörighet.

3.7 Läromedel

Det saknas läromedel för samtliga nivåer i utbildningskedjan och för samtliga nationella minoritetsspråk. Marknaden är för svag för att kommersiella läromedelsförlag ska ta sig an uppgiften. De heterogena elevgrupperna innebär ytterligare en komplikation. Modersmålslärarna tvingas ofta själva ta fram undervisningsmaterial. För att avhjälpa bristen har myndigheter och ideella föreningar framställt läromedel med statlig finansiering.

En liknande situation råder för de läromedel som behövs för elever med funktionsvariationer. Läromedel behöver tas fram av läromedelsförlag, men upplagorna blir små, vilket medför att intäkterna inte kan förväntas täcka kostnaderna. Specialpedagogiska skolmyndigheten delar därför årligen ut ett bidrag till kommersiella förlag som

ansöker om medel för att kunna producera både tryckta och digitala läromedel för elever med särskilda behov.

Ett liknande finansieringssystem med produktionsstöd till kommersiella förlag skulle kunna avhjälpa bristen på läromedel för undervisningen i de nationella minoritetsspråken.

Modersmålslärarna efterfrågar en portal där modersmålslärare kan dela egenproducerat material. Vissa kommuner, som Malmö, tillhandahåller en sådan plattform, men dessa är inte öppna för lärare utanför kommunen. Skolverkets bedömningsportal är en nationell plattform som erbjuder tillgång till olika läromedel. Det finns dock ett behov av en plats där modersmålslärare utöver att dela undervisningsmaterial också kan mötas och utbyta kunskap och erfarenheter.

MÅL

Det finns kvalitativa läromedel för de nationella minoritetsspråken på alla stadier och nivåer.

FÖRSLAG

- För att säkerställa kvaliteten och långsiktigheten i produktionen av läromedel inrättas ett produktionsstöd riktat till de kommersiella förlagen för framtagning av läromedel. Stödet fördelas och administreras av Skolverket eller annan lämplig myndighet. Specialpedagogiska skolmyndighetens produktionsstöd kan användas som modell för hanteringen.
- Skolverket får, i samarbete med Myndigheten för digital utveckling (DIGG), uppdraget att etablera en portal för delning av pedagogiskt undervisningsmaterial.

4.

Språken i det livslånga lärandet

Intresset för och möjligheten att lära sig ett språk kan komma i alla olika skeden i en individs liv. Alla vill kanske inte gå en hel universitetsutbildning, men kan tänka sig att gå en språkkurs på kvällstid, eller att utveckla en mer specialiserad vokabulär för att vidareutbilda sig i sitt yrke. Eftersom språkbärares⁹ omständigheter varierar är det angeläget att det skapas utbildningsvägar som är öppna för individer i olika åldrar, på olika nivåer och med olika inriktningar.

Det är också viktigt utifrån ett revitaliseringsperspektiv att fler lär sig de nationella minoritetsspråken. Inom många yrkesområden i den offentliga sektorn råder det i dag brist på personal som talar språken.

4.1 Folkbildning

Folkbildningen¹⁰, har stor potential att vara en resurs för språkbärarnas behov av utbildning och förkovran i språken. Det finns ett stort intresse

bland nationella minoriteter för olika typer av kurser och andra aktiviteter med anknytning till språken. Möjligheten att gå kortare kurser via folkbildningen är viktig för att fånga upp de vuxna språkbärare som vill lära sig eller utveckla sina språkkunskaper utanför högskolan.

I dag finns ett fåtal olika anordnare av sådana kurser, men ingen samlad överblick över utbildningsutbudet vid folkhögskolor och studieförbund. För samer finns ett bidrag att söka hos Sametinget för korttidsstudier i samiska språk inom folkbildningen eller den kommunala vuxenutbildningen. Isof bedömer att ett korttidsbidrag bör ges för studier även i övriga nationella minoritetsspråk. Utöver att fungera motiverande för kursdeltagare, skulle bidraget också kunna fungera som ett incitament för utbildningssamordnare att anordna kurser i språken, då antalet sökande kan tänkas öka.

Det saknas också lättillgänglig information om möjligheten att starta studiecirklar.

MÅL

Språkbärares möjligheter att delta i kortare språkkurser och aktiviteter med anknytning till de nationella minoritetsspråken är goda. Information till kursdeltagare och utbildningsanordnare finns samlad och är lättillgänglig och överskådlig.

9. Termen språkbärare används i revitaliseringsssammanhang för att beteckna både talare av språken och individer inom de nationella minoriteterna som inte har lärt sig språken. Benämningen är avsiktligt oprecis för att fungera inkluderande.

10. Med *folkbildning* menas en utbildningsform som riktar sig till en bred allmänhet och som sker utanför det reguljära skol-systemet, vid till exempel folkhögskolor, studieförbund, föreläsningsföreningar och folkbibliotek. Källa: Nationalencyklopedin.

FÖRSLAG

- Folkbildningsrådet bör regelbundet samla relevant information om det kursutbud inom folkbildningen som har koppling till de nationella minoritetsspråken. Informationen bör vara en del av den portal som föreslås i kapitel ett (se kapitel 1.1).
- Regeringen inrättar ett bidrag för korttidsstudier enligt Sametingets modell, och som gäller övriga nationella minoritetsspråk. Bidraget bör administreras av lämplig myndighet.
- Regeringen inrättar riktade anslag som Folkbildningsrådet delar ut till studieförbund och folkhögskolor för att erbjuda språkkurser i de nationella minoritetsspråken.

4.2 Språken i yrkeslivet

I utredningar och rapporter framkommer att kunskaper i de nationella minoritetsspråken saknas bland yrkesgrupper som är särskilt viktiga för de nationella minoriteterna. Det finns heller inga incitament för minoritetsspråkstalare som behärskar språken att informera om det i en jobbansökan, många upplever inte att språken efterfrågas eller att det skulle kunna ge någon fördel. Tvärtom förekommer det att minoritetsspråkstalare undviker att informera om sin minoritetsbakgrund av rädsla för att bli diskriminerade.

Kompetensförsörjningen i de nationella minoritetsspråken behöver säkras inom skola, omsorg, översättning och journalistik, samt även inom offentlig sektor som helhet. Statusen på språken behöver höjas. Olika typer av yrken kräver varierande språklig kompetens och därför behövs flera utbildningsvägar. Lärarförsörjningen i de nationella minoritetsspråken är den enda yrkesrelaterade frågan som har tagits upp och analyserats grundligt, dessutom vid flera tillfällen i tidigare utredningar. I betänkandet *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik SOU 2017:60*, konstateras att många kommuner tenderar att försöka lösa problemet genom att på egen hand ta initiativ till språkkurser för sin personal, men att det behövs en aktör som har överblick över vilka utbildnings-

vägar som finns tillgängliga och kan informera om dem. I betänkandet föreslogs att en ny uppföljningsmyndighet bör ansvara för att samordna och arbeta för att höja kompetensen i de nationella minoritetsspråken i arbetslivet. Som interimslösning föreslogs uppdragsutbildningar i de nationella minoritetsspråken med inriktning mot olika yrkeskategorier vid lämplig utbildningsinstans.

När det gäller gymnasiala utbildningar med yrkesinriktning inom vuxenskolan bör utbildningsvägar öppnas som kan svara mot de behov av språkkunnig personal som är särskilt tydlig i vissa sektorer, till exempel i vård- och omsorg. Det är därför av vikt att de kommuner och skolhuvudmän som erbjuder studier i ett eller flera nationella minoritetsspråk i gymnasieskolan också strävar efter att erbjuda detta inom yrkesvuxenutbildningar med inriktning mot till exempel vårdyrken.

En följd av bristen på språkkunnig personal är att det också råder brist på tolkar och översättare. Endast i finska finns i dag auktoriserade tolkar och översättare. Särskilt stor är bristen på översättare till jiddisch, meänkieli och romska, vilket gör att det är svårt för översättningsföretagen att säkerställa kvaliteten. Det kan i sin tur leda till dålig kvalitet på de översättningar som görs. Situationen för översättare till samiska liknar den för övriga nationella minoritetsspråk. Bristen är ett akut problem som drabbar myndigheter som har krav

på sig att förmedla information på de nationella minoritetsspråken. Det är därför viktigt att det på sikt anordnas uppdragsutbildningar i dessa språk. För att sådana utbildningar ska kunna komma till stånd krävs dock att det finns utvecklad fackterminologi, vilket ännu inte är fallet för samtliga minoritetsspråk.

I Isofs samråd med de nationella minoriteterna har det framkommit att myndigheter och andra aktörer i offentlig sektor och som är i behov av översättningar på de nationella minoritetsspråken vanligen vänder sig till översättningsbyråer för att få texterna översatta. Kommuner och regioner sluter ramavtal med sådana byråer för sina översättningsbehov. Marknaden gör det i regel svårt för översättningsbyråerna att ta hänsyn till de mer utmanande förutsättningar som råder för översättningar till de nationella minoritetsspråken när det gäller bristen på terminologi, lexikon, och språkteknologiska resurser som grammatik-

kontroller och andra tekniska hjälpmedel. Ersättningen som ges blir därför för låg för att ge rimliga arbetsvillkor och möjlighet att kvalitetssäkra översättningarna. Det har lett till att fler professionella översättare har börjat tacka nej till uppdrag från översättningsbyråer eftersom de inte anser det rimligt att arbeta under de förutsättningar som ges. Konsekvensen är att de få översättningar som ändå görs riskerar att hålla låg kvalitet.

En åtgärd för att hantera den utvecklingen är att på statlig nivå upphandla översättare för de nationella minoritetsspråken och lägga ett särskilt ramavtal för dessa tjänster. Det skulle möjliggöra en ersättning som ligger i nivå med arbetsinsatsen, möjliggöra bättre kvalitet på översättningarna och potentiellt bidra till att fler minoritetsspråkstalar skulle välja att utbilda sig och arbeta inom översättningsyrket. Förslaget om ett särskilt ramavtal läggs också fram i Sametingets handlingsprogram.

MÅL

Kompetensförsörjningen i de nationella minoritetsspråken inom olika områden som sjukvård, äldreomsorg och barnomsorg är god och det finns yrkesrelaterade utbildnings- och fortbildningsmöjligheter. Tillgången till kompetenta tolkar och översättare är god.

FÖRSLAG

- Kommuner och skolhuvudmän som erbjuder studier i ett eller flera nationella minoritetsspråk i gymnasiet, bör också uppmuntras att erbjuda dessa språk inom yrkesvuxenutbildningar. Särskilt prioriterade bör omsorgsyrken eller yrken med inriktning mot barn och unga vara.
 - Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) ges i uppdrag att undersöka förutsätt-
- ningarna för att arrangera uppdragsutbildningar av översättare i romska, meänkieli och jiddisch.
- Kammarkollegiet eller annan lämplig myndighet får i uppdrag att upphandla översättare i de nationella minoritetsspråken på statlig nivå och lägga fast ramavtal för dessa översättnings-tjänster. (Förslaget läggs också fram i Sametingets handlingsprogram).

5.

Kultur bär språk – språk bär kultur

Det är av stor betydelse att de nationella minoritetsspråken är synliga i kulturlivet och i olika medier, särskilt i det utbud som vänder sig till barn och unga.

5.1 Språkstöd och bokstart

De tidiga åren i barns liv är viktiga för språkinläringen, men alla barn har inte tillgång till språkutvecklande miljöer. Undersökningar pekar också på att barns läsförståelse har försämrats (*Barns- och ungas läsande*, SOU 2018:57). På regeringens uppdrag genomför Kulturrådet under 2017–2020 en nationell satsning, *Bokstart*, för att stimulera språkutvecklingen hos barn i åldrarna noll till tre år, samt för att skapa ett intresse för böcker och läsande. Bokstart bygger på att förskola, barnhälsovård och bibliotek tillsammans stöttar familjer för att stärka små barns språkutveckling. Kulturrådets utgångspunkt är att ge personal inom förskola, barnhälsovård och bibliotek kunskap och verktyg för att stötta familjer som tillhör de nationella minoriteterna. Bokstart drivs i dag av kommuner och regioner, men än så länge bara i ett mindre antal.

Språkstödspaket är ett annat projekt i syfte att

sprida information till nyblivna föräldrar. Språkstödspaketet har tagits fram av talare av finska, meänkieli och samiska och innehåller information om de nationella minoriteternas språkliga och kulturella rättigheter. Paketet innehåller också råd och stöd till flerspråkiga familjer och uppmuntrar till att tala minoritetsspråken med barnen från födseln. Språkstödspaketet delas ut på mödravårds- och barnavårdscentraler, men behöver utvärderas och ges en långsiktig finansiering. Ansvaret för innehåll och distribuering bör därför flyttas över till en statlig myndighet. Samråd bör dock genomföras med de nationella minoriteterna som en del av översynen och det fortsatta arbetet.

Det är också viktigt att ge ett mer konkret stöd till blivande och nyblivna föräldrar som önskar föra över de nationella minoritetsspråken till sina barn. Detta kan göras genom att föräldrar ges möjlighet att gå en kortare utbildning där de får tips, inspiration och stöd i att börja tala språken hemma samt information om barns språkutveckling. Eftersom målgrupperna är utspridda över landet är det rimligt att tänka sig att en sådan kurs är webbaserad eller ges som fjärrkurs.

MÅL

Föräldrar och blivande föräldrar får information, uppmuntran och stöd i att föra sina nationella minoritetsspråk vidare till sina barn.

FÖRSLAG

- Föräldrar som tillhör en nationell minoritet bör i så hög grad som möjligt få tillgång till Bokstart. En breddning av uppdraget bör därför göras så att stödet till de nationella minoriteterna specificeras och ges finansiering. För att detta ska vara möjligt bör Kulturrådet få långsiktig finansiering för projektet.
- Ansvaret för språkstödspaketen bör i samråd med de nationella minoritetsföreningar som tagit fram paketen flyttas över till lämplig myndighet samt ges en långsiktig finansiering för att kunna spridas till samtliga mödravårdscentraler i landet.

5.2 Produktion av litteratur

Tillgången på litteratur på de nationella minoritetsspråken är central för ett levande kulturutbud. Litteratur kan vara en ovärderlig ingång till språken för barn och unga, men också för vuxna språkbärare.

En utredning om barns och ungas läsande lade 2018 fram ett antal förslag i syfte att bland annat lyfta fram läsning i läroplanerna för förskola och fritidshem samt att höja kompetensen om läsfrämjande (*Barns och ungas läsande*, SOU 2018:57). Förslagen rör inte uttryckligen läsning och litteratur på de nationella minoritetsspråken, men i de fall besluten verkställs är det av stor vikt att insatserna också formuleras så att de gynnar barns och ungas möjlighet till läsning på de nationella minoritetsspråken.

Utbudet av minoritetsspråkig litteratur har ökat något under de senaste åren, men det behövs mer litteratur av god kvalitet som kan möta behoven bland språkbärare i olika åldrar, med olika intressen och kunskap i språken. Att böcker på minoritetsspråk ges ut inom olika genrer, ämnen och för olika målgrupper bidrar också till att språken i sig utvecklas.

Trots att det finns ett stort intresse för litteratur på minoritetsspråken, är målgrupperna små ur ett kommersiellt perspektiv. För att förlag ska kunna

satsa på översättning och utgivning av böcker på nationella minoritetsspråk, inklusive lättläst litteratur på de nationella minoritetsspråken, är det av stor betydelse att det finns ekonomiskt stöd att få för ett sådant arbete. Det råder också brist på kvalificerade översättare i de nationella minoritetsspråken, och det är därför angeläget att det skapas utbildningsvägar för översättare (se förslag i kapitel 4.2).

Kulturrådet har under perioden 2017–2019 haft regeringens uppdrag att inom nuvarande litteraturstöd främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken (Kulturdepartementet 2017). Intresset har varit stort och utgivningen av litteratur på minoritetsspråk har ökat, men för att skapa stabilare villkor för utgivningen framöver behöver projektet bli permanent och få en mer långsiktig finansiering.

I redovisningen av uppdraget pekade Kulturrådet på att det inte är tillräckligt med enbart utgivningsstöd utan att det behövs stöd i alla led i bokutgivningen – från stöd till skrivkurser på de olika språken till utbildning av översättare, professionalisering av förlag och olika insatser för att sprida böckerna och att främja läsning (Kulturrådet 2020). Ett nytt långsiktigt uppdrag bör fokusera på dessa delar som ett komplement till det tidigare utgivningsstödet.

MÅL

Utbudet av litteratur på de nationella minoritetsspråken är stort och varierat. Det finns litteratur både på originalspråk och i översättning. Det finns litteratur i många olika genrer och för olika målgrupper. Stödet för litteraturutgivningen är kontinuerligt och långsiktigt.

FÖRSLAG

- Kulturrådets uppdrag att främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken, både på originalspråk och som översättningar, bör göras långsiktigt. Stödet bör breddas till att innefatta andra insatser än enbart utgivning, till exempel utbildning av översättare, professionalisering av förlag och olika insatser för att sprida böcker och främja läsning.
- Kulturrådet bör få ett uppdrag att särskilt främja utgivning av barn- och ungdomslitteratur på de nationella minoritetsspråken.

5.3 Resursbibliotek

Även biblioteken spelar en betydelsefull roll för kunskapsspridning, för språk- och kulturstödande och inte minst för tillgången till litteratur på samtliga nationella minoritetsspråk.

Enligt bibliotekslagen ska biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna, bland annat genom att erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken. Kungliga biblioteket (KB), som följer upp hur lagen efterlevs, har dock konstaterat stora brister i bibliotekens arbete gentemot de nationella minoriteterna (Kungliga biblioteket 2017). Det är därför viktigt att Kungliga biblioteket fortsätter att följa utvecklingen, men också att biblioteken får ökat stöd och vägledning i hur de ska lyckas med sitt uppdrag.

Som en del av den nationella biblioteksstrategin har KB lagt fram ett förslag om att nationella resursbibliotek för de nationella minoritetsspråken bör inrättas. Syftet är att underlätta för kommunerna att tillhandahålla litteratur och medier på språken, att arbeta läsfrämjande och att synliggöra de nationella minoriteterna för allmänheten. Vidare bör resursbiblioteken, i egenskap av specialbibliotek, stödja forskning och högre utbildning genom att ställa sina samlingar till förfogande. Resursbibliotek skulle således fungera som en kunskapsresurs för såväl de nationella minoriteterna som för bibliotekarier på andra bibliotek runt om i landet.

Att litteraturen är tillgänglig för så många som möjligt och anpassas till nya medier är viktigt, inte minst för att litteraturen ska nå unga läsare

och språkbärare som inte har möjlighet att besöka bibliotek. Kungliga biblioteket har genomfört ett pilotprojekt där man tagit fram en app som initialt ska tillgängliggöra litteratur på samiska och romska. Tanken är att den på sikt ska inkludera samtliga nationella minoritetsspråk. Om projektet vid en utvärdering visar sig fungera väl, bör det få en mer långsiktig finansiering och utvidgas till att på sikt inkludera de övriga nationella minoritetsspråken.

MÅL

Det finns ett varierat utbud av litteratur på de nationella minoritetsspråken på biblioteken. Resursbibliotek utgör kunskapskällor som stödjer forskning och fungerar som en kunskapsresurs åt bibliotek över hela landet.

FÖRSLAG

- Statligt finansierade resursbibliotek för de nationella minoritetsspråken inrättas enligt Kungliga bibliotekets förslag.
- Kungliga bibliotekets pilotprojekt med en app för att sprida litteratur på samiska och romska utvärderas och bör, om resultatet är gott, på sikt inkludera litteratur och ljudböcker på samtliga nationella minoritetsspråk.

5.4 Scenkonst, musik, bild- och formkonst

För att föra över språken till nya generationer bör kulturaktiviteter främjas. Att lära sig ett språk är ett första steg, men det krävs också språkliga arenor för att vidmakthålla och utveckla språken, inte minst via kultur och traditioner. Att kunna delta aktivt i kulturella aktiviteter, eller ta del av ett kulturutbud, stärker både språk och individ.

Sverige har genom den europeiska språkstadgan förbundit sig att uppmuntra och stötta kulturell verksamhet och kulturella inrättningar på finska, meänkieli och samiska.¹¹ Exempel på sådana verksamheter uppges i stadgan vara till exempel bibliotek, kulturcentrum, museer, arkiv, teatrar samt produktion av film och litteratur. Enligt minoritetslagen ska det offentliga främja samtliga fem nationella minoriteters språk och kultur.

Flera statliga myndigheter förvaltar och fördelar stöd till minoritetsorganisationer som arbetar med

språk- och kulturprojekt. Kulturrådet ger årligen bidrag till aktörer som arbetar med kulturprojekt med koppling till de nationella minoriteterna och minoritetsspråken. Isf ger årliga revitaliseringsbidrag till projekt med koppling till de nationella minoritetsspråken, varav många också inbegriper kulturfrämjande inslag.

År 2016 infördes ett statligt stöd till kommunernas kulturskolor om 100 miljoner årligen i syfte att göra det möjligt för dem att bredda verksamheten och nå nya grupper. Enligt Kulturrådets senaste uppföljningsrapport har antalet kommuner som erbjuder andra ämnen än musik (framför allt dans, drama/teater, bild och media) ökat mellan 2011 och 2017. De nationella minoritetsspråken har där inte uppmärksammats speciellt, men skulle kunna främjas via specialriktade bidrag. Att ge barn och unga tillgång till teater, musik och traditioner som berör de nationella minoriteterna är ett sätt att skapa intresse och naturliga ingångar även till språken.

MÅL

Utbudet av kulturella aktiviteter som teater, musik och kultur i andra former på de nationella minoritetsspråken är varierat och tillgängligt. Utbudet för barn och unga är särskilt prioriterat. Personer som tillhör de nationella minoriteterna har goda möjligheter att delta i kulturlivet och att som kulturutövare ta del av olika bidrag inom kultursektorn.

FÖRSLAG

- Kulturrådet bör i sitt uppdrag att verka för de nationella minoriteternas kultur särskilt prioritera projekt som innefattar de nationella minoritetsspråken.
- Bland de ansökningar som görs inom

ramen för kulturskolebidraget bör projekt med koppling till barn och unga som tillhör de nationella minoriteterna prioriteras. Projekt som genomförs i samverkan med minoritetsaktörer bör ha företräde i urvalet.

11. Den europeiska språkstadgan artikel 12 gäller enbart finska, meänkieli och samiska. Men stadgan uppmuntrar främjande åtgärder för övriga nationella minoritetsspråk.

5.5 Film

Film kan verka både som kulturbärare och som språkförstärkning. Effekten av filmer som *Sameblod*, där dialogen delvis är på sydsamiska, visar tydligt hur film kan uppnå stor effekt på allmänhetens medvetenhet och kunskap. Att se filmer på sitt eget språk kan fungera stärkande för identiteten och ge incitament att lära sig eller utveckla kunskaper i minoritetsspråken.

Finlandsinstitutet distribuerar i samarbete med bland annat Nordisk Film Finland ett antal finska filmer till svenska biografer och kommuner, både nyare och äldre filmer. De är de enda aktörerna inom området. För detta uppbär de ekonomiskt stöd från ett antal myndigheter och fonder i både Sverige och Finland. Att uppmuntra förfarandet via ett mer långsiktigt eller fast stöd skulle säkra distributionen.

Utbudet av film på de nationella minoritetsspråken, möjligen med undantag för finskan, är litet. Svenska Filminstitutet har dock lanserat två nya stöd som ett led i ett pågående arbete att främja tillgången till film för barn och unga på de nationella minoritetsspråken. De nya stöden, på en miljon kronor om året, kan sökas för film-pedagogiska språkförstärkande insatser, visning av film och andra projekt som främjar film på de nationella minoritetsspråken. Det ena stödet har fokus på filmkurser och kan sökas av regioner och kommuner. Det andra stödet är avsett för visning och dubbing av film och kan sökas av biografer, distributörer och andra visningsorganisationer.

MÅL

Det finns ett varierat utbud av film på de nationella minoritetsspråken. Filmskapare som vill producera film på de nationella minoritetsspråken har möjlighet att söka ekonomiskt stöd.

FÖRSLAG

- Finlandsinstitutet ges ett permanent stöd för att sprida finskspråkig film i Sverige.
- Svenska Filminstitutet ges möjlighet att årligen stödja filmpedagogiska språkförstärkande insatser på de nationella minoritetsspråken.
- Svenska Filminstitutet bör undersöka möjligheten att dubba fler filmer till de nationella minoritetsspråken, med särskilt fokus på film för barn och unga. (Förslaget läggs också fram i Sametingets handlingsprogram).

5.6 Medier och public service

Synliggörandet av de nationella minoriteterna och minoritetsspråken i samhället genom public service är av stor betydelse för att åstadkomma en ökad medvetenhet och kunskap om de nationella minoritetsspråken. Nyheter och information, liksom konstnärliga upplevelser, i radio och tv synliggör språken och därigenom de minoriteter som talar dem.

Sverige har i enlighet med den europeiska språkstadgan åtagit sig att uppmuntra, underlätta och vidta aktiva åtgärder för att medier som radio, tv och tidningar ska kunna verka på finska, meänkieli och samiska.¹² Public service-bolagen ska, enligt sändningstillståndet 2020–2025, ligga kvar på minst samma nivå som 2019 när det gäller det samlade utbudet av programverksamhet på finska, meänkieli, romska och samiska. Programverksamhet på jiddisch ska öka i förhållande till nivån 2019. Detta beror på att det i tidigare sändningstillstånd inte funnits några särskilda krav på programutbud på jiddisch (*Ett modernt public service*, prop. 2018/19:136).

Det är viktigt att åtminstone en del av de program som produceras för radio och tv på de nationella minoritetsspråken också utgår från ett

12. Den europeiska språkstadgan, artikel 11, gäller enbart finska, meänkieli och samiska, men språkstadgan uppmuntrar generellt främjandet av samtliga nationella minoritetsspråk.

minoritetsspråksperspektiv. För att öka utbudet av tv-program på de nationella minoritetsspråken bör det dock undersökas om dubbning av befintliga svenskspråkiga program kan vara ett komplement till nyproducerat material. Dubbade program, som dessutom har text på de nationella minoritetsspråken, kan vara intressant ur revitaliseringssynpunkt eftersom det ger möjlighet för språkbärare att höra och se sitt språk i olika sammanhang.

När det gäller tidningsutgivning ges sedan 2014 ett särskilt mediestöd¹³, ett så kallat driftsstöd, till tidningar vars redaktionella innehåll i huvudsak är skrivet på meänkieli eller samiska. För tidningar vars redaktionella innehåll till minst 25 procent är skrivet på finska, meänkieli eller samiska ges ett mer begränsat stöd. Också det så kallade distributionsstödet är särskilt generöst utformat för tidningar skrivna på finska, meänkieli eller samiska. Kravet på upplagens storlek är lägre för tidningar skrivna på dessa språk än för svenskspråkiga tidningar. I nuläget gäller dock det särskilda villkoret för mediestöd enbart finska, meänkieli och samiska. För tidningsutgivning på jiddisch och romska finns inte något motsvarande mediestöd.

Att särskilt stöd ges till tidningar skrivna på de

nationella minoritetsspråken är av betydelse dels för att texter på språken kan spridas till en potentiellt stor läsekrets, dels för att det möjliggör journalistiskt skrivande, som i sig stärker och utvecklar språken.

Behovet av att stärka utgivning av dagstidningar och andra publikationer på de nationella minoritetsspråken genom samarbeten över landsgränserna har diskuterats vid flera tillfällen. Främst har det gällt nordiska samarbeten för tidningar på meänkieli och samiska. En statlig utredning om tidningsutgivning 2012 pekade på behovet, men menade att frågan låg utanför de aktuella direktiven (*Stöd till dagstidningar på samiska och meänkieli*, SOU 2012:58). Samarbete mellan Sverige, Finland och Norge i samband med tidningsutgivning på samiska har också diskuterats inom ramarna för en Nordisk samekonvention.

Ett nordiskt samarbete över landsgränserna gällande tidningsutgivning är en komplex fråga, bland annat eftersom regleringen för utgivning ser olika ut i Sverige, Norge och Finland. Samtidigt kan fördelarna med ett samarbete vad gäller kompetens, resurser och erfarenhetsutbyte vara stora. Frågan har tydligast gällt meänkieli och samiska, men skulle kunna undersökas också för finska.

MÅL

Det finns ett långsiktigt stöd som underlättar utgivning av dagstidningar och andra tidskrifter på samtliga nationella minoritetsspråk. Det finns möjligheter till gemensam utgivning av tidningar på finska, meänkieli och samiska över de svenska, norska och finska landsgränserna.

FÖRSLAG

- Sveriges television (SVT) bör undersöka intresset och förutsättningarna för en ökad omfattning av dubbade produktioner till de nationella minoritetsspråken som ett komplement till originalproduktion inom public service.
- De särskilda villkor för mediestöd som i dag gäller för tidningar skrivna på finska, meänkieli och samiska utökas till att också gälla tidningar skrivna på jiddisch och romska.
- Möjligheterna till gränsöverskridande samarbete mellan Sverige, Finland och Norge vad gäller tidningar på finska, meänkieli och samiska bör utredas.

13. Mediestöd (tidigare presstöd), är en form av statligt ekonomiskt bidrag till tidningar för att främja mångfald, demokrati och oberoende inom tidningsutgivningen. Källa: Myndigheten för press, radio och tv.

6.

De nationella minoritetsspråken i det digitala samhället

Människors språkanvändning har genomgått stora förändringar under de senaste decennierna. En stor del av vår kommunikation sker numera digitalt. Den teknikberoende språkanvändningen ger många nya möjligheter, men kräver också fokus på tillgänglighet och inkludering. Ett språk som ska kunna användas av nya generationer talare och fortsätta att vara levande och användbart, behöver vara tillgängligt ur ett digitalt perspektiv.

6.1 Språkteknologi

Det svenska språket har under flera hundra år genomgått en standardiserings- och kodifieringsprocess.¹⁴ Språkverktyg som ordlistor och grammatikböcker har utarbetats. Förändringar i språksamhället med bland annat en snabb teknologisk utveckling har lett till att användningen av digitala hjälpmedel är en självklar utgångspunkt för människors språkanvändning. Funktioner som stavningskontroll, uppläst text och automatiska översättningar tar vi numera för givna.

För att ta fram hjälpmedel som dessa krävs dock att stora mängder text samlas in digitalt och bearbetas. Dessutom krävs att grundläggande språkteknologikomponenter för språkanalys och språkgenerering med tillhörande lexikon och grammatiker finns tillgängligt. Det gäller i synner-

het språk som saknar tillräckliga textmängder för att utveckla språkteknologi med hjälp av statistiska metoder, såsom i regel är fallet för de nationella minoritetsspråken.

Möjligheten att ta fram digitala språkhjälpmedel varierar för de nationella minoritetsspråken. Finska och jiddisch är standardiserade och kodifierade, vilket är en förutsättning för språkteknologisk utveckling. Utöver det har finskan en välutvecklad språkteknologi i Finland, men sverigefinskan har särskilda förvaltningstermer som behöver hanteras. För övriga nationella minoritetsspråk saknas digitala samlingar som kan utgöra en bas för språkteknologisk utveckling, liksom grundläggande språkteknologikomponenter.

De nationella minoritetsspråkens språkliga infrastruktur behöver därför byggas upp genom dokumentation, grammatisk bearbetning och analys. Ett arbete med att fortlöpande samla in texter och inspelat tal på de nationella minoritetsspråken behöver inledas för att skapa text- och taldata-baser samt grundläggande språkteknologikomponenter för språken. Dessa resurser bör förvaltas och tillgängliggöras via en nationell språkbank för att främja utvecklingen av mer avancerade språkteknologiska program och tjänster som på sikt kommer språkbärarna till nytta. Att sådana hjälpmedel, till exempel tangentbord, stavningskon-

14. Kodifiering innebär i sammanhanget att ett språkligt förhållande, till exempel hur ett ord ska stavas, böjas och definieras skrivs in i en normerande kontext, ofta i en ordbok.

troller, flerspråkiga ordböcker, automatisk uppläsning och översättning, finns tillgängliga på de nationella minoritetsspråken har stor betydelse för alla språkanvändare – i synnerhet barn och ungas benägenhet att använda språken. Därmed är digitaliseringen av språken också av yttersta vikt ur ett revitaliseringsperspektiv.

Staten bör av flera skäl vara den aktör som tar ansvaret för utvecklandet av en nationell språkbank. Eftersom de nationella minoritetsspråken har få talare ur ett marknadsperspektiv, saknas incitament för kommersiella aktörer att spontant utveckla språkteknologiska verktyg. Att se till att texter produceras på de nationella minoritetsspråken, och att rutiner skapas för att fortlöpande samla in dessa texter i språkdata-baser med hjälp av offentliga medel, medför dessutom att verktygen kan göras tillgängliga för fler målgrupper än minoritetsspråkstalarna. Dessa målgrupper kan

till exempel vara myndigheter, företag och forskare som behöver översätta texter till och från minoritetsspråken eller som behöver analysverktyg för att forska i språkens struktur och utveckling som underlag för undervisning, språkvård och språkpolitik.

Hos Isof pågår, i samarbete med bland annat Göteborgs universitet och Kungliga Tekniska Högskolan, ett projekt för att utveckla en nationell språkbank för det svenska språket. Ett tydligt behov av en forsknings- och utvecklingsmiljö med fokus på språkteknologi finns även för de nationella minoritetsspråken. Ett sådant arbete bör ske i nära samarbete med minoritetsspråkssamhället och den svenska nationella språkbanken. Erfarenheterna från att utveckla en språkbank för det svenska språket kan med stor sannolikhet bidra till arbetet med att ta fram en språkbank för de nationella minoritetsspråken.

MÅL

En nationell språkbank finns tillgänglig för samtliga nationella minoritetsspråk och deras varieteter. Språkbankens resurser är fritt tillgängliga för olika typer av användare. Språkverktyg som stavningskontroll, digitala ordböcker och språkinlärningsprogram finns tillgängliga på samtliga nationella minoritetsspråk.

FÖRSLAG

- Isof genomför en förstudie om hur arbetet med att bygga upp en språkbank för de nationella minoritetsspråken skulle kunna organiseras och genomföras samt en undersökning av tillgången till språkverktyg på de nationella minoritetsspråken.
- Lämplig aktör eller myndighet får uppdraget att ansvara för och bygga upp språkresurser för respektive nationellt minoritetsspråk.

7.

Konsekvensbedömning

7.1 Ekonomiska beräkningar

Enligt regeringens uppdrag till Isuf om att utarbeta förslag till ett handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken ingick att göra en bedömning av de kostnader som förslagen kan medföra, och i övrigt analysera dess konsekvenser.

Genomförandet av de förslag som läggs fram inom ramen för handlingsprogrammet resulterar i kostnader för stat, region och kommun på olika nivåer. Under de tjugo år som gått sedan Sverige skrev under Europarådets minoritetskonventioner har det skett en positiv utveckling. Trots det, finns det ett stort behov av ytterligare satsningar för att de minoritetspolitiska målen ska uppnås.

Tidsaspekten är av stor betydelse för möjligheten att revitalisera de nationella minoritetsspråken, eftersom antalet talare av språken förväntas fortsätta att minska i snabb takt om inte språken i högre grad än nu överförs till nya generationer. Det är därför av vikt att handlingsprogrammets förslag genomförs så snart det är möjligt. En del förslag kommer dock att behöva ytterligare beredning innan de kan genomföras, vilket innebär att kostnaderna kommer att kunna fördelas över tid.

Eftersom handlingsprogrammets förslag täcker en rad områden som utbildning, kultur, public service och offentlig förvaltning förväntas kostnaderna dessutom kunna fördelas på en rad olika aktörer och politikområden. Förslagen innebär dock att ett antal statliga myndigheter inom utbildnings- och kultursektorn får nya och/eller utvidgade uppdrag, vilka behöver finansieras.

Kostnadsskattningar och uppskattningar av tidsramar för genomförandet av förslagen redovisas i bilaga 3. En del av förslagen har en mer konkret och detaljerad utformning, vilket gjort det möjligt att göra en uppskattning av kostnader för genomförande. För ett flertal av handlingsprogrammets förslag gäller dock att de är beroende av omständigheter som i nuläget inte går att förutse, och förslagen behöver därför ytterligare beredning för att kunna preciseras och kostnadsbedömas. Om så är fallet anges detta i bilaga 3.

En del av handlingsprogrammets förslag har tidigare lagts fram av andra utredningar och kostnadsberäknats inom ramen för dessa (främst gäller det betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan*, SOU 2017:91). I dessa fall har inga nya kostnadsbedömningar gjorts, men hänvisningar finns till betänkandets bedömningar.

7.2 Övriga konsekvensbedömningar

Enligt regeringens uppdrag till Isuf ska en allmän konsekvensbeskrivning ges, men någon specificering av de perspektiv som ska ingå har inte getts utifrån direktivet. Några infallsvinklar är dock centrala för handlingsprogrammets förslag och förefaller därför rimliga att kommentera.

7.2.1 Barns och ungas perspektiv

För revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken spelar barn och unga en nyckelroll. I handlingsprogrammets förslag är därför barnperspektivet centralt. Isofs bedömning är att om förslagen genomförs stärks efterlevnaden av Sveriges åtaganden i förhållande till en rad nationella och internationella åtaganden som gäller barn och ungas språkliga och kulturella rättigheter.

Den nya generationen språkbärare är de som ska se till att språken hålls levande, fortsätter att utvecklas och så småningom förs vidare till nästa generation. Många av förslagen syftar till att tillhandahålla fler möjligheter än i dag för de barn och unga som tillhör en nationell minoritet att kunna lära sig eller vidareutveckla kunskaper i sitt nationella minoritetsspråk.

Inom utbildningssektorn föreslås en rad åtgärder för att säkra tillgången till språkundervisning, hela vägen från förskolan till studier på universitetsnivå. På så sätt skapas en obruten utbildningskedja. För att de små barnen ska få tillgång till språken från början riktas flera förslag också till blivande föräldrar.

Förslagen anknyter till en rad bestämmelser som Sverige lagstiftat om eller förbundit sig till. Enligt språklagen (SFS 2009:600, 14–15 §) ska det allmänna ge barn och unga möjlighet att lära sig, utveckla och använda sitt nationella minoritetsspråk. Lagen (SFS 2009:724, 4 §) om nationella minoriteter och minoritetsspråk anger att det allmänna särskilt ska främja barns rätt att få utveckla en kulturell identitet och att få använda sitt nationella minoritetsspråk. Handlingsprogrammets förslag, särskilt de som presenteras inom ramen för utbildningssektorn, har naturligtvis stor betydelse för efterlevnaden av dessa lagar.

Även efterlevnaden av de internationella åtaganden som gjorts under den europeiska språkstadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (SÖ 2000:3) förbättras avsevärt med implementeringen av handlingsprogrammets förslag. Förslagen om förbättrade möjligheter att läsa de nationella minoritetsspråken i den reguljära skolan går i linje med de åtaganden Sverige gjort under

språkstadgan samt med de rekommendationer till förbättringar som upprepade gånger framförts från Europarådets ministerkommitté.

FN:s barnkonvention¹⁵ anger att barn som tillhör ett urfolk eller en minoritet ska ha rätt till sitt eget kulturliv och att använda sitt eget språk (30 §), samt att barnets utbildning ska syfta till att bland annat utveckla respekt för barnets egen kulturella identitet och språk (29 §). Vidare finns bestämmelser i konventionen om att massmedier i sitt utbud ska ta särskild hänsyn till barn från språkliga och kulturella minoriteter (17d §). Flera av handlingsprogrammets förslag har därav koppling till barnkonventionens bestämmelser.

Slutligen kan nämnas handlingsprogrammets anknytning till de förslag för en likvärdig skola som nyligen lagts fram i ett betänkande från Utbildningsdepartementet (*En mer likvärdig skola*, SOU 2020:28). Likvärdighet inom utbildningsväsendet handlar om att kvaliteten på barns och ungas utbildning inte ska vara avhängigt elevers familjebakgrund, var i landet de bor eller i vilken skola de går. Handlingsprogrammets förslag om att öppna möjligheten till riksrekrytering för utbildningsvägar med inriktning mot de nationella minoritetsspråken syftar till att göra det möjligt för elever från hela landet att delta. Även de övriga förslag som läggs fram inom utbildningsområdet har som övergripande syfte att öka möjligheterna att genom olika utbildningsvägar lära sig eller vidareutveckla kunskaper i de nationella minoritetsspråken.

7.2.2 Kommuner och regioners betydelse för revitalisering

De initiativ som tas och det arbete som utförs på lokal nivå är avgörande för minoritetspolitikens genomförande. Språkbärare och talare av de nationella minoritetsspråken finns över hela landet och möjligheten och drivkraften att använda och utveckla språken samt att föra dem vidare till nya generationer är avhängigt förekomsten av lokala språkliga miljöer, gemenskaper och utbildningsmöjligheter. Kommuner och regioners minoritetspolitiska arbete är därför mycket betydelsefullt, i

15. FN:s konvention om barnets rättigheter, SÖ 1990:20. Sedan den 1 januari 2020 svensk lag: Lagen (SFS 2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

synnerhet inom förvaltningsområdet för finska, meänkieli och samiska, men också i övriga delar av landet.

Enligt förordning (2017:1244) om konsekvens vid regeländring ska förslag som innefattar föreskrifter och regeländringar som förväntas få effekter för kommuners självbestämmande redovisas enligt 14 kap. 3 § regeringsformen.

Handlingsprogrammet innehåller inga konkreta förslag på sådana lagändringar. Möjligtvis skulle förslaget om nya förvaltningsområden för jiddisch och romska indirekt kunna leda till ändrade bestämmelser som involverar vissa eller samtliga kommuner. Det är dock vår bedömning att detta förslag inte innebär någon problematisk inskränkning av det kommunala självstyret. Detta under förutsättning att de blivande förvaltningskommunerna, i samråd med de nationella minoriteterna, får ta en aktiv roll i utformningen av de nya åtagandena.

Vidare är vår bedömning att storstadskommunerna eller regionerna Stockholm, Göteborg och Malmö i allmänhet har goda förutsättningar att åta sig utökade skyldigheter för talare eller språkbärare av jiddisch, eftersom det redan i dag finns kompetens och vana att arbeta med språkliga minoriteter. För framtida romska förvaltningsområden har kommuner som Norrköping, Linköping, Trollhättan och/eller Vänersborg nämnts. I dessa kommuner finns det förutom romska invånare också kunskap och erfarenhet av att arbeta med att främja romskt språk och kultur.

Även när det gäller andra förslag i handlingsprogrammet spelar kommuner och regioner en nyckelroll. Det gäller till exempel förslaget om att öka kunskapen om nationella minoriteter och mi-

noritetsspråk bland anställda i den offentliga sektorn genom införandet av en obligatorisk webbutbildning. Ett annat förslag där kommuner väntas spela en nyckelroll är det om kommunala språkresurscentrum. Inte heller detta förslag bedöms dock ha en negativ inverkan på det kommunala självstyret, eftersom etableringen av lokala språkresurscentrum bör vara frivillig.

7.2.3 Agenda 2030

När det gäller regeringens genomförande av de mål om en hållbar utveckling som fastställts inom ramen för Agenda 2030, bedöms handlingsprogrammet ha betydelse för några av målen. Det handlar först och främst om målet om likvärdig utbildning och livslångt lärande (mål 4) (Regeringen 2020). Handlingsprogrammets förslag när det gäller riktade anslag till studieförbund och folkhögskolor, möjlighet till korttidsstudier samt ökade möjligheter inom skola och vuxenutbildning att läsa de nationella minoritetsspråken sammanfaller väl med det mål inom Agenda 2030 som handlar om det livslånga lärandet.

I Agenda 2030 lyfts också betydelsen av ett fredligt och inkluderande samhälle fram (mål 16). I handlingsprogrammet betonas betydelsen av ökad kunskap bland allmänheten som en grund för tolerans. Samhällets tolerans och stöd för de nationella minoritetsspråken är av stor betydelse för deras revitalisering. Flera av handlingsprogrammets förslag syftar till detta genom etableringen av en informationsportal i statlig regi samt ökad synlighet för de nationella minoriteterna i kulturlivet.

8.

Uppföljning av handlingsprogrammet

Som nämnts ovan innehåller handlingsprogrammet ett antal olika förslag till regeringsbeslut inom områden som utbildning, kultur, public service och offentlig förvaltning. Myndigheter inom utbildnings- och kultursektorn föreslås få nya eller utvidgade uppdrag. Även kommuner och regioner omfattas av förslagen och skulle i vissa fall få vidgade uppgifter.

När dessa uppdrag utförs finns förutom nödvändigheten av finansiering också behovet av att följa upp effekterna av de genomförda insatserna. Som tidigare nämnts kommer en del av handlingsprogrammets förslag vara möjliga att genomföra omedelbart efter det att regeringen och i vissa fall riksdagen fattat beslut, medan andra kan genomföras först på lite längre sikt. Genomförandet av insatserna kommer alltså att med nödvändighet behöva spridas över tid, vilket innebär att uppföljningen behöver anpassas till detta.

Det yttersta ansvaret för uppföljning av beslut inom det minoritetspolitiska området ligger på regeringen. Det senaste året har en rad utredningar

tillsats för att följa upp olika aspekter av minoritetspolitiken. Det är vår förväntan att insatser som genomförs med utgångspunkt i handlingsprogrammet också i fortsättningen utgör del av en sådan kontinuerlig uppföljning från regeringens sida.

Utöver regeringens egen uppföljning bör ansvaret för en sammanhållen uppföljning av handlingsprogrammet och dess inverkan på de minoritetspolitiska målen ligga på den eller de myndigheter som har regeringens uppdrag att följa upp minoritetslagen och minoritetspolitiken generellt. För närvarande har Länsstyrelsen i Stockholm och Sametinget det uppdraget.

En uppföljning av handlingsprogrammets förslag bör genomföras regelbundet, med ett ungefärligt intervall på fyra år. Uppföljningen bör utgå från de långsiktiga mål som formulerats inom programmets delområden. Målen bör ses som vägledande för bedömningen av förslagets genomslagskraft. Hur uppföljningen utformas rent praktiskt bör dock lämnas till den myndighet som får uppdraget.

Referenslista

- Abrahamsson, Niclas & Hyltenstam, Kenneth (2010). "De inre omständigheterna" i *Avancerad andraspråksanvändning – slutrapport från ett forskningsprogram*, Riksbankens jubileumsfond.
- Bijvoet, Ellen & Fraurud, Kari (2007). *Det romska språket och romsk språkvård i Sverige 2007*. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen.
- Bijvoet, Ellen med flera (2017). "Skolverket, lägg inte ner Tema Modersmål". Svenska dagbladet, 2017-11-07.
- DO – Diskrimineringsombudsmannen (2012). Statistikens roll i arbetet mot diskriminering – en fråga om strategi och trovärdighet. Slutrapport avseende regeringsuppdraget om en förstudie om metoder för undersökningar om befolkningens sammansättning och levnadsförhållanden. *Rapport A2011/4415/DISK*.
- Europarådet (2014) European Charter for Regional or Minority Language. Report of the Committee of Experts on the Charter (adopted on 16 May 2014). *ECRML (2015)*.
- Europarådet (2017). European Charter for Regional or Minority Language. Sixth report of the Committee of Experts in respect of Sweden, *CM (2017)36*.
- Högskoleverket (2011). Lärarförsörjningen för de nationella minoriteterna – hur kan den tryggas? Redovisning av ett regeringsuppdrag, *Rapport 2011:14 R*
- Isof – Institutet för språk och folkminnen, Länsstyrelsen i Stockholms län, Sametinget/ TNS Sifo (2015). Nationella minoriteter 2015 – vad vet Sveriges befolkning om dem? Allmänhetens kunskap om och attityd till de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken
- Isof – Institutet för språk och folkminnen (2019a). Språkcentrum för nationella minoritetsspråk. Delrapport. Redovisning av regeringsuppdrag Ku2015/02857/DISK, Ku2018/01455/DISK
- Isof – Institutet för språk och folkminnen (2019b). Språkcentrum för nationella minoritetsspråk. Slutredovisning av regeringsuppdrag Ku2015/02857/DISK, Ku2018/01455/DISK. Isof: Dnr: 17-19/1503.
- Isof – Institutet för språk och folkminnen (2019c). Rapport till Länsstyrelsen: Redovisning av anslag 7.1 anslagsposter 6 och 16.
- Kulturdepartementet (2015). Uppdrag till Institutet för språk och folkminnen att utreda hur språkcentrum för de nationella minoritetsspråken kan organiseras. Ku2015/02857/DISK.
- Kulturdepartementet (2013). Sveriges rapport till Europarådet om den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk Rapport avgiven i enlighet med stadgans artikel 15, femte rapporten.
- Kulturdepartementet (2017). Uppdrag till Statens kulturråd att främja utgivning och spridning av litteratur på nationella minoritetsspråk. Ku2017/02332/DISK.
- Kulturdepartementet (2019). Regeringsbeslut 2019-06-27, Ku2019/01339/CSM.
- Kungliga biblioteket (2017). Biblioteken och de nationella minoritetsspråken. En lägesbeskrivning.
- Kulturrådet (2020). Litteratur på minoritetsspråk. Redovisning av Kulturrådets uppdrag att främja utgivning och spridning av litteratur på minoritetsspråk 2017–2019.
- Kungliga biblioteket (2018a). Nationalbibliografin i siffror 2018.
- Kungliga biblioteket (2018b). 2018 års biblioteksstatistik. Uppgifter hämtade ur statistiska tabellen *Bibliotek 2018* från www.kb.se. Hämdad 2020-07-20.
- Kungliga biblioteket (2018c). Biblioteken och de nationella minoritetsspråken. En lägesbeskrivning.
- Kungliga biblioteket (2019). Demokratins skattkammare. Förslag till en nationell biblioteksstrategi.
- Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget (2013). Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2012.
- Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget (2015). Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2014.
- Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget (2016). Minoritetspolitikens utveckling år 2015. Barns rätt till ditt nationella minoritetsspråk i förskola, förskoleklass och skola.

- Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget (2017). Nationella minoriteter. Minoritetspolitikens utveckling år 2016 – service och omvårdnad inom äldreomsorgen på de nationella minoritetsspråken.
- Sametinget (2011). Lägesrapport – De samiska språken i Sverige.
- Sametinget (2014). Lägesrapport – De samiska språken i Sverige 2013. Samiskt språkcentrum.
- Sametinget (2019). Samiskt språkcentrums utvecklingsmöjligheter för att främja fler samiska språk.
- Sametinget (2020). Förslag till handlingsplan för de samiska språken (ua).
- Skolinspektionen (2017). Förskolans arbete med flerspråkiga barns språkutveckling.
- Skolinspektionen (2020). Rätten till modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk i årskurserna 7–9 – en tematisk tillsyn.
- Socialstyrelsen (2019). Behovet av kunskap om den stärkta minoritetslagen. En kartläggning av behovet av kunskapsstöd inom socialtjänsten (särskilt äldreomsorgen) och hälso- och sjukvården om lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.
- Skolinspektionen (2011). Särskild rätt till plats i förskoleverksamheten för vissa nationella minoriteter. Riktad tillsyn, slutrapport. Dnr. 40-2011:3022.
- Skolinspektionen (2017). Förskolans arbete med flerspråkiga barns språkutveckling.
- Skolverket (2019). Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2018/19. PM.
- Statistiska centralbyrån (2015). Vård- och omsorgsutbildade – idag och i framtiden. *Temarapport 2015:4, Arbetsmarknad*.
- Statistiska centralbyrån (2002). *MIS 2002:3*. Personer med utländsk bakgrund. Riktlinjer för redovisning i statistiken.
- Thomas, Wayne & Collier, Virginia. (2002). *School effectiveness for language minority students' long-term academic achievement*. Center for Research on Education, Diversity and Excellence.
- Universitets- och högskolerådet (2017a). Högskoleutbildning i nationella minoriteters språk och kultur – vad har hänt? En jämförelse mellan åren 2016 och 2017 samt en tillbakablick på läsåret 2008/09 till 2016/17. *Rapport 2018:6*.
- Universitets- och högskolerådet (2017b). Nationella minoritetsutbildningar 2014–2016. *Rapport 2017:1*.
- Utbildningsradion/Novus (2018). Ny Novus-undersökning: Mycket låg kunskap om Sveriges nationella minoriteter. Pressmeddelande 2018-03-15.

LAGAR, FÖRORDNINGAR, PROPOSITIONER, SKRIVELSER, STATLIGA UTREDNINGAR ETC.

- Betänkande. 2005/06: KrU4. Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik.
- Förordning (SFS 2003:306) om försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning i grundskolan. Utbildningsdepartementet.
- Förordning (SFS 2003:459) om försöksverksamhet med engelskspråkig undervisning i grundskolan Utbildningsdepartementet.
- Förordning (SFS 2017:1244) om konsekvens vid regeländring. Näringsdepartementet.
- Lag (SFS 2016:1013) om personnamn. Justitiedepartementet.
- Lag (SFS 2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Kulturdepartementet.
- Lag (SFS 2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Arbetsmarknadsdepartementet.
- Läroplan (Lpfö18) för förskolan. Utbildningsdepartementet.
- Proposition 2008/09:158. Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna.
- Proposition 2017/18:199. En stärkt minoritetspolitik. Kulturdepartementet.
- Proposition 2018/19:136. Ett modernt public service nära publiken – villkor 2020–2025. Kulturdepartementet.
- Språklag (SFS 2009:600). Kulturdepartementet.
- Skolförordning (SFS 2011:185) Utbildningsdepartementet.

Skollag (SFS 2010:800) Utbildningsdepartementet.
Skrivelse 2017/18:282. Nystart för en stärkt minoritetspolitik. Kulturdepartementet.
SOU 2012:58. Stöd till dagstidningar på samiska och meänkieli. Kulturdepartementet.
SOU 2017:60. Nästa steg? Del 1. Förslag för en stärkt minoritetspolitik. Delbetänkande av Utredningen om en stärkt minoritetspolitik. Kulturdepartementet.
SOU 2017:91. Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering. Utbildningsdepartementet.
SOU 2018:17. Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling. Utbildningsdepartementet.
SOU 2018:57. Barns- och ungas läsande – ett ansvar för hela samhället. Kulturdepartementet.
SOU 2019:18. För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering – modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål. Utbildningsdepartementet.
SOU 2019:20. Stärkt kompetens i vård och omsorg. Socialdepartementet.
SOU 2020:28. En mer likvärdig skola – skolsegregation och förbättrad resurstilldelning. Utbildningsdepartementet.
SOU 2020:27. Högre växel i minoritetspolitiken – stärkt samordning och uppföljning. Kulturdepartementet.
SÖ 2000:2. *Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter*. Utrikesdepartementet.
SÖ 2000:3. *Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk*. Utrikesdepartementet.

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Samiskt informationscentrum (2020). www.samer.se/sprak

Isof – Institutet för språk och folkminnen (2020). *Bidrag till minoritetsspråken*. <https://www.isof.se/sprak/minoritetssprak/bidrag-till-minoritetsspraken.html>

Sametinget (2020). *Samiskt språk-centrum/Saemien gielejarnge/Sámien giällaguavdátje/Sáme giellaguovdásj/Sámi giellaguovddás*. <https://www.sametinget.se/sprakcentrum>

Kulturrådet (2020). *Utgivning och spridning av litteratur på minoritetsspråk*. Webbsida. <https://www.kulturradet.se/i-fokus/nationella-minoriteters-kultur/utgivning-och-spridning-av-litteratur-pa-minoritetsspraken/>

Kulturrådet (2019). www.bokstart.se

Sametinget (2020). Samiska språk. <https://www.sametinget.se/sprakcentrum>.

Europarådet (2020). <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/committee-of-experts>

Regeringen (2020). *Agenda 2030 och globala målen*. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030>

Bilaga 1

Språkrevitalisering i teori och praktik

Författare: Kenneth Hyltenstam

Innehåll

1. Revitalisering av språk	2
1.1 Bakgrund	2
1.2 Språkbyte	4
1.3 Språkbevarande/revitalisering.....	5
1.4 Revitaliseringsåtgärder	8
1.5 Konkreta strategier	9
1.6 Utvärdering av revitaliseringsåtgärder	11
1.7 Utvärdering av språkbehärskning	12
1.8 Utvärdering av samlade revitaliseringsåtgärder	13
2. Hawaiiiska – exempel på ett framgångsrikt revitaliseringsprogram med begränsningar.....	15
2.1 Inledning	15
2.2 Historisk bakgrund	15
2.3 Språkbytesprocessen	16
2.4. Undervisning på hawaiiiska	17
2.5 Den nuvarande situationen i skolan	19
2.6 Språkträning utanför skolan	20
Referenslista	22

1. Revitalisering av språk

Revitalisering av språk innebär medvetna åtgärder som syftar till att stärka ett språk som förlorat talare och användningsfunktioner och därigenom försvagats i uttrycksmedel som talgenrer, ordförråd, grammatisk struktur och uttal. Åtgärderna innefattar återskapande av sådana resurser som gått förlorade, varigenom talarna ges möjlighet att återta sitt förlorade språk eller de delar och aspekter av språket som inte längre är i bruk. Det är inte frågan om att på ett enkelt sätt finna tillbaka till språkliga uttrycksmedel som funnits historiskt, utan snarare att på en sådan historisk grund skapa ett kommunikationsmedel som svarar mot kraven i de aktuella samhällsstrukturer som talarna lever i. Det kan då även inkludera utveckling av skriftspråk för språk som tidigare saknat sådant, samt inte minst utveckling av vokabulär och terminologi för att möta aktuella företeelser.

I vilka situationer uppkommer behov av språkrevitalisering och hur kan språkrevitaliseringsåtgärder genomföras och utvärderas? Det är dessa frågor som den här texten avser att belysa.

1.1 Bakgrund

Om man vill använda en vanligt förekommande metafor, kan man säga att det finns språk som är vid full vigör och språk vars vitalitet försvagats. Starka språk är framför allt sådana som används av majoritetsbefolkningar i nationalstater. Dessa språk karakteriseras ofta som "statsbärande" och används i alla samhällsområden och funktioner. Svagare språk är sådana som används av etniska minoriteter. Det kan gälla minoriteter som levt sida vid sida med sina länders majoritetsbefolkningar under sekler, så som de fem nationella minoriteterna i Sverige. Det kan också röra sig om mer nyligen anlända migranter, vars språk mycket väl kan vara statsbärande i deras ursprungsländer, men som har minoritetsposition i Sverige. Minoriteters språk har i allmänhet mer eller mindre begränsade användningsområden i den aktuella omgivningen. De kan i vissa fall användas enbart med den egna gruppen, det vill säga inte var som helst i samhället, och de används ofta i kommunikation om mer vardagliga ämnen snarare än i offentliga sammanhang inom till exempel samhällliga eller vetenskapliga kunskapsområden. En så kringskuren användning leder till att variationen i tal- och skriftgenrer reduceras och att ordförrådet blir begränsat; med tiden kan även språkens grammatiska uppbyggnad och uttal förändras, ofta i riktning mot förenkling.

Mänskligt agerande anses idag ha blivit ett avgjort hot mot jordens biologiska mångfald. Även om biologisk mångfald som fenomen är väsensskild från språklig mångfald, finns det paralleller. Det är den samhällsutveckling som världen genomgått under det senaste århundradet som är orsaken till det prekära läget i båda fallen. Hotet mot världens språkliga mångfald började observeras på allvar även utanför språkvetenskapliga kretsar först under 1900-talets sista årtionde, då en starkt uppmärksammas tidskriftsartikel av

Michael Krauss presenterade siffror som förutsade att 90 procent av världens – som han antog – ca 6 000 språk¹ antingen skulle vara döda eller dömda att försvinna under de kommande hundra åren (Krauss 1992). Världens språk har starkt varierande antal talare, från mandarin, det största av de kinesiska språken, med nästan en miljard talare till den stora andel språk, ca 50 procent av alla, som har mindre än fem, sex tusen talare; 457 språk eller ca 7 procent av världens språk har färre än 10 talare (Campbell & Belew 2018). Krauss menade att det bara är de ca 500–600 språk som har mer än 100 000 talare, som kommer att klara sig. I den diskussion som följt de senaste åren har olika forskare naturligt nog landat i olika bedömningar, där inte minst hänsyn tagits till de starka rörelser för språkbevarande och revitalisering som kommit igång. En aktuell bedömning är att åtminstone 50 procent, men kanske så stor andel som 90 procent, kan vara hotade (ibid).

Emellertid ska man också notera att språk mycket väl kan vara vid full vigör även om de inte är statsbärande officiella språk. Det finns enligt *Ethnologue* (se fotnot 1) drygt 7 000 språk i världen idag, men bara 195 stater. De officiella språken är som bekant inte ett per stat; flera länder har samma officiella språk, och några stater som Finland, Kanada och Schweiz har mer än ett. Antalet officiella, statsbärande språk i världen är i själva verket endast omkring 55. Det är dock inte bara dessa som är fullt levande. En stor del av världens språk fyller alla de kommunikativa behov som finns bland deras respektive talare och är därför fullt livskraftiga. Språk är i grunden talade kommunikationsmedel och tankeverktyg. Ett språk behöver därför till exempel inte förekomma i skrift för att det ska vara fullt livskraftigt. Det är värt att tänka på att skrift funnits i omkring 7 000 år, medan mänskliga språk kan ha funnits åtminstone i 40 000 år, i 200 000 år eller kanske så länge som i 2,5 miljoner år enligt olika bedömningar (Dahl 2016).

Relationen mellan två språk som är i kontakt med varandra är sällan statisk över tid. Det maktförhållande som råder mellan språkens talare kan fluktuera. Till exempel har i Sverige fem etniska minoriteters legala status stärkts genom minoritetslagstiftning; dessa grupper har en starkare ställning i förhållande till majoriteteten nu än före den lagstiftning som utvecklats sedan år 2000. I stora drag kvarstår dock en situation där majoritetens större maktkapital utövar ett tryck gentemot minoriteterna. Detta innebär att de krafter som leder till att minoritetsspråken försvagas i förhållande till majoritetsspråket kontinuerligt förändrar jämvikten mellan språken.

¹ Hur många språk det finns i världen är av flera skäl svårt att överblicka. *Ethnologue*, ett referensverk producerat av organisationen SIL International (tidigare Summer Institute of Linguistics), listar i 2020 års upplaga 7 117 språk. Publikationen uppdateras årligen, allteftersom nya språk identifieras, felklassificeringar rättas till etc. (Se vidare Eberhard et al. 2020).

1.2 Språkbyte

Det är i demografiska eller etniska kontaktsituationer som ett givet språk stegvis kan förlora talare, funktioner och uttrycksmedel. Grunden för detta är att befolkningsgrupper som använder olika språk har en ojämlig maktrelation i förhållande till varandra. Typexemplet utgörs av en nationalstat där statsbildningen byggts upp på *en* befolkningsgrupps villkor, medan andra befolkningsgrupper får finna sig i att leva under de lagar och regelverk som den styrande befolkningsgruppen skapat. Om medlemmarna i de dominerade befolkningsgrupperna tvingas eller själva väljer att tillägna sig och använda den makthavande gruppens språk och successivt över generationer inlemmas alltmer i den dominerande gruppens livsmönster, kommer tillfällena att använda det egna språket att bli alltmer begränsade och språket kommer så småningom att behärskas i allt mindre utsträckning. Om vi betecknar minoritetsspråket med stort A för full behärskning och med litet a för begränsad behärskning och på samma sätt majoritetsspråket med stort B respektive litet b, kan man – schematiskt – urskilja ett mönster över fyra generationer enligt följande modell²:

1. 2. 3. 4.
A Ab aB B

Den äldsta generationen är enspråkiga i minoritetsspråket, och behärskar språket fullt ut. Nästa generation har full behärskning av minoritetsspråket och har delvis lärt sig majoritetsspråket. Generation tre har bara begränsad behärskning av minoritetsspråket, men full behärskning av majoritetsspråket och generation fyra är enspråkig i majoritetsspråket. Processen, som alltså beskriver ett *språkbyte*, kan gå betydligt snabbare än såhär, som till exempel i invandrarsituationer, eller ta mycket längre tid än fyra generationer.

En pågående språkbytesprocess kan vara oändligt komplex. Det kan vid en och samma tidpunkt finnas talare som behärskar minoritetsspråket i olika grad och på olika sätt. Att individerna tillägnar sig ett majoritetsspråk och i större eller mindre utsträckning slutar använda minoritetsspråket kan ha att göra med uttryckliga tvångsåtgärder från majoritetens sida, som till exempel utbildning och myndighetsutövning endast på majoritetsspråket eller förbud mot användning av minoritetsspråk utanför familjen. Åtgärderna kan också vara mer dolda och inbyggda i ett normbaserat identitets- och statussystem, där majoritetens negativa uppfattningar om minoriteten skapar normer och attityder som efter hand kan komma att omfattas också av minoritetsmedlemmarna. Det är här frågan om *stigmatisering* som innebär att minoriteten själv begränsar sin specifika synlighet genom att undvika språkliga och andra uttryck som är markörer för den egna gruppen.

² Först föreslagen av Einar Haugen år 1953: Haugen, E. (1953).

Ett avgörande steg i en språkbytesprocess är när språket inte längre överförs mellan generationer. Det naturliga tillägnet av minoritetsspråket som modersmål eller förstaspråk upphör i en given familj när föräldrarna, som då de själva var barn uppfostrats på minoritetsspråket, i sin tur väljer att uppfostra sina egna barn på majoritetsspråket. Det är lätt att lägga hela ansvaret på föräldrarna i sådana situationer. Det är ju de som har gjort ett visst val, att använda majoritetsspråket i stället för minoritetsspråket, när de interagerar med sina barn. Här ska man då notera att sådana individuella "val" inte sker i ett samhälleligt vakuum. Innan valsituationen över huvud taget uppstår har en långvarig samhällsutveckling skett som inte bara gör ett visst val möjligt, utan ofta i det närmaste nödvändigt. Dessa föräldrar har själva fått lära sig majoritetsspråket som andraspråk, kanske i skolåldern. De har fått inse att majoritetsspråket är nödvändigt för att kunna avancera i samhället på majoritetens villkor, via skolgång och yrkeskarriär. Traditionella näringsverksamheter där minoritetsspråket används har kanske försvunnit. Och attityder bland majoritetsbefolkningen, som att minoritetsspråket är utan värde och att enspråkighet i majoritetsspråket är vad som gäller, har kanske blivit normen också bland dessa föräldrar med minoritetsbakgrund. Allt detta leder till att valet inte är helt fritt. För att kunna förstå föräldrarnas val måste det ses i ett samhällsstrukturellt sammanhang.

1.3 Språkbevarande/revitalisering

Termen *språkbevarande* beskriver en situation där språk fortsätter att användas som kommunikationsmedel och tankeverktyg på ett levande sätt, trots att ett språkbytestryck existerar. Detta ska inte förväxlas med *språkdokumentation*, det vill säga ljudinspelningar och uppteckningar som görs till exempel av språkvetare för att i arkiv för eftervärlden bevara kunskap om språk eller språks utvecklingsskeden. Sådan dokumentation är förstås särskilt angelägen när det gäller utdöende språk, men är alltså ett fenomen som är helt skilt från det som menas med språkbevarande.

På samma sätt som språkbyte inte sker kontextlöst, är möjligheterna till språkbevarande beroende av den större sociala strukturen i både minoritets- och majoritetssamhället samt av individuella val.

I syfte att redovisa komplexiteten i de förhållanden som påverkar språkbyte och språkbevarande och för att diskutera hur en språkbytesprocess skulle kunna hejdas eller vändas (språkrevitalisering), presenterades i en utredning om språkbyte och språkbevarande för samiskans del en sammanställning av "språkbytesfaktorer" baserad på iakttagelser och undersökningar i olika delar av världen (se tabell 1) (Hyltenstam och Stroud 1990). I tabellen är sådana faktorer grupperade på tre nivåer, samhällsnivå (omständigheter i det vidare samhälle där minoriteten ingår), gruppnivå (omständigheter inom minoritetsgruppen) och individnivå (förhållanden som gäller enskilda individers val). Sammanställningen kan användas som en checklista för att ta ställning till de aktuella förhållandena för ett givet minoritetsspråk. Frågor man kan ställa sig i förhållande till varje

faktor är: Vilket läge föreligger? Är faktorn positivt eller negativt laddad för det enskilda minoritetsspråket? Vilka revitaliseringsåtgärder är möjliga för att ett givet minoritetsspråk i förhållande till faktorn i fråga?

Om modellen används för ett givet minoritetsspråk över tid, till exempel vart tionde år, kan det observeras om det skett förändringar i positiv eller negativ riktning med avseende på språkbyte och revitalisering. Så skedde för samiskans del i en ny bedömning 1999, där det kunde konstateras att flera faktorer fått en mer positiv laddning, inte minst som en följd av inrättandet av Sametinget 1993 och de ekonomiska anslag för kultur, språk och utbildning som samerna därigenom fick ett starkare inflytande över (Hyltenstam, Stroud & Svonni 1999; se även Huss 1999).

Fördelen med modellen är alltså att den ger en detaljerad bild av den samhällskontext som påverkar ett minoritetsspråks försvagning eller revitalisering. Begränsningen är dess fokus på att bedöma läget vid en given tidpunkt, snarare än på att utvärdera konkreta revitaliseringsåtgärder. Även om upprepade bedömningar vid givna tidpunkter kan ha en utvärderingsfunktion i de fall revitaliseringsåtgärder har vidtagits i mellanperioderna, tillhandahåller modellen inte konkreta metoder för hur sådana utvärderingar bör genomföras.

En annan modell som haft stor betydelse för diskussionen om revitaliseringsåtgärder eller handlingsprogram presenterades vid samma tid av Joshua Fishman (Fishman 1991). Denna modell, den så kallade *Graded Intergenerational Disruption Scale* (GIDS), är baserad på iakttagelser från revitaliseringsförsök i olika delar av världen. Den utgår från att språkbyte

TABELL 1. Språkbytes-/språkbevarandefaktorer

I. FAKTORER PÅ SAMHÄLLSNIVÅ

- a) Politiskt-legala förhållanden
- b) Majoritetssamhällets ideologi
- c) Språklagstiftning
- d) Implementering
- e) Ekonomiska faktorer
 - Industrialisering-urbanisering
 - Majoritetsnäringar
 - Kommunikationer
 - Arbetsmarknad
- f) Sociokulturella normer
- g) Utbildning

II. FAKTORER PÅ GRUPPNIVÅ

- h) Demografi
 - Storlek
 - Kärnområde
 - Migration
 - Åldersfördelning
 - Könsfördelning
 - Äktenskapsmönster
- i) Språkförhållanden
 - Officiellt språk
 - Officiellt språk i annat land
 - Talas i mer än ett land
 - Dialekt- eller språksplittring
 - Standardisering och modernisering
 - Förhållandet mellan tal och skrift
 - Tvåspråkighet
 - Språkbehärskning
 - Språksyn
- j) Heterogenitet/homogenitet
- k) Näringar
- l) Typ av etnicitet
- m) Intern organisation
- n) Institutioner
 - Utbildning
 - Kyrka
 - Språkplanering och språkvård
 - Forskning och kultur
- o) Medier
- p) Kulturyttringar

III. FAKTORER PÅ INDIVIDNIVÅ

- q) Språkval
- r) Socialisation

sker i systematiska steg – ett givet språk kan befinna sig på ett visst steg i språkbytesprocessen. Revitalisering blir då frågan om att vända processen genom att återerövra det ena steget efter det andra.

Modellen ska läsas så att steg högre i hierarkin också omfattar de språkanvändningsförhållanden som beskrivs i lägre steg. Steg 1 innebär full vitalitet; vid steg 8 är språket i stort sett borta, och efter steg 8 har det försvunnit. Stegen kan uppfattas som indikatorer på ett språks *vitalitet*.

TABELL 2. Fishmans Graded Intergenerational Disruption Scale (GIDS)

Steg 1:	Språket används i alla funktioner, även högre utbildning, samhällsadministration och medier
Steg 2:	Språket används på lokal myndighetsnivå och i medier
Steg 3:	Språket används på arbetsplatser även om utomstående lyssnar
Steg 4:	Språket används i (lägre) obligatorisk utbildning
Steg 5:	Läs- och skrivkunnighet i språket förekommer
Steg 6:	Språket används i barnuppfostran
Steg 7:	Språket används som modersmål, men av personer som är över fertil ålder
Steg 8:	Språket används bara av enstaka äldre talare

Revitaliseringsansträngningar bör starta på det steg där ett språk befinner sig i språkbytesprocessen. En förutsättning är därför att en detaljerad analys av det aktuella läget genomförs. Om ett språk kommit så långt i språkbytesprocessen att det befinner sig på steg 5 eller lägre, är det till en början främst ansträngningar på den individuella nivån, det vill säga i den mest intima miljön som krävs. Befinner språket sig till exempel på steg 7 eller 8, krävs det att personer i fertil ålder faktiskt lär sig språket, så att de sedan själva kan använda det i uppfostran av sina barn. Stegen ovanför steg 5 är beroende av samhällsinsatser, där minoriteten måste samarbeta med och få stöd för sin språkrevitalisering av det omgivande samhället.

Fishmans modell är den internationellt överlägset mest citerade i forskningen om revitalisering. Den har visat sig användbar i många sammanhang, men den har också kritiserats. En invändning är att modellen kan uppfattas som att åtgärder bör begränsas till och fokusera på ett steg i taget, vilket Fishmans framställning ger stöd för. Varje steg förutsätter ju att steget nedanför redan är taget. I själva verket finns det ett ömsesidigt beroende mellan alla nivåer, varför revitaliseringsarbete måste ta alla nivåer i beaktande samtidigt. Planen måste vara långsiktig för att den ska kunna få hållbara effekter.

Många olika förslag till förbättringar av eller alternativ till Fishmans modell har presenterats under de senaste decennierna (se t.ex. Obiero 2010), bland annat av en arbetsgrupp inom Unesco och i det ovan nämnda årligen reviderade referensverket

Ethnologue. *Ethnologue* anger numera en statuskod för vart och ett av världens drygt 7 000 språk. Det finns 13 kategorier, från internationella språk över kontaktspråk och ner till utdöda språk. Sex av kategorierna gäller språk som kan vara – eller är – på väg att försvinna: *hotade språk* (språk som förlorar talare), *språkbytenesspråk* (den fertila generationen använder språket, men överför det inte till sina barn), *döende språk* (de enda som använder språket är far- och morföräldragenerationen), *nästan utdöda språk* (det finns endast äldre talare som har få tillfällen att använda språket), *slumrande språk* (språket finns endast som en påminnelse om etnisk identitet, men ingen har mer än symbolisk behärskning av det) och *utdöda språk*.

1.4 Revitaliseringsåtgärder

Skolan och utbildningsväsendet är det verktyg som oftast framhålls som viktiga för revitalisering av ett språk; det är ju frågan om att fler ska behärska språket eller utöka sin kunskap i språket, och då är undervisning en självklar väg att gå. Utbildning är också ett instrument som är kontrollerbart på samhällsnivå. Den minoritetsgrupp som använder språket kan till exempel kontrollera innehåll och utformning av utbildningen, och det dominerande samhället kan på olika sätt, inte minst juridiskt och finansiellt, ge stöd för sådan verksamhet. Men som framgår av framställningen ovan kan språkrevitalisering inte ske med isolerade utbildningsinsatser. Attityder till vilket språk som används mellan föräldrar och barn i hemmen kan behöva förändras, och det måste finnas ett upplevt behov att använda minoritetsspråket i olika situationer, det vill säga språket måste ha ett nyttovärde på en "språkmarknad". Det betyder att åtgärder behövs som kan bidra till att språket blir användbart i alla dimensioner i individernas liv.

Det är en självklarhet att ett program för revitalisering av ett språk måste ha sin förankring bland talarna själva. Det är talarnas motivation, beslutsamhet och kapacitet att planera och genomföra åtgärder som utgör grundförutsättningarna för att åtgärderna ska vara verksamma. Men talarna har ofta inte själva de resurser som är nödvändiga för att genomföra de krävande insatser som behövs. Sådana resurser omfattar kunskap om vad som är framgångsrika åtgärder, makt och ekonomi att genomföra åtgärder samt samhällsorganisatoriska förutsättningar. Som Obiero (2010) påpekar är det förrädiskt att överbetona minoritetsspråkstalarnas roll. Även om de naturligtvis måste stå för motivationen etc., är det ofta en alltför omfattande uppgift, åtminstone för vissa grupper, att själva driva revitaliseringen. Många minoriteter som lever i en språkbytessituation har redan bristande social sammanhållning, till exempel på grund av urbanisering med tillhörande migrationsmönster och splittrade yrkesvägar, vilket gör det osannolikt att medlemmarna ska kunna enas om gemensamma mål och med kraft komma över de hinder som nödvändigtvis i större eller mindre utsträckning uppstår vid genomförandet av åtgärder. Det kan till exempel finnas bristande kunskapsunderlag angående det aktuella läget för språket, bristande kunskap om tillvägagångssätt, svårigheter att uppbringa ekonomiska resurser etc. Det behövs alltså en interaktion mellan gruppen och det dominerande

samhället. Denna interaktion kräver ömsesidigt kunskapsutbyte och stöd. Stora delar av kunskapsbasen som revitalisering måste bygga på finns endast hos talarna själva, medan andra aspekter behöver tillföras från expertis utifrån.

I dagens situation behöver revitaliseringsprogram utgå från tvåspråkiga eller flerspråkiga identiteter hos minoritetsmedlemmarna snarare än enspråkiga och monokulturella minoritetsidentiteter (jämför Obiero 2010). Minoritetsmedlemmar både önskar och behöver vara del av såväl minoritets- som majoritetssamhället för att kunna tillvarata sina livsmöjligheter och utnyttja sin potential i livets olika skeden och anpassa sig till hur deras levnadsbanor artar sig i det samhälle de lever i. Detta innebär för de flesta ingen motsättning. Tvåspråkig identitet är vad som redan gäller för de flesta av minoritetsspråkstalarna. Revitaliseringen innebär att fylla ut den tvåspråkiga identiteten med en balanserad behärskning av båda språken.

Sammanhängande med detta kan noteras att minoritetsmedlemmarna idag lever i ett samhälle som ofta starkt skiljer sig från det som förfäderna levde i. Medan språket för gångna generationer var anpassat till det som då var gruppens verklighet, måste nuvarande generationers språk uttrycksmässigt, inte minst i ordförrådet, kunna spegla dagens värld. Att minoritetsmedlemmarna idag också har en språklig identitet i majoritetssamhället med fullständig behärskning av majoritetsspråket, som inkluderar litteracitet, innebär att liknande behov generellt sett upplevs i förhållande till minoritetsspråket. Att minoritetsspråket har ett utvecklat skriftspråk är därför av stor betydelse för dess revitalisering (se t.ex. Keränen 2012).

Nedan följer några exempel på revitaliseringsåtgärder som i olika sammanhang visat sig kunna vara framgångsrika.

1.5 Konkreta strategier

Sedan några årtionden tillbaka har olika konkreta revitaliseringsåtgärder vidtagits världen över. Organisationer som till exempel *First Peoples' Cultural Council* i Kanada och *Endangered Language Alliance* (ELA) i Nya Zeeland tar på sina aktuella webbplatser upp åtgärdstyper som de anser vara framgångsrika i många sammanhang där de prövats; det kan dock här understrykas att möjligheterna måste analyseras specifikt i förhållande till varje enskilt språks förutsättningar. Dessa åtgärder diskuteras också flitigt i vetenskaplig litteratur om revitalisering (se t.ex. Hinton & Hale 2001; Huss, Gamilleri Grima & King 2003). Det kan återigen betonas att beslut om och planering av alla typer av åtgärder kräver ett avgörande inflytande från minoritetens sida för att bli framgångsrika.

På samhällsnivå spelar *lagstiftning* och *politiska åtgärder* med åtföljande *ekonomiska åtaganden* från statens sida en avgörande roll för revitaliseringsarbetet. Utan den stabilitet och utan de ekonomiska resurser som ett samhällsåtagande innebär kan det vara ogenomförbart för minoriteten att vända en pågående språkbytesprocess. Exempel

på åtgärder i denna kategori är de lagar kring de nationella minoritetsspråken som stiftats i Sverige mot bakgrund av *Den europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk*. Till följd av den lagstiftningen har samhället avsatt resurser för att stödja användning av minoritetsspråken på alla nivåer: i familjen och i samhället i stort, det vill säga i utbildning, medier, kultur samt i kontakt med myndigheter, domstolar och andra instanser. Även *politisk språkplanering* och gängse *språkvårdsinsatser* är exempel på åtgärder som i typfallet är offentligt finansierade. Sådana åtgärder kan även omfatta *utveckling av nya skriftsystem* i det fall där språket i fråga saknar sådant, liksom utveckling av *medier* och *språkteknologi*.

De oftast diskuterade åtgärderna är naturligt nog som nämnts ovan sådana som går ut på att öka antalet talare av ett språk. Skolans och undervisningens roll är naturligtvis central, och en grundförutsättning är att olika slags *lärarutbildningsinsatser* genomförs. Lärarutbildningsåtgärderna behöver anpassas till den grad av utbildning som finns representerad bland minoritetens medlemmar och måste i vissa fall under en period genomföras i speciella former som kanske inte uppfyller alla de krav på behörighet etc. som är stadfästa i ett visst samhälle.

För barns skolgång har olika så kallade program utvecklats. *Immersionsundervisning*, på svenska ofta kallat *språkbad*,³ är en undervisningsform i vilken minoritetsspråket används i all eller en bestämd del av skolans ämnesundervisning. Immersionsundervisning vänder sig till elever som har *ingen* eller *begränsad* kunskap i programmets undervisningsspråk. Undervisningstypen har sitt ursprung i Kanada, där engelskspråkiga föräldrar önskade att deras barn skulle bli tvåspråkiga i engelska, föräldrarnas modersmål, och franska, som ur vissa dimensioner kan ses som ett minoritetsspråk i Kanada. Denna situation är alltså inte helt parallell med den som gäller för minoritetsfamiljer. Minoritetsbarn som aldrig lärt sig minoritetsspråket eller lärt sig det bara i begränsad omfattning talar visserligen majoritetsspråket som modersmål och vill lära sig minoritetsspråket, men i många fall har minoritetsfamiljen inte samma resurser i samhället, till exempel i utbildningskapital, som majoritetsfamiljer. I detta fall talar man ibland specifikt om *immersionsprogram för minoritetsspråksrevitalisering (indigenous-language revitalization immersion programs)*, vilka alltså riktar sig till barn med ett inhemskt minoritetsspråk och som syftar till att revitalisera hotade språk (Tedick & Lyster 2020).

Immersionsundervisning kan vara total, så att all ämnesundervisning sker på minoritetsspråket med endast majoritetsspråkslektioner på majoritetsspråket, eller partiell med olika stor andel ämnesundervisning på minoritetsspråket. Den senare varianten är en

³ Det kan finnas skäl att använda termen immersionsundervisning snarare än språkbad. Risken med att använda vardagstermer som "språkbad" är att brukarna på grund av ordets "självklara" innebörd kan förledas fylla uttrycket med diverse innehåll som inte är adekvat för de mycket specifika villkor som ska vara uppfyllda för att benämningen immersionsundervisning ska vara adekvat (se t.ex. Hyltenstam 2004, s. 64–66).

form av tvåspråkig undervisning, vilket med tanke på den tvåspråkiga identiteten hos de flesta minoriteter idag kan vara ett rimligt val. Vad som är viktigt att framhålla är att immersionsundervisningsprogram är långsiktiga (de måste pågå under flera år) och intensiva (de behöver pågå kontinuerligt, alla skoldagar om året). De kräver stor motivation och målmedvetenhet av såväl skolledare och lärare som av föräldrarna och barnen, liksom förtrogenhet med teorin bakom undervisningsformen (Hyltenstam 2004, s. 64–66).

Mästare/mentor-lärling-program (master-apprentice eller mentor-apprentice programs) bygger på den historiska modellen för yrkesutbildning att en "mästare", en färdigutbildad yrkesperson med expertis inom ett visst område, åtar sig att lära upp en novis. Idén lanserades i Kalifornien i början av 2000-talet som en möjlighet att utöka antalet talare av ett antal hotade urfolksspråk. Det kan ses som ett slags miniimmersionsprogram; det är fråga om *en* mentor, det vill säga en infödd talare av språket i fråga, ofta en äldre kvarvarande talare, som åtar sig att regelbundet under en lägre tid träffa *en* lärling som inte kan språket och i kommunikation om allehanda ämnen bara använda minoritetsspråket. Lärlingen kan vara i vilken ålder som helst. Man räknar med att träffarna måste omfatta minst 300 timmar per år, det vill säga några timmar i veckan. Ibland har programmen varit upplagda med än större koncentration över ett antal månader, till exempel på sommaren.

I Nya Zeeland utvecklades av företrädare för maoribefolkningen under tidigt 1980-tal rörelsen *Te Kōhanga Reo*, "språkboet" (te = bestämd artikel, kōhanga = "bo", som i fågelbo, reo = "språk") som syftade till att stötta små barns utveckling av språket maori genom en miljö där de bara exponerades för detta språk (se King 2001). För att åstadkomma detta i praktiken engageras infödda talare av maori (som i allmänhet återfinns i åldersgruppen 40–70 år) för att i förskoleprogram ha hand om barn i åldrarna upp till 5 år och hela tiden umgås med dem på maori. Idén är parallell med den som ligger bakom immersionsundervisning för skolbarn, men i språkbofallet bygger man i ännu större utsträckning på barns naturliga förmåga att tillägna sig omgivningens språk när vuxna och andra barn interagerar med dem på detta språk.

Kortvariga *lägerprogram med språkbad* över någon vecka eller ett veckoslut kan inte jämföras med verkliga immersionsundervisningsprogram. De leder inte av sig själva till mer omfattande språkinläring i minoritetsspråket. Det sådana kortvariga program däremot kan användas för är att väcka deltagarnas intresse för att på allvar lära sig minoritetsspråket och kanske i förlängningen söka sig till eller verka för att det ska finnas tillgång till lämpliga systematiska undervisningsprogram.

1.6 Utvärdering av revitaliseringsåtgärder

Även om det är viktigt att kunna *bedöma* i vilken utsträckning olika åtgärder för att revitalisera ett minoritetsspråk varit framgångsrika eller ej, har denna aspekt hittills beaktats i jämförelsevis liten utsträckning i samhället. I fråga om åtgärder relaterade till stadgan om landsdels- och minoritetsspråk finns det visserligen en inbyggd

utvärderingsmekanism genom det så kallade expertrådets kontinuerliga granskning av ländernas implementering av beslutade åtgärder (Europarådet 2020), och olika utredningar har genomförts på centralt politiskt initiativ, till exempel av Konstitutionsutskottet (se 2004/05:RFR3 och 2011/12:RFR11). Mer generella utvärderingsinstrument som diskuteras i litteraturen är dels instrument som syftar till att bedöma grad av språkbehärskning hos talarna och utveckling av denna behärskning, dels instrument med vars hjälp det går att bedöma samtliga revitaliseringsåtgärder som vidtagits för ett givet språk.

1.7 Utvärdering av språkbehärskning

Det kan vara känsligt att mäta och bedöma enskilda individers behärskning av minoritetsspråket, men i vissa sammanhang kan det vara motiverat, särskilt när det gäller att skapa sig en uppfattning om till exempel effekterna av ett undervisningsprogram. Hur som helst är det här, liksom i många andra situationer, angeläget att syften, mål och tillvägagångssätt avgörs av berörda minoritetsgrupper själva eller i samråd mellan dessa och ekonomiskt eller på andra sätt ansvariga i majoritetssamhället.

Bedömning kan givetvis ske av såväl muntlig som skriftlig förmåga i minoritetsspråket. Om vi i exemplifierande syfte begränsar oss till muntlig förmåga kan man urskilja två huvudmodeller, helhetsbedömning och bedömning av enskilda språkliga komponenter (O'Grady 2018). Den vanligaste metoden i de här aktuella sammanhangen är en *helhetsbedömning* som fokuserar på övergripande kommunikativ förmåga. Vanligtvis anlitas om möjligt en panel av infödda talare för att bedöma hur en person uppträder i naturligt förekommande kommunikationssammanhang, till exempel samtal, ett återberättande eller en berättelse av ett skeende. I en sådan bedömning kan olika dimensioner uppmärksammas, såsom hur passande språket är ur sociolingvistisk eller pragmatisk synvinkel, ordval, grammatisk korrekthet eller begriplighet i uttalet.

Den andra modellen, *bedömning av enskilda språkliga komponenter*, genomförs så som ofta skett inom forskningen omkring förstaspråkstillägnande (som dock i stor omfattning genomförts med barn som tillägnar sig majoritetsspråk). Här kan fokus vara på enskilda ord eller grupper av ord, givna fonologiska kontraster eller vissa morfosyntaktiska mönster. O'Grady menar att potentialen hos denna metod är förbisedd i revitaliseringssammanhang, och antar att det kan bero på att det finns begränsad forskning om förstaspråksinlärning i minoritetsspråk, varför grundläggande kunskap saknas om hur dessa språk lärs in i sammanhang där de används fullt ut i det enskilda barnets omgivning (O'Grady 2018).

1.8 Utvärdering av samlade revitaliseringsåtgärder

En modell för bedömning av ett språks vitalitet och om revitaliseringsprogram varit framgångsrika eller ej presenterades av en expertgrupp i Unescos regi 2003 (Brenzinger et al.). Man utgick från nio faktorer som var och en kunde bedömas på en femgradig skala.

Följande faktorer beaktades:

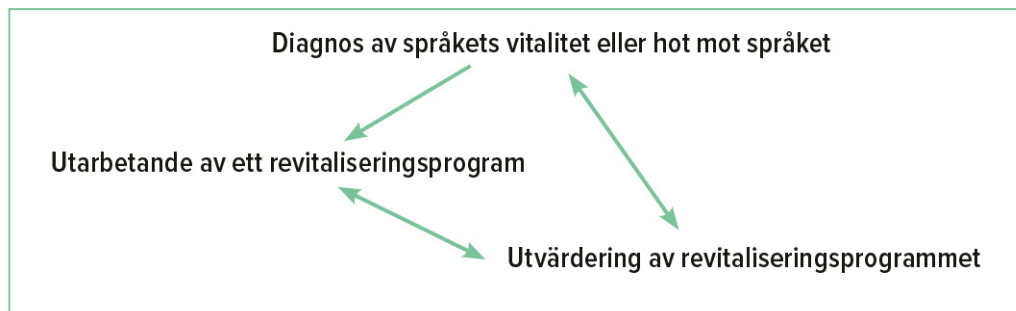
- Överföring av språket mellan generationer
- Absolut antal talare
- Proportion av talare inom populationen
- Existerande språkdomäner
- Respons gentemot nya domäner och medier
- Material för språkundervisning och litteracitet
- Statens och myndigheternas attityder och policy, officiell status
- Talarnas attityder till det egna språket
- Mängd och kvalitet på dokumentation

Det betonas i rapporten att dessa nio faktorer kan ses som förslag, vilka kan anpassas till en given situation. Som framgår är faktorerna parallella med eller delmängder av sådana faktorer som behandlats i de språkbytes-, språkbevarande- och språkrevitaliseringsmodeller som presenterats ovan. Skillnaden här är den femgradiga skalan, med vars hjälp situationen för ett givet språk kan värderas. Som ett exempel på hur graderna kan tolkas illustreras här med förklaringar när de appliceras på faktor 4, existerande språkdomäner:

- 5 = universell användning: språket används i alla domäner och för alla funktioner
- 4 = flerspråkig likvärdighet: två eller fler språk kan användas i de flesta sociala domäner och för de flesta funktioner
- 3 = krympande domäner: språket används i hemdomänen och för många funktioner, men det dominerande språket tränger också in i hemdomänen
- 2 = begränsade eller formella domäner: språket används i begränsade sociala domäner och för några få funktioner
- 1 = starkt begränsade domäner: språket används i starkt begränsade domäner och i mycket få funktioner
- 0 = utdött: språket används inte i några domäner eller funktioner

Idén med en skala att värdera faktorerna enligt är konkret och kan i anpassat skick användas för givna minoritetsspråk. Det har dock påpekats att bedömningarna inte alltid är lätta att genomföra på grund av att det faktiska kunskapsunderlaget, till exempel om antal talare, ofta är bräckligt (se Obiero 2010).

Avslutningsvis, och som ett slags sammanfattning, kan hänvisas till en mer generell modell för både utveckling och utvärdering av revitaliseringsprogram, framlagd av Ogone John Obiero (ibid). Obiero föreslår som i figur 1 att ett första steg, innan ett revitaliseringsprogram över huvud taget tas fram, är en grundlig diagnos av språkets vitalitet. Utifrån det kunskapsunderlaget kan sedan realistiska åtgärder i ett sammanhängande program utarbetas. Den utvärdering som efter givna tidsperioder kan genomföras behöver sedan utgå både från revitaliseringsprogrammet och från den diagnos som låg till grund för programmet.

Figur 1: Obieros modell för utveckling av och utvärdering av revitaliseringsprogram.

2. Hawaiiska – exempel på ett framgångsrikt revitaliseringsprogram med begränsningar

2.1 Inledning

Det finns en mängd rapporterade revitaliseringsåtgärder eller fullständiga revitaliseringsprogram världen runt. Ett antal av dessa har varit framgångsrika. Det mest storslagna är hebreiskans utveckling sedan slutet av 1800-talet till ett fullt levande språk för ett modernt samhälle. Från att ha varit ett språk begränsat till religiös ritual men i övrigt ej längre använt som levande språk, är det nu ett språk som talas av nio miljoner människor. Att detta lyckades var säkerligen förenat med bildandet 1948 av en judisk stat i Israel och en starkt nationalistiskt betingad motivation hos befolkningen (Spolsky 2013).

Här kommer dock ett annat exempel att behandlas mer utförligt. Exemplet belyser en situation som på ett antal sätt är jämförbar med de villkor som gäller för de nationella minoritetsspråken i Sverige, men som på andra sätt är helt olik den svenska kontexten. Bland alla språk som det hade varit möjligt att exemplifiera med har valet här fallit på hawaiiska. Detta språk är ett dramatiskt exempel på ett språk som för drygt hundra år sedan var starkt och fullt levande, men som i det närmaste uttraderades på ca 50 år, på bara ett par generationer. Från att fram till 1890-talet ha varit statsbärande och använt i alla samhällsfunktioner i en självständig nation fanns hundra år senare endast 250 till 1 000 infödda talare kvar; som vi ska se längre fram varierar uppskattningarna.

2.2 Historisk bakgrund

Vid den första europeiska kontakten med ögruppen 1778, när den ”upptäcktes” av den brittiske upptäcktsresanden James Cook, hade Hawaii enligt en nyligen gjord bedömning 683 000 invånare (Swanson 2015, se även Goo 2015).⁴ Alla talade det polynesiska språket hawaiiska. Skriftspråk för hawaiiska utvecklades i början av 1800-talet i samband med en stark amerikansk kristen mission; en hawaiisk ortografi låg färdig 1826. Nya Testamentet förelåg på hawaiiska 1829 och hela Bibeln 1835 (Encyclopedia Britannica online). Missionsskolor startade och läskunnigheten ökade snabbt. 1840 startade ett allmänt skolväsende, där hawaiiska var undervisningsspråket. Engelska infördes som ämne i de statliga skolorna 1854 (Warner 2001). Man talade om en alfabetiseringsrevolution, och en observatör, Judith Judd, skrev 1861 att *”the proportion [of literacy] is estimated as greater than in any other country in the world, except Scotland and New England.”* [”andelen läs- och skrivkunniga uppskattas högre än i något annat land i världen, bortsett från Skottland

⁴ Traditionellt har man räknat med 250 000–300 000 (se t.ex. Nordyke 1989), men det finns också bedömare som föreslår högre tal än Swanson.

och New England⁵]. Det finns uppgifter om att 75 procent av den vuxna befolkningen, eller till och med så mycket som 91–95 procent, var läs- och skrivkunniga vid mitten av 1800-talet (Walk 2014). Hawaiiska muntliga berättelser, sånger, legender, skämthistorier och olika aspekter av hawaiisk kultur blev nedtecknade. Även utländska texter blev översatta till hawaiiska och distribuerades i veckoblad. Det fanns dagspress på hawaiiska så tidigt som 1834. Officiella dokument, lagar och regelverk avfattades på hawaiiska. Vid mitten av 1800-talet var språket fullt utvecklat för landets bruk och användes i alla samhällsfunktioner.

Det hawaiiska kungadömet störtades 1893 av en ”kommitté” som bestod huvudsakligen av amerikanska affärsmän baserade i landet, vilka fruktade att deras tillgångar skulle konfiskeras av kronan. Under en kort interimistisk period kategoriserades landet som republik. År 1898 blev Hawaii formellt annekterat till USA och blev ett så kallat territorium. Därefter gick språkbytet till engelska snabbt. Det hawaiiska språket förbjöds i skolorna. Lagar hade redan på 1870-talet börjat formuleras på engelska för att sedan översättas till hawaiiska, men 1896 beslöts att den så kallade republiken Hawaiis lagar skulle vara formulerade enbart på engelska. Tidningspress på hawaiiska fanns i mycket begränsad omfattning kvar till 1948. Under första hälften av 1900-talet kom talarna att övergå från hawaiiskan till engelska (eller rättare sagt så kallad hawaiisk kreolengelska) förutom i en liten talgemenskap på den mest perifera ön Ni’ihau. Vid slutet av 1900-talet bestod denna talgemenskap av mindre än ett tusen infödda talare, alla äldre. Vissa källor anger att de var så få som 250. Hawaii blev 1959 USA:s femtionde delstat.

2.3 Språkbytesprocessen

Hur kunde detta dramatiska språkbyte ske på några få generationer? Ett komplex av sammanvävda politiska, kulturella, ekonomiska, demografiska och hälsorelaterade faktorer låg bakom skeendet.

Om vi börjar med den hälsorelaterade faktorns inverkan på demografin, innebar västerlänningarnas ankomst att den oskyddade hawaiiska befolkningen, som enligt vad man tror bott nästan helt isolerade på öarna i mer än tusen år (Dahlgren 2016), drabbades hårt av smittsamma sjukdomar som de vanligaste barnsjukdomarna, kolera, turberkolos och reumatisk feber. Även alkoholism blev ett utbrett problem. Sjunkande födelsetal och hög frekvens av missfall observerades i början av 1800-talet; den första tillförlitliga statistiken av födselar och dödsfall från 1834–1841 visar 19 födselar och 77 dödsfall per 1 000 invånare. Barnadödligheten var omfattande under en lång period. Så sent som 1910 var barnadödligheten 226,5 per 1 000 levande födda; 1920 var den 108,8

⁵ New England är en region i nordöstra USA.

per 1 000 levande födda (Nordyke 1989). Allt detta innebar en brant sjunkande kurva för befolkningen.

Politiskt-administrativt var som nämnts Hawaii en monarki. Från att tidigare ha varit uppdelat på olika riken, blev Hawaiiöarna från 1782 en enad monarki. Av tradition hade hövdingar eller kungar på öarna, liksom monarken i det enade kungadömet, kontroll över all mark och den distribuerades till befolkningen enligt kungens gottfinnande. Privat ägande av mark var ett okänt begrepp (MacKenzie 1991). Varje befolkningsenhet var huvudsakligen självförsörjande, men eftersom vissa fiskade och andra odlade delade man med sig av fisk och skördar inom denna enhet i ett generöst system; man hade inte pengar och bedrev inte formell byteshandel (Dudley & Agard 1990).

Under 1820-talet infördes kristendomen av det enade kungadömetts förste monark, kung Kamehameha I, som stod under inflytande av missionärer främst från Nordamerika och Storbritannien. Kungahuset var, kanske som en följd av kulturell traditionell gästfrihet och givmildhet, tidigt tillgängligt för inflytande från den ”nya” världen. Kamehameha III, sonson till den förste monarken, regerade under åren 1824–1854. Under hans tid blev kristendomen allmänt spridd och från 1830 hade ”västerländska” rådgivare tillåtits – eller ibland ombetts – att besätta de viktigaste posterna i landets administration

Från 1844 dominerades administrationen helt av västerlänningar, som aktivt gick in för att förvandla samhället. Under andra hälften av 1800-talet såldes stora delar av den odlingsbara jorden ut till vita, vilka ofta var barn till de första missionärerna. Plantager anlades, främst för sockerodling, och mängder av arbetskraft importerades från Kina, Portugal och senare Japan. Allt detta ledde under de två sekler som följde på den första kontakten med västerlänningar att den inhemska hawaiiiska befolkningen decimerades drastiskt. Omkring år 1800 hade den sjunkit med 48 procent, 1829 med 71 procent och 1840 med hela 84 procent (se Swanson 2015). År 1920 återstod ca 26 000 personer, vilka utgjorde ca 14 procent av hela befolkningen vid den tiden. Även om antalet har ökat under det senaste århundradet räknar man med att andelen hawaiianer nu är 6,6 procent. När man i aktuell statistik räknar in ”delvis hawaiiiskt ursprung” i den ursprungligt hawaiiiska befolkningen landar man på ca 25 procent.⁶

2.4. Undervisning på hawaiiiska

En av de drivande krafterna bakom revitaliseringen av hawaiiiskan genom utbildning, Sam No’eau Warner, sammanfattar läget så här: *”Hawaiians have become foreigners in their own land”* (se Warner 2001). Han säger vidare att den ursprungliga hawaiiiska befolkningen inte bara förlorat sitt språk och sin kultur, som etnisk grupp intar den idag bottenpositionen i samhället med sämst hälsoprofil, överrepresentation i fängelser, underrepresentation i högre studier och som lärare på alla utbildningsnivåer. Idag har skolelever

⁶ Hawaii Demographic Statistics 2019.

från gruppen också bland de lägsta resultaten på nationella prov på engelska bland alla de större etniska grupperna i Hawaii.

Man kan tala om en slags vändning när ett antal unga hawaiianer på slutet av 1960-talet började intressera sig för traditionella sånger och traditionell dans, hula. Detta kan ses som ett lokalt uttryck för vad som på 1970-talet kom att kallas den nya etniciteten, *the new ethnicity* eller *ethnic revival* (Bennet 1975). Vid University of Hawai'i började man ge kurser i hawaiiska vid mitten av 1970-talet. Detta ledde till att en grupp av andraspråkstalare av språket skapades; omkring 1982 hade ca 200 studenter utexaminerats. År 1978 blev hawaiiska officiellt språk i staten Hawaii jämsides med engelska.

Inspirerade av nyheterna om framgångsrik förskoleverksamhet i Nya Zeeland, *Te Kōhanga Reo*, tog en grupp föräldrar (varav de flesta inte längre talade hawaiiska) och lärare (som alla var andraspråkstalare av språket) i början av 1980-talet initiativet till att skapa en motsvarande verksamhet för hawaiiska barn (se Warner 2001). Man skapade en form av totalt språkbad för barn i åldrarna 2–5, *Pūnana Leo* (Pūnana = "bo", Leo = "språk"). Den första enheten öppnades 1984 och året därpå var ytterligare två skolor på plats. Skolorna leddes av en frivillig utbildningsorganisation, *'Aha Pūnana Leo* (*Aha* = organisation), med medlemmar från var och en av de åtta huvudöarna. Successivt från 1985 finansieras verksamheten helt av staten Hawaii. Förskoleverksamheten drevs då liksom nu av personer som alltså själva var andraspråkstalare av hawaiiska och som hade godkänd lärarutbildning, men skolorna knöt också till sig infödda talare som lärarassistenter och resurspersoner. Dessa arbetade med barnen i ett antal situationer, till exempel med historieberättande och praktiska sysslor med koppling till hawaiisk kultur som matlagning eller slöjd, allt på hawaiiska. Verksamheten är idag öppen tio timmar om dagen. Idag finns drygt 20 enheter. Efterfrågan på platser är ständigt större än tillgången. Under de första åren stod 200 barn i kö.

Det stod snart klart att förskoleverksamhet på hawaiiska måste byggas på med fortsatt skolgång, om målet att skapa en ny generation av infödda talare av språket skulle kunna uppnås. I gemensamma aktioner från föräldrar, utbildare och representanter för den hawaiiska befolkningen lyckades man få staten Hawaiis utbildningsdepartement att starta försök med immersionsskolor för skolpliktiga barn redan 1987. Skolformens officiella namn var *Papahana Kaiapuni Hawai'i* (hawaiiskt immersionssprogram), men den mer vardagliga benämningen *Kula Kaiapuni* (hawaiisk immersionsskola) är den term som oftast används både inom USA och i internationell litteratur. Särskilt University of Hawai'i at Mānoa, Honolulu, men senare också University of Hawai'i at Hilo, har varit starkt involverade och stödjande i skolformens utveckling. Från början var skolformen avsedd att erbjuda en fortsättning för de barn som gått i Pūnana Leo. Det första steget innebar att riktlinjerna för årskurserna K–1⁷ drogs upp och två skolenheter startade, en på

⁷ Skolsystemet K–12, dvs. från Kindergården till och med sista året i High School.

huvudön O'ahu (där Honolulu ligger), och en på den största ön, Hawaii. 1989 fattades beslut om att Kula Kaiapuni skulle omfatta skolåren K–6, med övergång till engelskspråkig skolgång från skolår 7. Detta behövde aldrig implementeras, för år 1992 utökades skolformen till att gälla alla skolår, K–12. Verksamheten har varit mycket framgångsrik, och för närvarande finns 21 enheter som täcker både förskola och skola (Aha Punana Leo 2020). Verksamheten är tillgänglig med skolenheter på sex av de viktigaste åtta öarna. Ca 2 000 elever är involverade årligen, förskola och alla årskurser i skolan inräknade. Det finns faktiskt tillgång till verksamhet som täcker åldrarna från födseln till 18–19 år, eftersom förskoleverksamheten numera också tar emot barn som är yngre än 2 år.

2.5 Den nuvarande situationen i skolan

Föräldrar måste göra ett aktivt val för att deras barn ska antas till hawaiiiskspråkig förskola och skola. Eftersom efterfrågan på platser ständigt varit större än tillgången hade man i början ett kösystem där de först anmälda blev först antagna, men sedan 1996 tillämpas i stället ett lottsystem. Båda systemen har varit problematiska och även lett till rättsliga tvister; föräldrar har hänvisat till att hawaiiiska barn har rätt till det hawaiiiska språket. Skolorna är öppna för alla oavsett etnicitet, men ungefär 95 procent av barnen har etniskt hawaiiisk bakgrund. Mellan en tredjedel och hälften av barnen som tas in i Kula Kaiapuni, det vill säga i den egentliga skolan, har redan gått i Pūnana Leo, och har alltså redan utvecklat kommunikativa färdigheter på hawaiiiska. De barn som börjar först i klass K har inga kunskaper i hawaiiiska. Detta gör att man har ett flexibelt system med olika verksamheter där alla barn i klass K undervisas ibland tillsammans och ibland separat beroende på kunskaper i hawaiiiska, men det betraktas som en styrka att de hawaiiiskspråkligt oerfarna barnen kan få språklig input både från lärarna och från de kamrater som redan kan tala hawaiiiska. Hos de senare skapas en god självkänsla av att de har ett försprång i språket och kan ses som förebilder för kamraterna (se Warner 2001, s. 138).

All undervisning i alla ämnen sker alltså på hawaiiiska. Läromedel har under åren utvecklats på bred front (se t.ex. University of Hawai'i at Mānoa 2020). Dessa har delvis kunnat bygga på mängder av skriftligt material som finns bevarat från 1800-talet, då ju språket var helt levande. Som läromedel har också äldre och senare ljudinspelningar av infödda talares hawaiiiska kunnat användas. En debatterad fråga har varit engelskans position i Kula Kaiapuni, men man har hållit fast vid den hårda linjen med total immersion på hawaiiiska, den starkaste immersionsmodellen. Engelska införs som ämne först i skolår 5; engelskundervisning sker därefter med en timme om dagen under resten av skoltiden, det vill säga skolår 5–12.

Lärare i Kula Kaiapuni är liksom i förskolan andraspråkstalare av hawaiiiska med universitetsutbildning dels i språket och kulturen, dels i pedagogik och naturvetenskap/matematik/samhällsvetenskap. Liksom i förskolan har man till varje skolenhet kunnat knyta en eller ett par infödda äldre talare som medverkar under vissa aktiviteter. Det har

ständigt varit svårigheter att rekrytera lärare som uppfyller alla kvalifikationskrav, varför man ibland har utnyttjat lärare som inte varit helt kvalificerade, men tillgången på välutbildade lärare har hela tiden ökat, så att situationen med åren har förbättrats betydligt. Det har helt enkelt blivit alltmer uppenbart för personer som har goda kunskaper i det hawaiiska språket att detta kan ge dem ekonomiska och andra fördelar i samhället.

Utvärderingar av programmen har genomförts kontinuerligt, dels för att få en bild av hur detta avancerade undervisningsexperiment har fungerat i praktiken, dels för att säkerställa att barnen inte hamnar på efterkälken kunskapsmässigt jämfört med om de hade fått engelskspråkig utbildning. Utvärderingarna har i princip ett upplägg⁸ som bedömer barnens språkutveckling och kunskapsinhämtande samt barnens förståelse av hawaiiska värden kopplade till statens kulturella särart och unika natur. Ett problem som påtalats är att det inte funnits centralt utvecklade hawaiiskspråkiga bedömningsinstrument för att pröva elevernas kunskaper i olika ämnen. Detta problem angriper man nu sedan några år systematiskt (Hawaii State Department of Education 2020). Trots vissa svårigheter har utvärderingarna visat att immersionseleverna håller jämn takt med andra elever i kunskaps- och språkutvecklingshänseende. En särskilt intressant punkt är att deras litteracitet i engelska, trots att de får engelskundervisning först från skolår 5, är helt jämförbara med snittet för elever som går i engelskspråkig undervisning och överträffar dem hos etniskt hawaiiska elever som går i sådan undervisning.⁹

2.6 Språkträning utanför skolan

Det finns hela tiden utmaningar vad gäller att uppnå målet att revitalisera ett språk med skolan som verktyg. Bortsett från ett antal oenigheter eller stridigheter mellan olika intressenter under årens lopp, har den största begränsningen varit att eleverna möter hawaiiska huvudsakligen i skolan och att deras språk därför inte utvecklas för användningsområden som hör till andra domäner. Till exempel kan det vara så att elever som i skolan normalt talar hawaiiska med varandra på rasterna går över till engelska när de kommer in på idrott eller musik eller andra ämnen som tillhör aktuell barn- och ungdomskultur. Man har försökt att tackla dessa problem på olika sätt, bland annat genom olika projekt för elevernas fritid inom idrott, dans och musik där man byggt upp ett gemensamt tematiskt ordförråd med äldre och nybildade termer.

Ett annat sätt att göra användningen av hawaiiska möjlig utanför skolan är att föräldrarna också går kurs och lär sig hawaiiska. Föräldrarna har i stor utsträckning fått skriva på kontrakt om att de ska delta i sådana kurser. Tanken är inte att de ska övergå till att helt

⁸ Se sammanfattning av det första decenniets utvärderingar i Slaughter 1997.

⁹ Här ska betänkas att barnen faktiskt har engelska (eller Hawaiian Creole English) som förstaspråk och att de möter engelska överallt utanför skolan, även i sitt hem. De flesta har redan lärt sig att läsa och skriva på engelska innan de får undervisning i detta språk från skolår 5.

tala hawaiiiska i hemmet, men de ska kunna förstå om barnen säger något på hawaiiiska, och om det finns syskon som också går i hawaiiisk undervisning, uppmuntras de att tala hawaiiiska i hemmet. Föräldrarna ska också kunna vara delaktiga i skolbarnens hemarbete. En grupp bestående av olika intressenter utarbetar på initiativ av Hawaiis utbildningsdepartement löpande strategiplaner för den närmaste treårsperioden, och i dessa planer beaktas också aktiviteter utanför skolan som man vill uppmuntra och där det ska vara möjligt att använda hawaiiiska (se t.ex. Ka Papahana Kaiapuni 2020). Slutligen kan nämnas ett aktuellt initiativ enligt vilket alla anställda inom det hawaiiiska utbildningsdepartementet ska erbjudas kostnadsfria kurser i hawaiiiska. Detta omfattar så många som 22 000 personer inkluderande 13 000 lärare i det reguljära skolsystemet (Shikina 2019).

De första kullarna i Pūnana Leo är i dag personer som är över 40 år gamla. Som bevis på framgången med hawaiiisk immersionsundervisning uppgår idag antalet talare av hawaiiiska till drygt 18 000, varav grovt räknat hälften anses tala språket helt flytande (Wong 2020). Detta är en betydande andel av den etniskt hawaiiiska befolkningen på ca 142 000 personer (United States Census Bureau 2019).

Hawaiiisk immersionsundervisning har uppenbart varit synnerligen framgångsrik och exemplifierar vad som är möjligt att uppnå i revitaliserande syfte med hjälp av barnomsorg och skola. Helt klart har verksamheten skapats av en stark folkrörelse som utifrån sitt etniska ursprung och insikten om de historiska oförrätter man lidit, med hjälp av universitetsvärlden, börjat handla målmedvetet och ihärdigt för att ändra på den undertryckta och prekära sociala position som gruppen hamnat i. Det krävs både ledare och eldsjälar och ett utnyttjande av historisk-kulturell och utbildningsteoretisk kunskap för att sätta en sådan apparat i rörelse och hålla den gående. Samtidigt illustrerar det hawaiiiska exemplet det som understrukits i hela detta hawaiiiska exempel, nämligen att skolan inte ensam kan revitalisera ett språk. Skolan är ett verktyg, men hemmets roll är avgörande och samhället i övrigt behöver samtidigt ta ansvar för sina delar av de åtgärder som kan möjliggöra att ett minoritetsspråk återupplivas eller förblir levande. I Hawaii har viktiga centrala åtaganden kopplats till att hawaiiiska redan 1978 blev ett av statens officiella språk, samt även till att president Bill Clinton 1993 undertecknade en lag om ursäkt till "det hawaiiiska folket" för USA:s agerande, hundra år efter störtandet av den hawaiiiska monarkin (United States Publication 2019). Detta ger viktiga ramar och förutsättningar för det dominerande samhället att stödja revitaliseringssträvanden hos minoriteten inom utbildningssektorn, men kontinuerliga åtgärder på bred front är nödvändiga för att fortsätta den positiva utvecklingen.

Referenslista

- Bennet, J. W. (ed.) (1975). *The New Ethnicity: Perspectives from Ethnology*. St. Paul: West Publishing.
- Brenzinger, M., Dwyer, A. M., de Graaf, T., Grinevald, C., Krauss, M., Miyaoka, O., Ostler, N., Sakiyama, O., Villalón, M. E., Yamamoto, A.Y. & Zepeda, O. (2003). *Language Vitality and Endangerment*. Paris: UNESCO Expert Meeting on Safeguarding Endangered Languages.
- Campbell, L. & Belew, A. (2018). *Cataloguing the World's Endangered Languages*. New York: Routledge.
- Dahl, Ö. (2016). På spaning efter det tal som flytt. *Språket*, 3/2016, 42–49.
- Dahlgren, E. W. (1916). *Were the Hawaiian Islands visited by the Spaniards before the discovery by Captain Cook in 1778?* Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Dudley, M. K. & Agard, K. K., (1990). *A Call for Hawaiian Sovereignty*. Honolulu: Nā Kāne O Ka Malo Press.
- Eberhard, D. M., Simons, G. F. & Fennig C. D. (red.) (2020). *Ethnologue: Languages of the World*. 23rd edition. Dallas, Texas: SIL International. Online version: <http://www.ethnologue.com>
- Fishman, J. (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Goo, S. K. (2015). After 200 years, Native Hawaiians make a comeback. Pew Research Center.
- Haugen, E. (1953). *The Norwegian Language in America*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hinton, L. & Hale, K. (red.) (2001). *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. San Diego: Academic Press
- Huss, L. (1999). Reversing Language Shift in the Far North. Revitalization in Northern Scandinavia and Finland. *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 31*.
- Huss, L., Camilleri Grima, A. & King, K. A. (red.) (2003). *Transcending Monolingualism: Linguistic Revitalisation in Education*. London: Routledge.
- Hyltenstam, K. (2004). Engelskan, skolans språkundervisning och svensk språkpolitik. I: Svenska språknämnden (utg.), *Engelskan i Sverige. Språkval i utbildning, arbete och kulturliv*. Småskrift utgiven av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag. 36–107.
- Hyltenstam, K. & Stroud, C. (1990). Språkbyte och språkbevarande i ett internationellt perspektiv med särskilt beaktande av situationen för samiskan i Sverige. Underlagsrapport utgiven av Samerättsutredningen. *SOU 1990:84*. Stockholm: Allmänna förlaget.

- Hyltenstam, K., Stroud, C. & Svonni, M. (1999), Språkbyte, språkbevarande revitalisering. Samiskans ställning i svenska Sápmi. I: Hyltenstam, K. (red.), *Sveriges sju inhemska språk - ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur. 41-97.
- King, J. (2001), Te Kōhanga Reo. Māori language revitalization. I: Hinton, L. & Hale, K. (red.), *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. San Diego: Academic Press. S. 119–128.
- Konstitutionsutskottet, 2004/05:RFR3, *Nationella minoriteter och minoritetsspråk* och 2011/112:RFR11, *Kunskapsöversikt om nationella minoriteter*.
- Krauss, Michael. (1992). The world's languages in crisis. *Language*, 68. 4–10.
- MacKenzie, M. K. (1991). *Native Hawaiian Rights Handbook*. Honolulu: Native Hawaiian Legal Corporation & Office of Hawaiian Affairs.
- Nordyke, E. C. (1989). *The Peopling of Hawai'i* (andra upplagan), Honolulu: University of Hawaii Press
- Obiero, O. J. (2010). From assessing language endangerment or vitality to creating and evaluating language revitalization programmes. *Nordic Journal of African Studies*, 19/4. 201–226.
- O'Grady, W. (2018). Assessing Language Revitalization: Methods and Priorities. *Annual Review of Linguistics*, 4. 317–336.
- Slaughter, H. B. (1997). Indigenous language immersion in Hawai'i: A case study of Kula Kaiapuni Hawai'i, an effort to save the indigenous language of Hawai'i. I: Johnson, R. K. & Swain, M. (red.), *Immersion Education: International Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. (2013). *The Languages of the Jews: A Sociolinguistic History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swanson, D. A. (2015). *The number of native Hawaiians and part-hawaiians in Hawai'i, 1778 to 1900: demographic estimates by age, with discussion*. University of California Riverside.
- Tedick, D. J. & Lyster, R. (2020). *Scaffolding Language Development in Immersion and Dual Language Classrooms*. New York: Routledge.
- Walk, K. (2014). King Liholiho Led the Hawaiians' Amazing Rise to Literacy in the 1820s, Kamehameha Schools, Ka'iwakīlouimoku Hawaiian Cultural Center.
<https://apps.ksbe.edu/kaiwakiloumoku/node/606>. Hämtad 2020-03-15.
- Warner, S. L. No'eau (2001). "The movement to revitalize Hawaiian language and culture". I: Hinton, L. & Hale, K. (red.), *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. San Diego: Academic Press. S. 133–144.
- Wong, A. (2019). *How to save a dying language*. The Atlantic.
<https://www.theatlantic.com/author/alia-wong/> Hämtad 2020-03-15.

Elektroniska källor

Aha Punana Leo (2020). List of Immersion and Hawaiian Medium Education Schools. http://www.ahapunaleo.org/index.php?/programs/ohana_info/list_of_immersion_and_hawaiian_medium_education_schools. Hämtad 2020-03-30.

Encyclopedia Britannica online <https://www.britannica.com>

Europarådet (2020). Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages. <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/committee-of-experts>. Hämtad 2020-03-30.

Hawaii State Department of Education (2020). Kaiapuni Assessment of Education Outcomes (KĀ'EO). <http://www.hawaiipublicschools.org/TeachingAndLearning/Testing/KAEO/Pages/home.aspx>. Hämtad 2020-03-30.

Ka Papahana Kaiapuni (2020). Hawaiian Language Immersion Program. <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=aGF3YWlpLmVkdXxhaGEta2F1LWxl b3xneDo0YmQyZjUwYTg5NzNiZWMy>. Hämtad 2020-03-30.

Keränen, M. (2012). Skriftspråkets betydelse i språkrevitalisering – det kvenska språket som exempel. Språk og samfunn-bloggen. [Blogg]. <https://blogg.forskning.no/sprak-og-samfunn/skriftsprakets-betydelse-i-sprakrevitalisering---det-kvenska-spraket-som-ett-exempel/1112754>. Hämtad 2020-03-30.

Shikina, R. (2019). Department of Education to offer Hawaiian courses to employees. *Star Advertiser*, 19 nov 2019. <https://www.staradvertiser.com/2019/11/25/hawaii-news/-education-department-to-offer-hawaiian-courses-to-employees/>. Hämtad 2020-03-30.

United States Census Bureau (2019). Quick Facts, Hawaii, Unites State. <https://www.census.gov/quickfacts/fact/table/HI,US/PST045219#headnote-js-a>. Hämtad 2020-03-30.

United States Publication 103–150 (2019). Public Law 103–150, the "Apology Resolution". <https://www.hawaii-nation.org/publawsum.html>. Hämtad 2020-03-30.

University of Hawai'i at Mānoa (2020). *Professor provides langauge books to Hawaiian immersion schools*. <https://manoa.hawaii.edu/news/article.php?ald=3249>. Hämtad 2020-03-30.

Bilaga 2

Kunskapsöversikt och lägesbeskrivning

Innehåll

1. De nationella minoritetsspråken – gemensam beteckning, skilda förutsättningar... 3	
1.1 De nationella minoritetsspråken.....3	
1.2 Allmänhetens kännedom om de nationella minoritetsspråken.....8	
1.3 Språkstatistik.....9	
2. Den svenska minoritetspolitikerna..... 11	
2.1 Bakgrund.....11	
2.2 Nationella minoritetsspråk i den offentliga sektorn.....15	
2.3 Rätten att använda nationella minoritetsspråk i domstol.....16	
2.4 Offentliga utredningar inom minoritetsområdet.....16	
3. Offentligt språkvårds- och revitaliseringsarbete..... 20	
3.1 Språkvård.....20	
3.2 Språkteknologi.....21	
3.3 Revitaliseringsbidrag.....22	
3.4 Språkcentrum.....22	
4. Den reguljära utbildningskedjan..... 25	
4.1 Förskola och förskoleklass.....25	
4.2 Grundskola.....26	
4.3 Gymnasium.....30	
4.4 Universitet och högskolor.....31	
5. Språket i det livslånga lärandet..... 35	
5.1 Studieförbund och de nationella minoritetsspråken.....35	
5.2 Folkhögskolor och med inriktning mot nationella minoriteter.....36	
6. Ortsnamn och personnamn..... 38	
6.1 Ortsnamn.....38	
6.2 Personnamn.....39	
Referenslista..... 40	

1. De nationella minoritetsspråken – gemensam beteckning, skilda förutsättningar

1.1 De nationella minoritetsspråken

De nationella minoritetsspråken fick sin status 2000 i samband med att Sveriges regering ratificerade de två konventionerna om skydd och främjande av nationella minoriteter och minoritetsspråk – *Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter*, SÖ 2000:2 och *Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk*, SÖ 2000:3 (läs mer i avsnitt 2.1.1). Fem grupper i Sverige fick status som nationella minoriteter: judar, samer, sverigefinnar, romer och tornedalingar. Fem språk fick status som nationella minoritetsspråk: Finska, meänkieli, jiddisch, romska och samiska.

Två villkor måste uppfyllas för att ett språk ska få ställning som nationellt minoritetsspråk. Det ska vara ett språk och inte en dialekt. Det ska ha talats kontinuerligt i Sverige i minst tre generationer eller ungefär hundra år. I praktiken finns också ett tredje villkor, nämligen att språkets talare själva önskar att språket ska få ställning som nationellt minoritetsspråk.

Nedanstående avsnitt innehåller en kort redogörelse av de nationella minoritetsspråken och dess utbredning och användning i Sverige.¹

1.1.1 Finska

Finska tillhör den finsk-ugriska språkfamiljen som bland annat inkluderar finska, meänkieli, kvänska, estniska samt de samiska språken. Finska har talats sedan 1000-talet i norra Sverige, men har talats länge också i andra delar av landet. Sedan några decennier bor många finstalande i Stockholmsområdet och i städerna runt Mälaren, delvis som en följd av arbetskraftsinvandring från Finland under 1950-, 60- och 1970-talet.

Språkbytesprocessen i den sverigefinska gruppen, har gjort att många sverigefinnar i dag har svenska som sitt starkaste språk. Arbetskraftsinvandringen från Finland gjorde att det organiserades tolkverksamhet redan från 1950-talet, vilket är tidigare än för de flesta andra språk, och att modersmålsundervisning till viss del infördes för barn till invandrade finnar från 1960-talet.

Stora satsningar på kultur, medier och litteratur på finska gjordes med början under 1960-talet fram till 1980-talet. Ambitioner fanns även inom utbildningsväsendet med finsk-språkiga klasser. Numera finns enstaka privatskolor med finska som profil, men möjligheterna till tvåspråkig undervisning i finska är mycket begränsade.

¹ De flesta uppgifter i beskrivning av de nationella minoritetsspråken i kap. 1.1 är hämtade från betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – Förbättrade möjligheter för undervisning och revitalisering* (SOU 2019:71), s. 187–202. Om inget annat anges är detta källan.

Finskan är det av de nationella minoritetsspråken som är synligast i det svenska samhället, framför allt via medier. Både Sveriges Radios finskspråkiga redaktion Sisuradio, Sveriges Television och Utbildningsradion har regelbundna sändningar på finska.

Enligt SCB:s och Sisuradios kartläggning var antalet finsktalade personer i Sverige cirka 719 000 år 2016 (SOU 2017:91, s. 188). En stor majoritet av dem är eller har varit finsktalande. En del av dem är finlandssvenskar. Även finska romer ingår i denna statistik, vilket innebär att de tillhör två nationella minoriteter i Sverige.

De rättigheter finsktalande har enligt minoritetslagen har skapat en efterfrågan på finsktalande personal inom den offentliga sektorn. Det gäller särskilt inom sjukvård, omsorg och skola, främst i de kommuner som ingår i förvaltningsområdet för finska.

Organiserad språkvård i finska har bedrivits i Sverige sedan 1975 då Sverigefinska språknämnden grundades. Sedan 2006 ansvarar Institutet för språk och folkminnen (Isf), genom avdelningen Språkrådet, för språkvården i finska. Generellt är målet för den sverigefinska språkvården att det språkliga avståndet mellan skriften standardfinska och det finska skriftspråket i Sverige inte ska öka. Samtidigt skapas ständigt nya termer inom sverigefinskan utifrån behov som uppkommer för finsktalande som lever i det svenska samhället.

Det finns flera sverigefinska organisationer som företräder sverigefinnarnas intressen i det svenska samhället. Två av paraplyorganisationerna är Sverigefinländarnas delegation och Sverigefinska Riksförbundet. För ungdomar finns Sverigefinska ungdomsförbundet.

1.1.2 Jiddisch

Jiddisch har talats i Sverige i över 200 år och räknas till de germanska språken, men skrivs med en egen variant av det hebreiska alfabetet.

Det har gjorts olika antaganden och teorier om språkets ursprung. Klart är att språket förändrats med dess talares förflyttning och spridning över världen, vilket också lett till att flera olika varieteter av språket utvecklats. Många forskare är överens om att språket uppstod i Rhenlandet, där en tidig form av jiddisch växte fram från 900-talet till 1200-talet. Jiddisch är baserat på medelhögtyska, men innehöll redan från början inslag av ord från hebreiskan och arameiskan.

Allteftersom jiddisch spreds österut påverkades det av de språk som talades där, och fick en del slaviska element. Längre talades jiddisch mest i östra Europa och var under 1600- och 1700-talet det dominerande vardagsspråket för Östeuropas judar, medan hebreiska hade rollen som det religiösa språket. Under 1800- och 1900-talet spreds jiddisch globalt.

Under mellankrigstiden var språket som starkast. Före andra världskriget talades jiddisch av cirka 12 miljoner människor och räknades som det tredje största germanska språket i världen, trots att det inte var officiellt språk i något land. Många jiddischtalare föll offer för Förintelsen. I Sverige i dag finns troligen endast något tusental personer som talar

jiddisch. De flesta talare är i övre medelåldern och äldre. I hela världen talas jiddisch av ca tre miljoner människor (SOU 2017:91, s. 190).

Både intresset för skolfrågor som rör jiddisch och önskemålen om ett större medieutbud med till exempel program från Utbildningsradion har ökat under de senaste åren. Tillgången på litteratur på jiddisch är begränsad. Jiddisch är fortfarande inte så synligt i det svenska samhället. Många judar i Sverige anser att den mest angelägna frågan just nu inte rör språket utan snarare otrygghet och rädsla att utsättas för antisemitism, vilket gjort att frågor om språkliga och kulturella rättigheter ibland hamnar i skymundan. Rädslan att bli utsatt för fysiska angrepp kan dessutom ha påverkat benägenheten bland judar att använda jiddisch offentligt.

Det finns flera organisationer i Sverige som företräder judisk kultur och jiddisch, till exempel Sveriges jiddischförbund, Jiddischsällskapet i Stockholm och Der Nayer Dor.

Sedan 2014 finns en språkvårdare i jiddisch på halvtid hos Isof. Framför allt är språkvården i jiddisch inriktad på att informera språkbärare² om språket och språkets ställning.

1.1.3 Meänkieli

Meänkieli ("vårt språk") har talats under lång tid i norra Sverige, men benämningen meänkieli och synen på meänkieli som ett eget språk skilt från finskan, etablerades först under 1980-talet. Under lång tid användes benämningen tornedalsfinska, men i dag används företrädesvis meänkieli som namn på språket. Meänkieli är ett finskt-ugriskt språk som är släkt med både finskan och kvänskan.

Den språkliga likheten med kvänska, som talas i Nordnorge, ger förutsättningar för samarbete över gränsen i språk- och kulturfrågor och i språkpolitiska samarbeten. Början till en språklig och delvis kulturell särutveckling för meänkieli väster om Torne älv, tog sin början 1809 när Finland och Sverige skildes åt som stater. Detta delade den finskspråkiga befolkningen i en svensk finsktalande del och en finsk del.

På grund av den assimileringprocess som skedde i Sverige under främst första hälften av 1900-talet skedde en omfattande språkbytesprocess där meänkielitalande tornedalingar i mångt övergick till att använda det svenska språket.

Man brukar tala om åtminstone tre varieteter av meänkieli: tornedalsvarieteteten (som talas i Pajala, Övertorneå och Haparanda), gällivarevarieteteten (som talas i Gällivare), samt lannankieli (som talas i Kiruna, Kurravaara och Jukkasjärvi). Meänkieli saknar en standardiserad ortografi, men ett standardiseringsarbete pågår. Stora insatser inom områden som forskning, dokumentation och utbildning behövs för att språket ska kunna revitaliseras.

² Termen *språkbärare* används för att beteckna både talare av språken och individer inom de nationella minoriteterna som inte har lärt sig språken. Benämningen är avsiktligt oprecis för att fungera inkluderande.

Det finns i dag ett antal ordböcker till och från meänkieli. Viljan bland språkbärare att bygga upp ett kulturutbud på meänkieli har lett till att det publiceras litteratur i olika genrer, till exempel skönlitterära barnböcker, grammatik och musik. Det är svårt att bedöma hur många talare språket har. Uppskattningar som gjorts varierar mellan 40 000 och 75 000 talare (Parkvall 2015, s. 77–79).

Att få fler talare bland ungdomar har visat sig vara en utmaning, till exempel när det gäller att få skolelever att välja att läsa meänkieli. Eftersom finskan ofta har högre språklig status, väljer tornedalingar i många fall att utveckla och använda sin finska istället.

Tornedalingar och meänkielitalare är representerade via flera organisationer i Sverige, bland annat Svenska tornedalingarnas riksförbund (STR-T) och ungdomsorganisationen Met Nuoret. Sedan 2018 finns en anställd språkvårdare i meänkieli vid Isot.

1.1.4 Romska

Romska består av flera olika dialekter som är mer eller mindre lika varandra. Sverige har valt att erkänna samtliga dialekter inom ramarna för samlingstermen romani chib. I det här dokumentet kommer dock benämningen romska att användas.³

Romska hör till gruppen indoeuropeiska språk och har talats i Europa sedan medeltiden. Romskan anses idag som ett språk med en gemensam bas inom morfologi och lexikografi, även om det finns ett stort antal dialekter som vuxit fram i olika europeiska städer. Dialekterna har influerats av olika språk som har påverkat förståelsegraden mellan dialekterna. Ju färre lånord som används vid kommunikationen mellan talare av olika dialekter, desto större möjlighet att för två romsktalande att förstå varandra. Romska är ett pluricentriskt språk, vilket innebär att det har många talare som är utspridda över olika länder och delar av världen. Romskan har under flera århundranden varit ett muntligt språk. Idag pågår ett samarbete mellan flera länder i Europa för att ta fram en skriftstandard för språket.

Det finns historiska belägg för att romska har talats i Sverige redan på 1500-talet. Romer har migrerat till norra Europa och till Sverige i vågor, varav den första vågen kom under medeltiden. Under den andra vågen på 1800- och 1900-talen invandrade romer från bland annat Ryssland. Den senaste migrationsgruppen kom under balkankrigen på 1990-talet från ett flertal länder på Balkan.

Den romska som talas i Sverige består av ett antal dialekter som kan delas in i två grupper. Dels dialekter som används aktivt som arli, lovari, gurbeti, kelderash och polskromani. Dels dialekter som används mindre frekvent i det dagliga livet – svenskromani och kale (finskromska). Dialekterna i den sistnämnda gruppen har talats i landet under lång tid, men har på grund av den tidigare negativa särbehandlingen till stor del gått förlorad.

³ Språkrådet förespråkar benämningen romska, eftersom den är anpassad till det svenska språksystemet. Men benämningarna romani chib och romani används också.

Romer har både historiskt och i nutid utsatts för diskriminering och varit segregerade i samhället, vilket bland annat har lett till att det hos många romer inte har utvecklats en akademisk tradition. Detta har medfört att det ännu i dag råder stor brist på utbildade lärare som kan undervisa i romska och föra språket vidare till nya generationer.

Det finns ett begränsat kulturutbud på romska i Sverige. Romska används i ett fåtal tidskrifter och det sänds radioprogram på romska. Alla de romska dialekter som talas i Sverige är dock inte representerade i de sammanhangen.

Eftersom den största andelen romer i Sverige invandrade under 1990-talet och framåt innebär det att en del romsktalande har begränsade kunskaper i svenska och behöver tolkstöd i kontakt med myndigheter och med hälso- och sjukvården. Det råder dock brist på kvalificerade tolkar och översättare på romska. De romska grupperna i Sverige har olika förutsättningar för att föra över språket till barnen. De romer som har en längre historia i Sverige har utsatts för assimilationstryck och bedöms ha färre talare i de lägre åldrarna.

Romer är representerade genom ett antal organisationer och ungdomsförbund med olika inriktningar – en del arbetar med språk och kultur medan andra är inriktade mot anti-ziganism och romers sociala och politiska rättigheter. Några av dem är Sveriges romers riksförbund, Romer i Europa och Romska ungdomsförbundet.

Sedan 2007 bedriver Isof språkvård i romska, främst i dialekterna arli, kale, kelderäsch och lovari. Arbeta för att ta fram skrivregler för språket pågår, och ordböcker inom olika samhällsområden har publicerats. Ordböckerna ska vara till hjälp för personal i prioriterade yrkesgrupper att kunna använda romska, men de är också en del av revitaliseringsarbetet.

1.1.5 Samiska

Samiska tillhör den finskugriska språkfamiljen. Samiska brukar delas in i tre språkområden: Östsamiska, centralsamiska och sydsamiska språk. De språk som tillhör den östsamiska språkgruppen talas på Kolahalvön i Ryssland (kildinsamiska) och östra delen av Finland (skolt- och enaresamiska). De centralsamiska språken talas i Finland, Norge och Sverige (nordsamiska och lulesamiska). Sydsamiska talas i Norge och Sverige (Samiskt informationscentrum 2020). I Sverige talas även umesamiska och pitesamiska. Vissa samiska språk har så stora likheter att de är ömsesidigt begripliga för dess respektive talare, medan andra samiska språk inte är det.

Antalet talare av samiska språk är osäkert eftersom det inte finns någon säker vetenskaplig och etiskt accepterad metod att räkna antalet talare av olika språk i Sverige. Flera uppskattningar har dock gjorts, baserade på bland annat lokalkännedom och intervjuer, vilket gör att uppgifterna är ungefärliga.

Nordsamiskan beräknas vara det största av de samiska språken, med drygt 30 000 talare, varav ca 7 000 i Sverige. Lulesamiskan beräknas ha ca 1 000 talare, varav 500 i Sverige, medan sydsamiska har ca 600 talare, varav 300 i Sverige. Umesamiska och pitesamiska är de samiska språk med minst antal talare, språken uppskattas ha färre än 100 talare var

och de finns enbart i Sverige (SOU 2017:91, s. 199–200). I Sverige talas de samiska språken främst längs fjällkedjan, från Dalarna i söder till de nordligaste delarna av landet. Men samisktalande är också spridda i övriga delar av landet.

Utbudet av litteratur och andra former av skrifter på samiska är litet i Sverige. Det mesta som ges ut är skrivet på nordsamiska, och en stor del av den tillgängliga litteraturen är producerad i Norge. De samiska språk med färre antal talare, som sydsamiska och lulesamiska, är också mindre synliga i medierna, medan nordsamiska är något mer exponerat.

Samtliga samiska språk som talas i Sverige har standardiserade ortografier som är desamma i Sverige, Norge och Finland. Men eftersom de samiska språken under lång tid främst använts i hemmiljö finns det behov av att utveckla vokabulär inom olika samhällsområden.

Det svenska Sametinget bevakar frågor av betydelse för samer i Sverige. Sametinget har även ansvaret för den samiska språkvården. Det praktiska språkpolitiska arbetet utförs av Samiskt språkcentrum som är etablerat i Östersund och Tärnaby och som arbetar med revitalisering av de samiska språken.

Samiskt språk och kultur, liksom övriga samefrågor, är representerade genom Svenska Samernas Riksförbund (SSR) samt ett 30-tal andra organisationer i Sverige. Det finns även ett nationellt ungdomsförbund: Saminuorra.

1.2 Allmänhetens kännedom om de nationella minoritetsspråken

Flera undersökningar som genomförts under de senaste åren indikerar att kännedomen och kunskapen om de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken är låg bland allmänheten. Isof, Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget har 2010 och 2015 genom Sifo Kantar undersökt i vilken utsträckning allmänheten känner till de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken (Isof et al. 2015). De tillfrågade⁴ ombads vid dessa undersökningstillfällen att namnge vilka minoriteter de kände till och att ange om hur pass viktigt eller oviktigt de ansåg det var att samhället stöttar och främjar de nationella minoritetsspråken så att de kan leva vidare i Sverige.

I undersökningen 2015 kände 66 procent av de tillfrågade till minst en nationell minoritet jämfört med 71 procent 2010, vilket alltså är en liten minskning. När det gäller språken blev resultatet ungefär detsamma: 65 procent kunde nämna minst ett av de nationella minoritetsspråken, mot 71 procent 2010. Däremot hade andelen som tyckte att det var mycket viktigt att stödja de nationella minoriteternas språk och kultur ökat från

⁴ De tillfrågade bestod av 1 000 slumpvis utvalda personer i befolkningen i undersökningen 2010 respektive 2 000 slumpvis utvalda i undersökningen 2015.

27 procent till 40 procent mellan undersökningarna och på det hela taget hade andelen positiva ökat i den andra undersökningsomgången (ibid).

I undersökningen 2015 framkom vissa skillnader i svaren som gick att härleda till de tillfrågades ålder och utbildningsnivå. De äldre kände i regel oftare till minoriteterna och språken. Kunskapen var dessutom högre inom förvaltningsområdena i jämförelse med i övriga landet. Högskoleutbildade hade generellt sett mer kunskap om minoriteterna än de med kortare utbildning.

Det minoritetsspråk som flest tillfrågade, omkring 60 procent, kände till var samiska. Finska och romska kände knappt 30 procent till medan kännedomen om meänkieli och jiddisch var lägre, runt 15 procent (ibid).

En undersökning som Novus genomförde 2018 på uppdrag av Utbildningsradion bekräftar bilden av allmänhetens låga kännedom om de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken. Endast fem procent av de tillfrågade kunde vid undersökningstillfället ange vilka samtliga fem nationella minoritetsspråk var (Utbildningsradion/Novus 2018).

Resultatet från båda undersökningarna visar att kunskapsläget om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken är relativt bristfälligt trots samhällets insatser. Att resultaten samtidigt indikerar att en majoritet är positivt inställda till att samhället aktivt ska främja språkens revitalisering är dock en positiv motbild.

1.3 Språkstatistik

Revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken är beroende av att språken har talare som kan och vill föra över kunskaper i språken till nästa generation. En naturlig utgångspunkt för att mäta effekten av olika revitaliseringsåtgärder är därför att regelbundet och långsiktigt göra uppskattningar av antalet talare av de nationella minoritetsspråken.

I Sverige förs dock inte någon officiell statistik över enskilda medborgarnas modersmål, så som är fallet i en del andra länder, till exempel Australien, Finland och Kanada (Parkvall 2015, s. 27). Det har heller inte tagits initiativ att etablera en sådan insamling av statistik, eftersom bedömningen från ansvariga myndigheter har varit att det inte existerar metoder för beräkning av talare eller språkbärare som både är vetenskapligt säkra och etiskt acceptabla för samtliga nationella minoriteter. Det finns således ingen officiell statistik över hur många individer som talar de olika nationella minoritetsspråken. Däremot finns det insamlad information och kunskap om de nationella minoriteterna som baseras på olika typer av såväl kvalitativa som kvantitativa undersökningar i vilka deltagarna frivilligt medverkat (Kulturdepartementet 2016).

Europarådet har i sina granskningar av Sveriges åtaganden under den europeiska språkstadgan påtalat bristen på statistik och lyft fram det faktum att statistik över antalet talare av vart och ett av de nationella minoritetsspråken är ett viktigt verktyg för att följa upp vilket genomslag olika minoritetspolitiska satsningar har (Europarådet 2017). Inställningen

till att samla in data över antalet talare skiljer sig dock åt mellan de olika minoritetsgrupperna. Både Sametinget och sverigefinska organisationer har i olika sammanhang efterfrågat statistik över antalet talare av sina språk för att kunna planera och utvärdera revitaliseringsarbetet (Svenska kyrkan et al. 2012, Sverigefinländarnas delegation et al. 2013 & Sametinget 2014). Övriga nationella minoriteter har förhållit sig försiktigt positiva, tveksamma eller direkt motsatt sig insamling.

År 2012 genomförde Diskrimineringsombudsmannen (DO) på regeringens uppdrag en förstudie om metoder för att samla in statistik över hur många som identifierar sig som en nationell minoritet och hur många som talar de nationella minoritetsspråken i Sverige. Syftet med en sådan insamling var att få ett underlag för arbetet mot diskriminering (DO 2012, s. 17). Av förstudien drog DO slutsatsen att det inte går att identifiera en enda metod som passar för insamling av underlag från alla fem nationella minoriteter, utan att det behövs särlösningar som måste tas fram i nära samråd med de berörda grupperna. Det handlar bland annat om att de grupper som har lågt förtroende för staten i dessa frågor ska garanteras insyn och kontroll över den information som samlas in. Sådana särlösningar skulle kunna innebära att man i vissa fall ersätter statistiska underlag med kvalitativa studier, så som redan görs i forskning som inbegriper de nationella minoriteterna (DO 2012, s. 110-121).

DO påpekar dock att sådana kompromisser skulle innebära att data inte kan användas för att följa upp och utvärdera förhållanden som rör nationella minoriteter generellt, till exempel rörande språkliga rättigheter. De problem som kopplats samman med bristen på statistiska underlag skulle i så fall kvarstå. Slutsatsen av DO:s förstudie blev en rekommendation om att regeringen i nära samarbete med företrädare för de nationella minoriteterna bör gå vidare med att ta fram konkreta förslag på insamlingsmetoder för varje grupp. Något sådant regeringsuppdrag eller initiativ har dock inte tagits efter det att DO:s rapport lades fram 2012.

2. Den svenska minoritetspolitiken

2.1 Bakgrund

Den svenska minoritetsspråkspolitiken har växt fram successivt som en del av politiska skeenden i Sverige och Europa under senare delen av 1900-talet. Efter andra världskrigets slut fanns en samsyn mellan de europeiska länderna om att det behövdes en gemensam reglering för att upprätthålla grundläggande mänskliga rättigheter för individen. Minoriteters språkliga och kulturella rättigheter var en del av en sådan utveckling, men också av Europas strävan att behålla fred och stabilitet. De nationella minoriteternas egen mobilisering har också haft stor betydelse i att driva utvecklingen med nationella minoriteters rättigheter framåt.

2.1.1 Europarådets konventioner

Europarådets två minoritetskonventioner Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk och Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk trädde i kraft år 2000. Sverige hade året innan ratificerat dem.

Ramkonventionen innehåller bestämmelser som garanterar nationella minoriteter en rad grundläggande mänskliga rättigheter och friheter. Språkstadgan har som syfte att värna Europas historiska landsdels- och minoritetsspråk som en del av det europeiska kulturarvet. Stadgan innehåller detaljerade rättigheter för nationella minoriteter att använda sina språk inom en rad samhällsområden som utbildning, kultur, public service och rättsväsende.

Varje stat som ratificerar den europeiska språkstadgan väljer själv vilken grad av åtagande man gör sig gentemot vart och ett av språken. Den svenska regeringen valde vid tidpunkten för ratificeringen att ge tre språk – finska, meänkieli och samiska – status som "territoriella nationella minoritetsspråk". Jiddisch och romska fick status som "territoriellt obundna" nationella minoritetsspråk.

Europarådet har i sina granskningar av Sveriges åtaganden under den europeiska språkstadgan upprepade gånger pekat ut tillgången till tvåspråkig undervisning på och i minoritetsspråken som en förutsättning för språkens revitalisering, och menar att Sverige behöver vidta fler och mer kraftfulla åtgärder bland annat inom utbildningsområdet.

De utredningar som regeringen senare har tillsatt, bland annat som en följd av Europarådets påpekanden, har definierat olika problemområden samt gett förslag på lösningar.

2.1.2 Lagen (SFS 2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Minoritetslagen trädde i kraft 2010 och reglerar de nationella minoriteternas rätt till olika typer av stöd, information och inflytande. Minoritetslagens innehåll bygger på de åtaganden som Sverige gjort under den europeiska språkstadgan. Minoritetslagen är

uppbyggd utifrån den svenska minoritetspolitikens tre delområden: diskriminering och utsatthet, inflytande och delaktighet samt språk och kulturell identitet.

Minoritetsgrupperna har språkliga rättigheter på två olika nivåer, beroende på om de räknas som territoriella (finska, samiska, meänkieli) eller territoriellt obundna (jiddisch, romska). De territoriella språken finska, meänkieli och samiska anses ha en historisk koppling till specifika geografiska platser i Sverige, och talare av de språken har därför särskilt starka rättigheter i dessa områden.

De icke-territoriella språken jiddisch och romska har också talats i Sverige under mycket lång tid, men anses inte ha någon tydlig koppling till specifika geografiska platser, och talare av de språken har därför mer allmänt formulerade rättigheter. Alla som tillhör en nationell minoritet omfattas dock av ett grundskydd som innebär att språken och kulturerna ska stödjas och att minoriteterna ska informeras om sina rättigheter, samt få möjlighet att vara delaktiga i frågor som berör dem, i form av samråd och strukturerad dialog som myndigheterna är skyldiga att bjuda in till.

Förvaltningsområden är administrativa enheter som har särskilt ansvar för att stödja de nationella minoriteterna så att de ska kunna ta del av sina språkliga och kulturella rättigheter. I förvaltningsområden ingår kommuner och regioner i geografiska områden där minoriteterna har eller har haft en stark närvaro. Kommuner och regioner i förvaltningsområdena får ett årligt statsbidrag för det minoritetspolitiska arbetet, och ska årligen redovisa till uppföljningsmyndigheterna hur medlen har använts.

De första kommunerna som ingick i förvaltningsområden utsågs av regeringen 2000. I och med minoritetsreformen 2010 etablerades dock ett system där kommuner och regioner kan ansluta sig frivilligt. Så har också skett, och förvaltningsområdena har kontinuerligt vuxit genom att nya kommuner anslutit sig varje år. Sedan 2019 är det också möjligt att lämna ett förvaltningsområde. Regeringen fattar beslutet, och det krävs synnerliga skäl för att utträde ska kunna ske.

De språkliga rättigheter som särskilt gäller för de territoriella språken i förvaltningsområden (finska, meänkieli och samiska) är rätt till förskola och äldreomsorg på minoritetsspråket samt rätt att använda språken i kontakter med lokala myndigheter, förvaltningsmyndigheter och förvaltningsdomstolar.

För de icke-territoriella språken romska och jiddisch gäller grundskyddet. Grundskyddet framgår också av minoritetslagen, och innefattar basrättigheter som rätten till information om sina språkliga rättigheter och till inflytande i frågor som berör dem. I grundskyddet ingår också en skyldighet för myndigheter att skydda och främja minoriteternas språk och kulturer – särskilt gäller det barns och ungas tillgång till språk och kultur.

Vissa förtydliganden som infördes i minoritetslagen från 1 januari 2019 väntas gynna jiddisch- och romsktalande. Det handlar dels om allmänna skärpningar i

kommunernas skyldigheter när det gäller att anta mål och riktlinjer för sitt minoritetspolitiska arbete, dels om mer direkta rättigheter, som förstärkt rätt till äldreomsorg på jiddisch och romska.

2.1.3 Samordning och uppföljning av minoritetspolitiken

Sametinget och Länsstyrelsen i Stockholms län har sedan 2010 regeringens uppdrag att följa utvecklingen för den svenska minoritetspolitiken. De två myndigheterna har en samordnande funktion i det minoritetspolitiska arbetet och följer och utvärderar hur minoritetslagen tillämpas. Sametinget har ansvaret för att följa upp utvecklingen för de samiska språken.

Uppföljningsmyndigheternas uppgifter

En del av arbetet handlar om att främja samverkan mellan kommuner, regioner och statliga myndigheter i deras minoritetspolitiska arbete och att analysera hur statsbidraget används. Länsstyrelsen i Stockholms län ansvarar även för samordning och uppföljning av strategin för romsk inkludering. Årligen publicerar Länsstyrelsen och Sametinget en rapport om den minoritetspolitiska utvecklingen.

Europarådet granskar i sin tur hur Sverige lever upp till de åtaganden man gjort enligt de internationella konventionerna om minoriteternas rättigheter: ramkonventionen och den europeiska språkstadgan.

Europarådets uppföljning sker i cykler. Vart tredje år lämnar den svenska regeringen en rapport till Europarådet där man redogör för vilka åtgärder som vidtagits för att uppfylla de skyldigheter man förbundit sig till när man ratificerade den europeiska språkstadgan. För ramkonventionen är det vart femte år. Rapporten granskas av Europarådet och följs upp av ett besök i Sverige av en expertkommitté, under vilket kommittén frågar ut regeringen och de ansvariga myndigheterna. Efter besöket lämnar expertkommittén rekommendationer om vilka åtgärder man anser att regeringen bör vidta för att bättre uppfylla sina åtaganden.

Uppföljningsmyndigheternas slutsatser

Under de första åren efter det att minoritetslagen trädde i kraft 2010 rapporterade Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget om en positiv utveckling i förvaltningsområdena. Under dessa år ökade medvetenheten om de minoritetspolitiska frågorna bland de kommuner som anslutit sig till förvaltningsområdena och det vidtogs åtgärder för att öka tillgången till språken inom förskola, äldreomsorg och offentlig förvaltning. Man har också sett att möjligheterna att använda finska, meänkieli och samiska i kontakter med myndigheter har förbättrats (Gröndahl & Huss 2012, s. 112).

Uppföljningsmyndigheterna har också löpande konstaterat att det finns ett lokalt engagemang i de kommuner som väljer att ansöka om att få ingå i förvaltningsområdet

för något eller flera av språken, och att denna drivkraft varit viktig för ett aktivt revitaliseringsarbete.

Efter de inledande åren uppmärksammade dock uppföljningsmyndigheterna att utvecklingen stannade av. De problem Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget främst pekat på är att minoritetspolitiken inte lyckats nå ut i hela landet och inte i tillräckligt hög grad gynnat samtliga fem nationella minoritetsspråk. Man konstaterar att det är stor skillnad i medvetenhet, kunskap och engagemang för de nationella minoriteterna mellan de kommuner som ingår i ett förvaltningsområde och de som inte gör det.

Uppföljningsmyndigheterna har också noterat att det genomförs få insatser som främjar talare av språk som saknar förvaltningsområden, det vill säga jiddisch och romska, såväl i de kommuner som ingår i förvaltningsområdena som i övriga delar av landet.

Samma mönster har varit tydligt bland de statliga myndigheterna. De myndigheter som har fått särskilda regeringsuppdrag, och därmed i många fall finansiering för arbetet, har också genomfört minoritetspolitiska insatser.

En annan slutsats när det gäller det minoritetspolitiska arbetet i kommuner och regioner inom förvaltningsområdena är att insatserna sällan resulterar i långsiktiga satsningar, till exempel inom barn- och äldreomsorg. I stället används statsbidragen oftare för att finansiera samordning och administration av kommunernas minoritetspolitiska arbete samt kulturella evenemang av mer kortsiktig karaktär (Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget 2013).

I undersökningar som Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget genomfört om diskriminering och utsatthet samt inflytande och delaktighet för barn och unga, konstaterar uppföljningsmyndigheterna att arbetet med diskriminering kan ha betydelse för att språkliga rättigheter ska få reell effekt. En rädsla att visa sin identitet kan i förlängningen leda till minskad efterfrågan på till exempel modersmålsundervisning. Arbeta mot diskriminering och utsatthet är därför betydelsefullt också ur ett revitaliseringsperspektiv (Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget 2016).

Tre faktorer pekas ut som centrala för att det minoritetspolitiska arbetet i kommuner, regioner och statliga myndigheter ska vara framgångsrikt (Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget 2011, 2012):

- Att det minoritetspolitiska arbetet har tydliga mål, och att det har stöd i både den politiska och i den verksamma ledningen.
- Att det finns en tydlig samordnad funktion.
- Att det finns fungerande samråd med berörda minoriteter.

Europarådets slutsatser

Europarådet har i sina granskningar sedan konventionerna trädde i kraft 2000, lyft fram ett antal områden där man anser att Sveriges regering kan intensifiera sina insatser. Tillgången till utbildning i och på de nationella minoritetsspråken är där den mest centrala

frågan. I de rekommendationer som Europarådets ministerkommitté regelbundet lämnar till den svenska regeringen pekar man särskilt ut behovet av tvåspråkig utbildning.

Eftersom de åtaganden som Sverige gjort för finska, meänkieli och samiska är mer långtgående än för de övriga två språken, är det också den tvåspråkiga undervisningen i dessa språk som står i fokus för Europarådets kritik. Man betonar betydelsen av att skapa fler möjligheter för elever som vill få tvåspråkig undervisning i finska och samiska, samt att etablera tvåspråkig undervisning i meänkieli. Kritiken har också gällt modersmålsundervisningen, som Europarådet anser vara otillräcklig för att nå kursplanernas mål, både i omfattning och i kvalitet.

En annan del av den återkommande kritiken på utbildningsområdet har gällt behovet av att etablera en gedigen och resursstark lärarutbildning för språken. Kritiken har också riktat in sig på strukturella hinder, till exempel en lagstiftning som inte är anpassad till de nationella minoriteternas förutsättningar.

2.2 Nationella minoritetsspråk i den offentliga sektorn

2.2.1 Språkkunnig personal i offentlig sektor

Enligt minoritetslagen gäller rätten att använda sitt minoritetsspråk i kontakt med myndigheter talare av finska, meänkieli och samiska inom förvaltningsområdena, medan rätten att använda jiddisch och romska enbart gäller om det finns personal som kan språken på den aktuella myndigheten. Ur ett revitaliseringsperspektiv är naturligtvis användningen av språken inom den offentliga sektorn av lika stor betydelse för talare av jiddisch och romska. Därför är tillgången till personal med kunskap i de minoritetsspråken inom hela den offentliga sektorn av stor betydelse för revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken.

Statistiska centralbyrån (SCB) bedömer att det i framtiden kommer att råda mycket stor brist på omsorgspersonal, men pekar på att utrikes födda kan utgöra en outnyttjad resurs (SCB 2015, s. 35). Inspektionen för vård och omsorg (IVO) menar i sin tur att bristande språklig kompetens är ett riskområde (IVO 2018, s. 28).

I en omfattande statlig utredning från 2019 som behandlade strukturella och organisatoriska frågor på hälso- och sjukvårdsområdet framgick att bristande språkkompetens i svenska bland undersköterskor är ett problem. Troligen har få av de nyligen invandrade hälso- och sjukvårdsanställda kunskaper i de nationella minoritetsspråken som kan utvecklas och komma äldre inom de nationella minoriteterna till godo.

Europarådets expertkommitté skriver i sin senaste granskning av Sveriges åtaganden att rätten att använda finska, meänkieli och samiska i samband med myndighetskontakter inte praktiserats i särskilt hög grad. Anledningen till att rättigheten inte tas tillvara kan, enligt kommitteen vara brist på kunskap om dessa rättigheter. Särskilt lite hänsyn tas, menar kommitteen, till det faktum att rättigheten också gäller utanför förvaltningsområdena i de fall det finns personal på plats som talar språken (Europarådet 2017).

2.3 Rätten att använda nationella minoritetsspråk i domstol

Rätten för talare av finska, meänkieli och samiska att använda sitt språk i domstolar har varit reglerad sedan 2000, när Europarådets minoritetskonventioner trädde i kraft, och i nationell lag sedan 2010 genom minoritetslagen.⁵

De nationella minoriteternas språkliga rättigheter inom rättsväsendet har fått förhållandevis lite uppmärksamhet från såväl myndigheter som intresseorganisationer. Frågan har heller inte tagits upp vid samråd med de nationella minoriteterna. Från de nationella minoriteternas perspektiv framstår det som att tillgång till språk och rätten att använda sitt språk har varit viktigare inom andra arenor såsom utbildning, omsorg och kultur.

Rätten att få använda sitt nationella minoritetsspråk inom rättsväsendet är dock viktig av principiella skäl. På sikt kan användandet av minoritetsspråken inom högst specialiserade samhällsområden också ha betydelse för språkens utveckling och status.

2.4 Offentliga utredningar inom minoritetsområdet

Under de senaste åren har regeringen tillsatt ett flertal minoritetspolitiska utredningar som med olika fokus analyserat de nationella minoritetsspråkens situation. Några av utredningarna innehåller förslag som också har genomförts, medan andra utredningar fortfarande pågår. Nedan följer en kort sammanfattning av de mest centrala rapporterna.

Nästa steg? – Förslag för en stärkt minoritetspolitik (SOU 2017:60)

En utredning tillsattes 2016 i syfte att se över den minoritetsreform som sattes 2010, med fokus på minoritetslagen, för att se vilka förändringar som behövde göras för att de nationella minoriteternas språkliga och kulturella rättigheter bättre ska tillgodoses.

Utredningen identifierade två framgångsfaktorer för minoritetsreformen. Den första var att systemet med frivillig anslutning till ett förvaltningsområde för finska, meänkieli och/eller samiska som etablerades 2010, har fungerat väl. Fler och fler kommuner och regioner har anslutit sig och förvaltningsområdena har vuxit successivt. Systemet bör därför behållas, menade utredningen. Den andra framgångsfaktorn var enligt utredningen etableringen av Samiskt språkcentrum, som man bedömer haft stor betydelse för revitaliseringsarbetet med de samiska språken. Ett av utredningens förslag blev därför att Isof skulle utreda förutsättningarna för att etablera språkcentrum också för övriga nationella minoritetsspråk, ett uppdrag som slutfördes och lämnades till regeringen av Isof hösten 2019.

De utmaningar som utredningen av minoritetsreformen identifierade handlade först och främst om att minoritetsreformen inte i den grad som förväntats kommit talare av romska

⁵ För talare av jiddisch och romska gäller samma rättigheter som för talare av andra språk. Den som inte behärskar svenska har rätt till tolk (Rättegångsbalken (SFS 1942:740) 5 kap. 6§).

och jiddisch till del. Det så kallade grundskyddet i minoritetslagen, som handlar om rätten till information om sina språkliga och kulturella rättigheter samt rätten till inflytande och samråd, har inte hörtsammats av många myndigheter utanför förvaltningsområdena. De förslag som utredningen lade fram handlade om skärpningar av minoritetslagen som tydliggör myndigheternas ansvar enligt grundskyddet. Man föreslog också utökade rättigheter till äldreomsorg för romsk- och jiddischtalare. Dessa skärpningar infördes i minoritetslagen från 1 januari 2019.

En annan stor utmaning som utredningen lyfte fram handlade om att minoritetspolitiken behöver integreras bättre inom andra politikområden. Utredningen menade att frågor som rör minoriteternas språk och kultur ofta hamnar i ett "stuprör" vid sidan av till exempel kultur- och utbildningspolitiken, trots att de minoritetspolitiska frågorna är sektorsövergripande. Som ett sätt att börja komma till rätta med problemet föreslog utredningen att bestämmelserna om rätten till barnomsorg och äldreomsorg på de nationella minoritetsspråken flyttas till skollagen (SFS 2010:800) respektive socialtjänstlagen (SFS 2001:453), för att på så sätt bättre integreras i dessa sektorer.

I övrigt föreslog utredningen att alla kommuner ska vara skyldiga att upprätta minoritetspolitiska handlingsplaner. Syftet med detta var bland annat att få de kommuner som ännu inte kommit igång med sitt arbete att få upp dessa frågor på dagordningen. Även detta förslag har verkställts.

Ett annat omfattande förslag från utredningen var att det behöver etableras en ny myndighet som både ska ha ansvaret att följa upp minoritetspolitiken, men också att informera om och samordna den. Det uppdraget ligger i nuläget hos Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget. Förslaget ledde till att regeringen tillsatte en ny utredning som lämnade sitt betänkande våren 2020, med förslaget att Isof bör ta över uppföljningsuppdraget över minoritetspolitiken (SOU 2020:27, s. 230–235). Förslaget har dock ännu inte behandlats av regeringen (september 2020).

Nationella minoritetsspråk i skolan – Förbättrade möjligheter till undervisning och revitalisering (SOU 2017:91)

Bakgrunden till att utredningen tillsattes var den upprepade kritiken från Europarådet av Sveriges åtgärder för de nationella minoritetsspråken på utbildningsområdet. Syftet med utredningen var därför att kartlägga vilka åtgärder som Sverige skulle kunna vidta för att öka och förbättra tillgången till undervisning i de nationella minoritetsspråken och för att bättre kunna leva upp till de åtaganden man gjort under den europeiska språkstadgan.

Utredningen slår fast att utbildningsområdet är avgörande för språkens fortlevnad och utveckling. Det krävs en obruten språk- och utbildningskedja från förskola till universitet för att minoritetsspråken ska ges möjlighet att fortleva i Sverige som levande språk. Utredningens huvudförslag innebär att nationella minoritetsspråk ska kunna läsas inom ramarna för ett nytt skolämne som kallas *Nationella minoritetsspråk*. Förslaget innebär att ämnet lyfts ut från modersmålsämnet och ingår i timplanen, vilket betyder att det blir en

del av skoldagen och inte en undervisning som sker efter skoltid såsom ofta är fallet i dag. Genom förslaget menar utredningen att modersmålsämnets särskilda syften kommer att framgå tydligare och att ämnets status kan höjas. En minsta garanterad undervisningstid om 960 timmar i grundskolan (ca 3 timmar i veckan) föreslås också.

Vidare lämnar utredningen förslag om den tvåspråkiga undervisningen. Förslagen rör först och främst förändringar i lagstiftningen för grundskolan, som skulle göra det möjligt att anordna tvåspråkig undervisning på ett sätt som är lämpligt för elever som tillhör de nationella minoriteterna. Även för gymnasiet föreslås regeländringar som till exempel ska göra det möjligt att anordna riksrekryterande program med inriktning mot ett nationellt minoritetsspråk. För att få en bättre inblick i den tvåspråkiga undervisning som faktiskt bedrivs i svenska skolor är ett ytterligare förslag från utredningen att Skolverket ska få ett uppdrag att regelbundet samla in statistik över den tvåspråkiga undervisning som bedrivs.

Långsiktighet och stadga i arbetet framåt – en myndighet för romska frågor (Ds 2019:15)

Under 2016 tillsatte regeringen en utredning med uppdrag att utreda hur ett nationellt centrum för romska frågor skulle kunna inrättas. I uppdraget ingick att ta ställning till vad ett sådant centrum ska ha för uppgifter, hur det ska organiseras och hur romers inflytande i ett sådant arbete kan säkerställas. Utredningen skulle särskilt ta ställning till förslaget om en ny myndighet för romska frågor som lades fram av en tidigare utredning: *Kraftsamling mot antiziganism*, SOU 2016:44.

Utredningen, som lades fram 2019, slog fast att det trots regeringens romastrategi, en särskild satsning med målet att ge alla romer samma livsvillkor som icke-romer på samtliga samhällsområden, fortfarande brister vad gäller romers tillgång till mänskliga rättigheter. Detta påverkar romers livsvillkor, inte minst tillgången till språkliga och kulturella rättigheter.

Utredningen menade att det behövs extraordinära insatser för att aktivt främja arbetet med att tillgodose romers mänskliga rättigheter. Utredningen valde att ansluta sig till den idé som presenterats i den tidigare utredningen (SOU 2016:44) och föreslog att det inrättas en statlig myndighet för romska frågor (Departementsserien 2019, s. 69). Att arbetet med romers mänskliga rättigheter sker i statlig regi skapar långsiktighet och är en markering om statens ansvar för dessa frågor. En ny myndighet för romska frågor skulle kunna komplettera det viktiga arbete som i dag görs av regeringen, statliga och kommunala förvaltningsmyndigheter och det romska civilsamhället.

Den nya myndigheten föreslås vara en nämndmyndighet kopplad till en värdmyndighet. Nämndmyndigheten föreslås heta *Myndigheten för romska frågor*, och ska ha ett nationellt ansvar att främja arbetet med romers mänskliga rättigheter. När det gäller det romska språket föreslår utredningen att den nya myndigheten ska medverka till att levandegöra och sprida kunskap om romers kultur, språk och historia bland annat genom att bygga upp en kunskapsbank om romska frågor.

Det finns dock fortfarande inget regeringsbeslut om de förslag som utredningen lagt fram.

Högre växel i minoritetspolitiken. Stärkt samordning och uppföljning (SOU 2020:27)

Som en följd av ett förslag i utredningen *Nästa steg? – Förslag för en stärkt minoritetspolitik* (SOU 2017:60) om en ny uppföljningsmyndighet för minoritetspolitiken, fick en ny utredning 2019 uppdraget att analysera och föreslå hur ansvaret för samordning, utveckling och uppföljning av minoritetspolitiken ska organiseras: *Högre växel i minoritetspolitiken*, SOU 2020:27.

Trots att viktiga framsteg har gjorts under den tioårsperiod som gått sedan minoritetslagen trädde i kraft 2010, identifierar utredningen en rad utmaningar med det nuvarande uppföljningssystemet. Först och främst konstaterar man att Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametingets uppföljningsuppdrag är otydligt, och att förväntningarna både från minoriteterna själva och från andra myndigheter, kommuner och regioner har varit höga. Sammantaget har det medfört att flera parter efterlyser ett högre mått av samordning och framåtrörelse i minoritetspolitiken.

Enligt utredningen behöver uppföljningen av minoritetspolitiken bli mer långsiktig och mer strategiskt inriktad. Uppföljningsuppdraget bör utföras mer integrerat, menar utredningen, och med inhämtning av kunskap från olika aktörer och experter inom det minoritetspolitiska fältet. Genom samverkan kan uppföljningsmyndigheterna få överblick över situationen på ett nationellt plan, och fungera som en rådgivande instans till regeringen.

Vidare menar utredningen att uppdraget att samordna och följa upp minoritetspolitiken behöver förtydligas och mer resurser behöver skjutas till. För att åstadkomma en ändamålsenlig och effektiv styrning av minoritetspolitiken, krävs en tydligare målsättning från regeringen och sektorsövergripande samordning mellan myndigheter. Enligt utredningen kan de nya behoven av styrning inte utföras på bästa sätt på Länsstyrelsen i Stockholms län, bland annat på grund av myndighetens komplexa struktur och breda ansvarsområde. Utredningen föreslår därför att uppföljningsuppdraget flyttas från Länsstyrelsen i Stockholms län till Isoref. Sametinget föreslås ha kvar sitt uppföljningsansvar, men ett mer renodlat sådant som enbart gäller samers språkliga och kulturella rättigheter samt utvecklingen för de samiska språken.

3. Offentligt språkvårds- och revitaliseringsarbete

3.1 Språkvård

Språkvård innebär att göra ett eller flera språk tillgängliga och lätta att använda för så många som möjligt i ett samhälle. Språkvård kan utföras på flera nivåer, vanligtvis brukar man skilja på ord- och grammatikvård, tal- och textvård samt språkvalsplanering, som handlar om att reglera förhållandet mellan olika språk i ett samhälle.

För revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken är samtliga delar av språkvården av stor betydelse. För att språken ska kunna föras över till nya talare behövs ordböcker och lexikon. Men det behövs också textvård, som till exempel kan innebära expertstöd för myndigheter som ska översätta viktiga texter till nationella minoritetsspråk.

Den del av språkvården som gäller språkvalsplanering har kommit att bli allt viktigare för revitaliseringssträvandena.

Isof har det nationella språkvårdsansvaret för svenska språket samt för de nationella minoritetsspråken, förutom för samiskan. Motsvarande funktion för de samiska språken finns vid Sametinget.

3.1.1 Språkvård i nationella minoritetsspråk

Svenskan är ett både kodifierat⁶ och standardiserat språk. Så även finska och jiddisch. Meänkieli och romska är däremot unga som skriftspråk. Både meänkieli och romska har dessutom flera olika varieteter eller dialekter.

Det är avdelningen Språkrådet på Isof som ansvarar för det praktiska språkvårdsarbetet. Språkvården i finska har funnits sedan 1970-talet, och arbetar med att utveckla terminologi på finska för företeelser som är specifika för det svenska samhället, och som alltså inte finns i den finska som talas i Finland. Den finska som talas i Sverige kallas sverigefinska, men målet för den sverigefinska språkvården är att sträva efter att vara så lik den finska som talas i Finland som möjligt. Inom ramen för den sverigefinska språkvården ger Isof ut ordböcker inom olika samhällsområden som hälso- och sjukvård, skola och juridik, samt ger råd till en finskspråkig allmänhet. Utöver det ger Isof ut en finskspråkig språkvårdsidskrift och håller föredrag och anordnar seminarier.

Språkvården i romska har inte en lika lång tradition som den sverigefinska, utan har funnits i statlig regi sedan 2006. Dock sker arbetet i vissa delar på liknande sätt. Isof ger ut ordböcker inriktade på olika samhällsområden som vård, juridik, skola och socialtjänst, samt anordnar språkvårdsseminarier och bedriver rådgivning. Eftersom det romska

⁶ Kodifiering innebär i sammanhanget att ett språkligt förhållande, t.ex. hur ett ord ska stavas, böjas och definieras skrivs in i en normerande kontext, i t.ex. en ordbok.

språket består av flera olika dialekter och traditionellt varit ett talat språk, är skriftspråket inte standardiserat. Att se det romska språket som ett språk, trots att flera av dialekterna från ett lingvistiskt perspektiv skiljer sig mycket åt, är dock viktigt för många romer. På Språkrådet pågår ett arbete för att ta fram gemensamma skrivregler för de olika dialekterna.

Språkvården i jiddisch har funnits sedan 2014. Arbetet är koncentrerat till rådgivning i jiddisch men innefattar också att revidera ordböcker och att agera expert i samarbete med andra myndigheter, till exempel skolmyndigheter, och medier.

Den offentliga språkvården i meänkieli är, precis som i jiddisch, relativt ny. En språkvårdare i meänkieli har funnits vid Isof sedan 2018. Eftersom meänkieli inte är ett standardiserat språk, har en stor del av de offentliga medlen innan tillsättningen av en språkvårdare gått till ordboksarbete. Precis som för övriga språk anordnas seminarier. Det finns också rådgivning för allmänhet och myndigheter där man kan ställa frågor om meänkieli. En referensgrupp med representanter för de olika dialekterna har tillsatts för att diskutera standardiseringsfrågor.

3.2 Språkteknologi

Det svenska språket har genomgått en mycket lång standardiserings- och kodifieringsprocess. Språkverktyg som ordlistor och grammatikböcker har utarbetats under många sekler. Förändringar i språksamhället med bland annat en snabb teknologisk utveckling har lett till att användningen av digitala hjälpmedel numera är en utgångspunkt för människors språkanvändning. Funktioner som stavningskontroll, uppläst text och automatiska översättningar tar vi numera för givna.

För att ta fram hjälpmedel som dessa krävs att stora mängder text samlas in digitalt och bearbetas. Dessutom krävs att grundläggande språkteknologikomponenter för språkanalys och språkgenerering, med tillhörande lexikon och grammatiker, finns eller utvecklas. Det gäller i synnerhet språk som saknar tillräckliga textmängder för att utveckla språkteknologi med hjälp av statistiska metoder, vilket gäller för flera av de nationella minoritetsspråken (Domeij 2010, s. 27–28).

I propositionen som föregick språklagen 2005 uttrycks behovet av språkteknologisk infrastruktur. Utredningen menade då att det var angeläget att utveckla det språkteknologiska området genom att systematiskt bygga upp stora text- och taldata-baser och att utveckla programvaror som kan komma en bred allmänhet till del.

Den slutsats som utredningen drog då, var att man bör ”inventera dagens resurser för svenska språket, på vilket sätt och till vilken eventuell kostnad de är tillgängliga och därefter göra angelägna prioriteringar. En sådan inventering bör även göras för våra nationella minoritetsspråk och vanligaste invandrarspråk”(Utbildnings- och kulturdepartementet 2005, s.31)

För svenska språkets del är ett sådant arbete på gång. Arbetet pågår med att bygga en nationell språkbank med en omfattande tal- och textdatabas. Isof leder arbetet som innefattar en mängd aktörer, bland annat universitet (Isof 2020b).

För de nationella minoritetsspråken har utvecklingen inte kommit lika långt. Flera forskare och språkvårdare menar att språkteknologi har en avgörande betydelse för språkens överlevnad i det digitala informationssamhället i och med att allt mer kommunikation sker digitalt (Moshagen & Trosterud 2008, Domeij 2010). Bristen på kommersiellt intresse för att bidra till uppbyggnaden av en språklig infrastruktur för de nationella minoritetsspråken gör minoritetsspråken särskilt utsatta och i behov av stöd från samhället.

Att se till att texter produceras på de nationella minoritetsspråken och att rutiner skapas för att fortlöpande samla in dessa texter i språkdata-baser med hjälp av offentliga medel gör dessutom att verktygen kan göras tillgängliga för andra målgrupper än bara minoritetsspråkstalarna själva. Dessa målgrupper kan till exempel vara myndigheter, företag och forskare som till exempel behöver översätta texter till och från minoritetsspråk eller behöver analysverktyg för att forska i språkens struktur och utveckling som underlag för undervisning, språkvård och språkpolitik.

Det finns behov av en forskningsmiljö med fokus på forskning och utveckling av språkteknologi för de nationella minoritetsspråken, och som verkar i nära samarbete med minoritetsspråkstalare och en nationell språkbank.

3.3 Revitaliseringsbidrag

Isof fördelar årligen 3,5 miljoner kronor till föreningar för språkrevitaliserande insatser. Finansiering beviljas för ett år i taget. Med undantag för en tillfällig förstärkning 2018 och 2020 har summan varit oförändrad sedan bidraget infördes 2010. Ca 40–50 projekt beviljas årligen medel, där många är av karaktären språkbad, språkkurser, skrivarkurser, ordboksprojekt, musikprojekt, festivaler etc. Isof bedömer att många av projekten ger en bra revitaliserande effekt och att de nationella minoriteternas föreningsliv i stort också gagnar minoriteterna i deras identitetssträvan. Om språkcentrum etableras skulle de kunna bistå föreningslivet med metoder och verktyg, men stora delar av revitaliseringsarbetet bedrivs alltså av minoriteterna själva via deras föreningar. Årligen ansöks om mellan 10 och 15 miljoner kronor, så en stor del av de ansökande föreningarna blir alltså utan projektmedel (Isof 2020a).

3.4 Språkcentrum

3.4.1 Samiskt språkcentrum

År 2010 etablerades Samiskt språkcentrum i Tärnaby och i Östersund. Orterna ligger i det sydsamiska området då sydsamiskan ansågs särskilt hotad vid etableringen. Samiskt språkcentrums mål är att främja och stimulera till ökad användning av de samiska

språken, att stärka de samiska talarna, att utveckla metoder för revitalisering och att höja statusen för de samiska språken (Sametinget 2019).

De konkreta projekten är i många fall inriktade på praktisk revitalisering i form av till exempel arbete mot språkspärrar⁷, upprättande av mentorsprogram och stödmaterial till förskolor (Sametinget 2020b). I sin verksamhet har Samiskt språkcentrum prövat olika metoder för att engagera minoriteten i språket och öka språkanvändningen. Metoderna baseras på internationella erfarenheter av revitalisering.

I samband med den minoritetspolitiska utredningen *Nästa steg – Förslag för en stärkt minoritetspolitik*, SOU 2017:60, gjordes en utvärdering av Samiskt språkcentrum. Den visade att verksamhetens resultat är förhållandevis goda trots begränsade resurser och en liten personalstyrka. Utvärderingen visade samtidigt på problem, bland annat att arbetet främst gjordes i kortsiktiga projekt och att mätmetoder för att följa upp arbetet saknades (Huss 2017, s. 368–371).

Under 2018 fick Sametinget regeringens uppdrag att utreda hur Samiskt språkcentrums verksamhet skulle kunna utvecklas (Kulturdepartementet 2018a). Sametinget lade 2019 fram förslaget att två språkcentrum bör inrättas inom nord- och lule-/pitesamiskt område för att bättre kunna främja fler samiska språk.

3.4.2 Språkcentrum för övriga nationella minoritetsspråk

Frågan om språkcentrum för övriga nationella minoriteter har framförallt aktualiserats av sverigefinnar och meänkielitalare. År 2015 presenterade intresseorganisationerna Sverigefinländarnas Delegation och Svenska tornedalingars riksförbund (STR-T) en förstudie om etableringen av ett statligt språkcentrum för finska respektive meänkieli, med Samiskt språkcentrum som förebild (Huss & Syrjänen Schaal 2015).

Samtidigt som Sametinget fick uppdraget att utreda förbättringar för Samiskt språkcentrum 2018, fick Isof regeringens uppdrag att undersöka hur språkcentrum för de övriga fyra nationella minoritetsspråken kan organiseras (Kulturdepartementet 2018b). Isofs förslag utgår delvis från som intresseorganisationernas rapport.

I två rapporter, som lades fram 2019, föreslår Isof att språkcentrum inrättas för samtliga språk med Isof som statlig huvudman. De föreslagna placeringarna är Uppsala för finska, Kiruna och Övertorneå för meänkieli, samt Stockholm för jiddisch och romska (Isof 2019b). Språkcentrumen ska enligt förslaget aktivt främja och stimulera ökad användning

⁷ I revitaliseringssammanhang talas det ibland om språkspärr som ett slags mentalt hinder. En individ som har passiva kunskaper i sitt minoritetsspråk kan uppleva det svårt att börja tala. Det kan t.ex. bero på rädsla att säga fel eller oro för negativt bemötande. Samiskt språkcentrum driver projekt där deltagarna får använda KBT-metoder (Kognitiv beteendeterapi) för att bryta språkspärren.

av språken, bistå med sakkunskap och utveckla metoder för att stärka enskildas förutsättningar för att bruka och återta språken, samt sprida kunskap om de nationella minoritetsspråkens revitalisering. Barn och unga ska särskilt prioriteras och insatserna ska utgå från minoriteternas behov av revitaliseringsinsatser.

Omständigheterna, förutsättningarna och språkbärarnas önskemål skiljer sig dock åt mellan och inom minoritetsgrupperna. Det är därför möjligt att revitaliseringsarbetet vid de föreslagna språkcentrumen kan komma att ha inriktningar som delvis skiljer sig åt från varandra.

Isof menar att nuvarande uppdrag och erfarenhet av arbete med nationella minoriteters språk och kultur, liksom myndighetens forskningsverksamhet och nära samarbete med universitet och högskolor, utgör en god grund för uppdraget att agera värd för språkcentrum.

4. Den reguljära utbildningskedjan

Den viktigaste infrastrukturen att få på plats för revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken i Sverige är en fungerande och obruten utbildningskedja på språken. Möjligheterna att få lära sig och/eller att få utveckla sitt nationella minoritetsspråk genom det reguljära utbildningssystemet framhålls ofta som helt centralt för en revitalisering. Utbildningssystemet kan dock inte på egen hand skapa förutsättningarna för revitalisering – det behövs livskraftiga språkmiljöer utanför skolan, och språken behöver också kunna utvecklas i hemmiljö i de fall det är möjligt. Men skolsystemet är viktigt eftersom det är en arena som är möjlig att reglera, som inkluderar alla barn och unga.

Utmaningarna i utbildningssystemet handlar om allt från brist på lärare och utbildningsmaterial till brister i regelverk och dess implementering. Men det handlar också om brist på efterfrågan om att utbilda sig från minoriteterna själva. Dessa problem är väl beskrivna i minoritetspolitiska utredningar och rapporter.

Nedan följer en kortfattad, orienterande lägesbeskrivning över utbildningskedjan för de nationella minoritetsspråken i Sverige.⁸ De områden som tas upp är förskolan, grundskolan, gymnasieskolan, universitet och högskolor samt lärarutbildningar.

4.1 Förskola och förskoleklass

Att de nationella minoritetsspråken förs vidare till nya generationer är förutsättningen för att språken inte ska dö ut, och vikten av att barn får vistas i miljöer där minoritetsspråket talas betonas ofta i revitaliseringssammanhang. Förskolans och förskoleklassens arbete med språken behöver därför få bättre förutsättningar för att kunna utgöra en stark första länk i utbildningskedjan.

4.1.1 Förskola

Enligt skollagen är förskolan skyldig att medverka till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål (skollagen, 8 kap. 10 §). Av förskolans läroplan framgår också att barn som tillhör de nationella minoriteterna ska stödjas i sin språkutveckling i sitt nationella minoritetsspråk och främjas i sin utveckling av en kulturell identitet (Läroplan för förskolan, Lpfö18). Förskolans ansvar att stärka flerspråkiga barns språkutveckling har förtydligats vid flera tillfällen under 2000-talet. Tidigare stod förskolans flerspråkiga mål enbart i förskolans läroplan, men 2012 fördes målen över till skollagen. I samband med att det gjordes förändringar i minoritetslagen 2019 flyttades också minoritetslagens bestämmelser om

⁸ För en detaljerad beskrivning av situationen för de nationella minoritetsspråken i grundskola och gymnasium, inklusive särskolan, hänvisas till betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering* (SOU 2017:91). För information om utbildningssituationen för samiska hänvisas till Samiskt språkcentrums årliga lägesrapporter.

förskolan över till skollagen. Därmed förväntas bestämmelserna bli del av den reguljära uppföljningen av förskolan och skolan.

Enligt skollagen är kommuner som ingår i förvaltningsområden för ett eller flera nationella minoritetsspråk skyldiga att erbjuda förskoleverksamhet helt eller till väsentlig del på det aktuella språket, i det fall föräldrarna begär det. Kommunerna är också skyldiga att erbjuda föräldrarna förskoleplats helt eller till väsentlig del på nationellt minoritetsspråk i samband med att de ansöker om förskoleplats (skollagen, 8 kap. 12a §). Dessa rättigheter gäller alltså endast inom förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska). Tidigare har barn till jiddisch- och romsktalande inte haft några särskilda språkliga rättigheter i förskolan, men sedan lagstiftningen förtydligades 2019 måste kommuner erbjuda förskoleverksamhet även på jiddisch och romska om det finns tillgång till personal med kunskaper i de språken.

Brister har dock påtalats vad gäller hur förskolorna lever upp till bestämmelser om språkutveckling. Uppföljningen har visat att det saknas förskoleplatser med inriktning mot de nationella minoritetsspråken och att informationen till föräldrar inte är tillräcklig (se t.ex. Skolinspektionen 2012, Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget 2015). Skolinspektionen har vid flera granskningar påvisat att förskolors arbete med att stimulera språkutvecklingen hos flerspråkiga barn behöver bli bättre. Pedagogerna har ofta god kompetens i hur de ska arbeta för att stödja utvecklingen i svenska, men inte i andra språk (Skolinspektionen 2012, 2017).

Flera utredningar har under de senaste åren lämnat förslag som syftar till att ge förskolorna stöd i arbetet med flerspråkiga barns språkutveckling. Förslagen har också syftat till att höja kunskapen om det arbete som redan görs (se t.ex. SOU 2002:27, s. 77, SOU 2017:60, s. 149–175).

4.1.2 Förskoleklass

Förskoleklassen är numera obligatorisk, men rätten till modersmålsundervisning gäller först från första klass. Året i förskoleklassen riskerar därför att bli ett avbrott för barnets exponering för det nationella minoritetsspråket. Att få tillgång till språket är naturligtvis lika viktigt under året i förskoleklassen som i förskolan. Under 2017 föreslog en utredning om nationella minoritetsspråk i skolan att tillgången till och regleringen av tillgången till modersmålsundervisning i förskoleklassen ska ses över (SOU 2017:91, s. 452).

4.2 Grundskola

I grundskolan lärs de nationella minoritetsspråken främst ut inom ramen för modersmålsundervisningen, men till viss del också som moderna språk och för vissa av språken också inom ramen för tvåspråkig undervisning. Nedan följer en överblick av det regelverk och den nuvarande situation som råder för modersmålsundervisningen och den tvåspråkiga undervisningen. Att läsa ett nationellt minoritetsspråk som modernt språk berörs endast kortfattat i avsnittet om gymnasieskolan.

4.2.1 Modersmålsundervisning

Bakgrund och regelverk⁹

I Sverige har modersmålsundervisning, tidigare kallad hemspråksundervisning, arrangerats sedan 1968. I samband med Hemspråksreformen 1977 infördes ämnet i den svenska skolan mer allmänt för samtliga modersmål. Kommunerna blev skyldiga att anordna undervisning och fick medel som var öronmärkt för detta. Från och med mitten av 1980-talet skärptes villkoren för att få delta och så småningom togs de öronmärkta medlen bort, vilket resulterade i att färre elever deltog i modersmålsundervisningen. Andelen elever som deltar i modersmålsundervisningen har kontinuerligt sjunkit under lång tid. I dag kan man dock åter se en ökning i deltagande för de språkgrupper som invandrat i Sverige under senare år.

Bland barn som tillhör de nationella minoriteterna är deltagandet fortfarande lågt, även om en del anpassningar av regelverket genomförts för de nationella minoriteternas skull 2015. Normalt ställs särskilda villkor för att en elev ska få delta i modersmålsundervisning. Någon av vårdnadshavarna ska ha språket som modersmål och språket ska vara dagligt umgängesspråk i hemmet. Dessutom ska eleven redan ha grundläggande kunskaper i språket. Elever som uppfyller dessa kriterier är berättigade till modersmålsundervisning (skollagen, 10 kap. 7 §). Huvudmannen är skyldig att anordna modersmålsundervisning om minst fem behöriga elever i kommunen vill läsa ett och samma språk, och om en lämplig lärare finns att tillgå.

För elever som tillhör de nationella minoriteterna gäller alltså sedan 2015 att en elev inte behöver uppfylla dessa villkor. Det enda krav som fortfarande ligger kvar är att det ska finnas en lämplig lärare för att huvudmannen ska vara skyldig att anordna undervisning.

Till följd av språkbytesprocessen har barn och unga i många fall inte haft möjlighet att möta språket i hemmet och kan därför inte förväntas uppfylla kraven om grundläggande kunskaper. Att det är få språkbärare i varje kommun som önskar delta i undervisningen ska inte heller behöva vara ett hinder, och därför har regeln om minst fem elever tagits bort för de nationella minoritetsspråken. När det gäller romska elever som har invandrat till Sverige finns dessutom ett undantag från regeln om att man bara kan få modersmålsundervisning i ett språk. Dessa elever kan alltså få modersmålsundervisning i två språk om det finns särskilda skäl (skolförordningen, 5 Kap. 9 §).

Skolverket har tagit fram ämnesplaner för modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk som tar hänsyn till att elevernas förkunskaper varierar, och språken kan läsas antingen på nybörjarnivå eller på fortsättningsnivå. Inom modersmålsundervisningen används annars en och samma kursplan för samtliga språk.

⁹ Avsnittet utgår från Hyltenstam & Tuomela 1996. Även Spetz 2014.

Inom den svenska skolan har man valt att satsa på modersmålsämnet i syfte att stärka eleverns språk- och identitetsutveckling. Det finns studier som visar på en korrelation mellan deltagande i modersmålsundervisning och högre betyg eller meritvärden (Thomas & Collier 1997, Skolverket 2008). Modersmålsundervisningen förknippas dock med en del problem som gäller genomförandet av undervisningen, till exempel otydlig information om ämnet, lärarbrist, läromedelsbrist, otillräcklig och oreglerad undervisningstid och lektioner utanför ordinarie skoldag (Skolverket 2008, Skolinspektionen 2010, 2012). Dessa problem är aktuella även för modersmålsundervisningen i nationella minoritetsspråk. Frågan om läromedel diskuteras separat i avsnitt 4.2.3.

Deltagande elever

Rörande hur många elever som deltar i modersmålsundervisningen i nationellt minoritetsspråk finns det stora skillnader mellan språken och hur stor andel som läser språken som förstaspråk eller andraspråk. Läsåret 2018/19 var 12 elever rapporterade berättigade till modersmålsundervisning i jiddisch och 8 deltog, medan siffrorna för finska var 9 454 elever varav 4 841 deltog (se tabell 1). Närmare 90 procent av eleverna som läste romska gjorde det som förstaspråk jämfört med omkring 32 procent för meänkieli. Skillnaden i deltagandegrad kan ha många orsaker. Svårigheten att få tag i lärare, som torde vara särskilt stor för jiddisch och romska, skulle kunna vara en del av förklaringen.

TABELL 1. Elever i modersmålsundervisningen i nationella minoritetsspråk läsåret 2018/19

Språk	Deltagare i modersmålsundervisning (berättigade)	Andel som läser språket som	
		förstaspråk	andraspråk
Finska	4 841 (9 454)	76,6	23,4
Jiddisch	8 (12)	-	-
Meänkieli	236 (724)	31,8	68,2
Romska	756 (2 625)	89,9	10,1
Samiska	643 (919)	55,8	44,2
Totalt	6 484 (13 734)	74,4	25,6

Källa: Skolverket, Sveriges officiella statistik (SOS), Tabell 8 G: Elever berättigade till och deltagande i undervisning i minoritetsspråk läsåret 2018/19. Kategorin har inte redovisats självständigt tidigare år. Uppgifter från övriga skolformer saknas i statistiken.

4.2.2 Tvåspråkig undervisning

Europarådet har vid sina regelbundna granskningar uppmanat Sverige att öka tillgången till tvåspråkig undervisning, eftersom en sådan undervisningsform generellt ses som mer effektiv för språkinläring än den mer begränsade undervisning som görs tillgänglig via modersmålsundervisningen.

Rätten att anordna tvåspråkig undervisning regleras i skolförordningen (Skolförordning 2011:185). Förordningen anger att tvåspråkig undervisning får anordnas i årskurs 1–6, och för finska även i årskurs 7–9. Elever som deltar i tvåspråkig undervisning måste ha språket som ett dagligt umgängesspråk. Undervisningen måste också planeras så att minst hälften är på svenska, och den del av undervisningen som sker på svenska ska successivt öka under elevens skoltid. Villkoren för tvåspråkig undervisning är alltså anpassad för barn som invandrat från andra länder och behöver lära sig svenska, och inte till den situation som råder för de nationella minoriteterna, som ofta har svenska som sitt starkaste språk men behöver utveckla sitt nationella minoritetsspråk.

Bristen på tvåspråkig undervisning på de nationella minoritetsspråken har kommenterats i rapporter och utredningar genom åren. Skolinspektionen menade i en granskning av den tvåspråkiga undervisningen 2012 att det behöver skapas incitament genom öronmärkta medel för att kommuner och andra huvudmän ska våga satsa på tvåspråkig undervisning. I samma rapport lyfter man också fram möjligheten för kommuner att anordna så kallade envägsprogram som innebär att elever kan få delar av undervisningen på sitt nationella minoritetsspråk (Skolinspektionen 2012). Liknande förslag har lämnats i en rapport från Hugo Valentin-centrum vid Uppsala universitet (Sverigefinländarnas delegation et al. 2013). En statlig utredning i syfte att se över situationen för de nationella minoritetsspråken i skolan lade 2017 fram förslag som rör tvåspråkig undervisning (se avsnitt 2.4).

4.2.3 Läromedel

Många språk som lärs ut inom ramen för modersmålsundervisning saknar lämpliga läromedel, och de nationella minoritetsspråken utgör inget undantag i sammanhanget. Detta har påtalats i undersökningar av undervisningsformen under flera decennier. Endast på finska finns ett någorlunda omfattande utbud av läromedel. Ett problem som tidigare refererats till är att det inte utan vidare går att använda importerade läromedel från länder där språken talas. Importerade läromedel som har producerats för en specifik åldersgrupp passar inte alltid elever i Sverige i samma ålder eftersom kunskapsnivån kan skilja sig åt (Sverigefinländarnas delegation et al. 2013). Innehållet i importerade läromedel kan även vara svåra att förena med de svenska läroplanerna (se t.ex. Garefalakis 1994, Walldoff 2013).

Ett problem som är kopplat till läromedel är att modersmåls lärare ofta saknar kontaktytor där de kan utbyta kunskap och erfarenheter, samt sprida information om läromedel och metoder för undervisningen. Den kontaktyta som tidigare fanns var webbplatsen Tema Modersmål. Där hade modersmåls lärare möjlighet att publicera och ta del av material. Webbplatsen togs fram av Myndigheten för skolutveckling, ansvaret fördes 2008 över till Skolverket då Myndigheten för skolutveckling lades ner. Skolverket valde att stänga sidan 2018 då man inte kunde garantera kvaliteten på de upplagda materialen (Hedwall 2017).

Sedan minoritetslagen trädde i kraft 2010 har Skolverket haft enskilda uppdrag att ta fram läromedel för de nationella minoritetsspråken. Uppdragen har varit begränsade i tid och resurser, och har resulterat i att läromedel tagits fram för vissa årskurser, men inte alla.

Tack vare ett extra tillskott från regeringen kunde Isof 2018 lysa ut extra medel för framtagning av pedagogiskt material och flera ideella föreningar ansökte om medel för att utveckla läromedel. Isof konstaterade i utvärderingen av bidragsutdelningen att bristen på läromedel är stor, och att sådant material behöver tas fram på professionell basis och med långsiktighet. Dessutom åldras läromedel och behöver därför regelbundet ses över och uppdateras.

Det är kommersiella förlag som producerar i princip samtliga läromedel till skolan. Förlagen har dessutom utvecklat digitala plattformar för produktion av digitala läromedel. I de fall ett ämne bedöms som icke lönsamt producerar förlagen inte läromedel, vilket missgynnar läromedel i de nationella minoritetsspråken.

En jämförelse kan göras med specialpedagogiska läromedel för grundskolan, där förlagen inte har möjlighet att få tillbaka kostnaden för produktionen via sin försäljning. En lösning tagits fram där Specialpedagogiska skolmyndigheten stimulerar produktionen av läromedel genom ett så kallat produktionsstöd som kan sökas av förlagen.

Förslag på hur tillgången till läromedel för de nationella minoritetsspråken ska förbättras har lagts fram i olika utredningar och rapporter. Som en följd av förslaget att nationella minoritetsspråk ska bli ett nytt ämne i skolan (se avsnitt 2.4) föreslogs även att Skolverket bör få i uppdrag att ta fram ett förslag för hur läromedelsframställning till det nya ämnet ska organiseras (SOU 2017:91, s. 487–488). Förslag på att använda sig av ett produktionsstöd liknande det som ges för specialpedagogiska läromedel har dock inte förekommit i någon utredning.

4.3 Gymnasium

I gymnasieskolan kan elever studera de nationella minoritetsspråken antingen inom ämnet modersmål eller som moderna språk (i gymnasiesärskolan inom ämnet modersmål, moderna språk eller ämnesområdet språk och kommunikation). Det är däremot inte tillåtet att läsa ett nationellt minoritetsspråk som nybörjarspråk på gymnasiet. Enligt skolförordningen krävs "goda kunskaper" för vidare studier. Möjlighet till särskild prövning i språket finns.

I utredningen om nationella minoritetsspråk i skolan (SOU 2019:71) presenteras statistik över antalet elever som läste ett nationellt minoritetsspråk som modersmål i grundskolan

respektive gymnasieskolan läsåret 2016/17 (SOU 2017:91, s. 371–375). Av statistiken framgår att få elever deltar i modersmålsundervisningen på gymnasienivå (tabell 2).

I finskans fall läste i själva verket fler språket som modernt språk än som modersmål i gymnasiet under det aktuella

läsåret (87 elever jämfört med 48). Kurser i moderna språk ger, till skillnad från kurser i modersmål, meritpoäng för tillträde till högre studier.

Utredningen om nationella minoritetsspråk i skolan föreslår att kravet på förkunskaper i språken tas bort för elever i gymnasiet och gymnasiesärskolan (SOU 2017:91, s. 381). På så sätt skulle alla elever som tillhör de nationella minoriteterna ha möjlighet att delta i undervisningen oavsett tidigare språkkunskaper. Man föreslår också att meritpoäng för kurser i nationellt minoritetsspråk i gymnasieskolan skulle kunna öka gymnasieelevers motivation, och att den möjligheten därför bör utredas närmare (ibid, s. 385–387).

4.4 Universitet och högskolor

En förutsättning för att nya generationer ska kunna lära sig de nationella minoritetsspråken är att det finns kompetenta lärare. För att lärare ska utbildas behövs kurser på språken, både på grundläggande och på avancerad nivå. Bristen på lärare, lärarutbildningar och språkkurser på universitetsnivå har lett till återkommande kritik från Europarådet när det gäller Sveriges åtaganden under språkstadgan.

Det var också Europarådets kritik som var bakgrunden till att Högskoleverket (numera Universitetskanslersämbetet respektive Universitets- och högskolerådet) 2010 fick i uppdrag av regeringen att föreslå åtgärder för att öka tillgången på lärare som kan undervisa i och på de nationella minoritetsspråken. Uppdraget resulterade i att särskilda universitet och högskolor fick ett nationellt ansvar för vart och ett av språken, ett ansvar som fortfarande ligger kvar.

TABELL 2. Antal elever som läste ett nationellt minoritetsspråk som modersmål i grundskolan samt antal elever som fick betyg på minst en kurs i nationellt minoritetsspråk som modersmål i gymnasiet, läsåret 2016/2017

Språk	Grundskola	Gymnasium
Finska	4256	48
Jiddisch	Färre än 5	-
Meänkieli	82	Färre än 5
Romska	733	12
Samiska	368	Färre än 5

Källa: Nationella minoritetsspråk i skolan, SOU 2017:91, s. 371, tabell 8.1.

Ansvaret gäller bland annat att etablera lärarutbildning i nationellt minoritetsspråk samt att erbjuda kurser i språken (se 4.4.2)¹⁰ För att lärosätena skulle kunna fullgöra uppdraget menade Högskoleverket att de behöver en basbemanning – en till två professorer, en till tre lektorer och en till tre doktorander beroende på språk – samt medel för utveckling och forskning. Den delen av förslaget har inte antagits.

Trots systemet med utpekade högskolor med nationellt ansvar, finns fortfarande stora brister i utbildningsutbudet av språk- och i viss mån kulturkurser, avsaknad av blandade utbildningsformer (distans- och campusutbildningar) och kurser på avancerad nivå. I många fall saknas också sökande till kurserna. Avsaknaden av utbildningar gör att man ännu står ganska långt ifrån att etablera ett sammanhängande utbildningssystem.

Vilken typ av undervisning som finns – språk eller områdesstudier – varierar och forskningsinriktningen likaså.

4.4.1 Lärare i nationella minoritetsspråk

Bristen på lärare som kan undervisa i och på de nationella minoritetsspråken hänvisas ofta till som det främsta hindret för revitalisering av språken. Lärarbristen har konstaterats i en rad utredningar och myndighetsrapporter som summerat minoritetspolitikens utmaningar. Även vid samrådsmöten under arbetet med det här handlingsprogrammet togs lärarbristen upp av både minoriteterna själva och av myndighetsaktörer.

Enligt skollagen behöver en huvudman inte anordna modersmålsundervisning i ett nationellt minoritetsspråk om det inte finns en lämplig lärare. Vad det innebär att vara lämplig lärare är inte närmare specificerat i lagstiftningen. Ett mått som däremot anges för modersmålslärare är lärare med pedagogisk högskoleexamen, det vill säga lärare som har lärarexamen, förskollärarexamen eller fritidspedagogexamen. Modersmålslärare är däremot undantagna från lärarlegitimationskravet och kan få fast anställning utan legitimation om det saknas sökande med legitimation.

Både antalet lärare och andelen lärare som har pedagogisk högskoleexamen skiljer sig åt mellan språken. Läsåret 2018/19 hade omkring 60 procent av lärarna i finska pedagogisk högskoleexamen jämfört med cirka 7 procent av lärarna i romska (tabell 3). Även tjänstgöringsgrad varierar stort, från 10 till omkring 70 procent. Den genomsnittliga tjänstgöringsgraden för samtliga modersmålslärare i grundskolan var under samma läsår 54,5 procent. Som jämförelse var tjänstgöringsgraden för lärare i grundskolan generellt 85,8 procent (se tabell 3).

¹⁰ Ursprungligen fick Linköpings universitet det nationella ansvaret för romskan, men 2013 flyttades det till Södertörns högskola.

TABELL 3. Modersmåls lärare i nationella minoritetsspråk i grundskolan, läsåret 2018/19

Språk	Antal	Utlandsfödd (%)	Med pedagogisk högskoleexamen (%)	Tillsvidareanställd (%)	Genomsnittlig tjänstgöringsgrad (%)	Antal omräknat till heltidstjänster
Finska	226	83,6	59,7	67,3	61,8	140
Jiddisch	1	0	100	0	10	0
Meänkieli	7	28,6	71,4	100	69,3	5
Romska	42	95,2	7,1	59,5	41,4	17
Samiska	67	19,4	43,3	46,3	53,3	36
Totalt	343	45,4	56,3	54,6	47,2	198

Källa: Skolverket, Sveriges officiella statistik (SOS), tabell 4 A: Pedagogisk högskoleexamen, heltidstjänster och lärartäthet läsåren 2009/10-2018/19. Statistiken inkluderar samtliga huvudmän.

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget påpekade i sin årliga rapport om den minoritetspolitiska utvecklingen 2014 att stora pensionsavgångar är att vänta bland lärarna i finska (Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget 2015, s. 18), och tendensen med äldre lärare är troligen liknande för de övriga språken.

4.4.2 Lärarutbildningar

Några lärosäten har fått särskilda uppdrag att ansvara för att erbjuda undervisning i de nationella minoritetsspråken samt att etablera ämneslärarutbildningar i de nationella minoritetsspråken (se avsnitt 4.4). Lunds universitet har dock enbart uppdraget att erbjuda kurser i jiddisch, men saknar ett uppdrag om ämneslärarutbildning. För Södertörns högskola finns ett uppdrag om att bygga upp en ämneslärarutbildning men inte att erbjuda kurser i romska. För övriga språk finns båda uppdragen hos respektive lärosäte. Ett av målen har varit att de lärosäten som fått särskilda uppdrag för de nationella minoritetsspråken ska ta fram ämneslärarutbildningar för språken. Detta har skett i varierande utsträckning utifrån språkens olika förutsättningar.

Flera av förslagen som Högskoleverket presenterade i sin rapport 2011 har återkommit i senare utredningar och rapporter. En del, som behörighetsgivande kurser för yrkesverksamma lärare, har delvis genomförts och då i form av uppdragsutbildningar som Skolverket har anordnat i samarbete med lärosäten (Högskoleverket 2011, s. 105, 107, 116). Ett annat förslag var att Skolverket skulle ta fram särskilda kursplaner, och även detta har genomförts (Högskoleverket 2011, s. 126).

Skolverket gav uppdragsutbildningar i de nationella minoritetsspråken under perioden 2013 till 2017. Uppdragen har i första hand varit inriktade på att öka tillgången på lärare i samiska och meänkieli inom språkens förvaltningsområden, och i andra hand att öka tillgången på lärare också i övriga nationella minoritetsspråk. I samband med att deltagare medverkar har Skolverket fördelat bidrag till aktuella kommuner (Skolverket 2018).

I utredningen om minoritetsspråk i skolan (SOU 2017:91) föreslås att Skolverket bör få ytterligare uppdrag att skapa uppdragsutbildningar, och att dessa utökas till att inkludera samtliga nationella minoritetsspråk.

Andra förslag har lagts fram för att lösa bristen på lärare i de nationella minoritetsspråken, främst inom ramen för statliga utredningar med inriktning mot utbildningsfrågor. Ett grundproblem är att modersmållärare upplever att statusen på yrket är lågt, dels på grund av otillfredsställande arbetsvillkor, dels på grund av den osäkra tillgången på elever och arbetstillfällen. För att stärka incitamenten att utbilda sig till modersmållärare har det föreslagits att sådana studier helt eller delvis bör finansieras av offentliga medel (se t.ex. Högskoleverket 2011).

Andra utredningar har lagt förslag som innebär att man öppnar olika utbildningsvägar för de som vill bli modersmållärare. Ett sådant förslag är till exempel att inte enbart språkstudier utan även studier i språkdidaktik med inriktning mot modersmålsundervisning bör vara behörighetsgivande för en legitimerad lärare med ett annat modersmål än svenska (SOU 2018:12, s. 450).

I en utredning med fokus på modersmålsundervisningen generellt föreslås att det bör vara möjligt för lärare som inte är modersmålstalare att bli modersmållärare (SOU 2019:18, s. 332). Ytterligare ett förslag innebär att man möjliggör för personer inom yrken där språken är särskilt efterfrågade, till exempel inom vård, äldreomsorg och förskola, att utbilda sig i de nationella minoritetsspråken genom särskilda uppdragsutbildningar som tas fram för dessa yrkesgrupper. Det har också föreslagits etablering av särskilda gymnasieprogram med inriktning mot nationella minoritetsspråk eller att inkludera språken i examen för vissa yrkesgrupper (SOU 2017:60, s. 197–199).

I Skolinspektionens granskningar av modersmålsundervisningen har det konstaterats att det råder brist på lärare i de nationella minoritetsspråken över hela landet. Samtidigt finns goda exempel på kommuner och skolor som lyckats hitta nya lösningar. Ett alternativ vid lärarbrist är att flera kommuner samarbetar eller att fjärrundervisning används. Nödvändigheten av både en högre grad av samarbete och användning av fjärrundervisning har också påpekats i statliga utredningar (se t.ex. SOU 2017:60, SOU 2017:91).

5. Språket i det livslånga lärandet

5.1 Studieförbund och de nationella minoritetsspråken

Den som vill återta sitt språk kanske är i vuxen ålder och inte har möjlighet att gå en universitetskurs. En kvällskurs eller studiecirkel kan vara en mer tillgänglig utbildningsform för den som inte vill, kan eller har behov av att läsa på akademisk nivå.

Studiecirkelformatet gör det också möjligt att utbilda sig inom ett ämnesområde som inte behöver vara språket i sig, men att kursen hålls på det aktuella språket. Exempelvis kan en studiecirkel om matlagning genomföras på meänkieli. I samråd med minoriteterna har folkbildningens betydelse för språkens revitalisering lyfts.

Enligt statistik om studieförbundens verksamhet (tabell 4) anordnas studiecirkel, annan folkbildningsverksamhet och kulturprogram med anknytning till språken i varierande utsträckning: från 4 arrangemang för jiddisch till 698 för finska.

TABELL 4. Antal arrangemang per förbund och språk 2019										
Språk/verksamhetsform	ABF	Bilda	FU	Kultur	Mbsk	NBV	Sensus	Sfr	SV	Totalsumma
Finska	431	4	19	1	18	26	60	64	75	698
Studiecirkel	293	2	16	1	15	17	22	12	25	403
Annan folkbildningsverksamhet	24					1	8	3	2	38
Kulturprogram	114	2	3		3	8	30	49	48	257
Jiddisch	1	1			1		1			4
Annan folkbildningsverksamhet					1					1
Kulturprogram	1	1					1			3
Meänkieli	102			2	5				94	203
Studiecirkel	4			2	3				71	80
Annan folkbildningsverksamhet					1				20	21
Kulturprogram	98				1				3	102
Romani	3					29	1	2	3	38
Studiecirkel	3					29		2		34
Kulturprogram							1		3	4

Av utrymmesskäl är vissa studieförbunds namn förkortade. De fullständiga namnen är: Arbetarnas bildningsförbund (ABF) Studieförbundet Bilda, Folkuniversitetet (FU), Kulturens Bildningsverksamhet (Kultur), Medborgarskolan (Mbsk), Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV), Sensus studieförbund (Sensus), Studieförbundet Studieförbundet (Sfr), Studieförbundet Vuxenskolan (SV).

5.2 Folkhögskolor och med inriktning mot nationella minoriteter

Folkhögskolornas roll för revitalisering har inte lyfts i särskilt hög grad i minoritetspolitiska rapporter och utredningar. I den statliga utredning som föregick erkännandet av de fem nationella minoritetsspråken, föreslogs att varje minoritetsspråk ska ha minst en folkhögskola knuten till sig (SOU 1997:192, s. 181). I övrigt har inga konkreta förslag lagts fram som innefattar folkbildningsområdet.

Det finns i nuläget ingen aktör som samlar information om folkhögskolor som erbjuder kurser som innefattar de nationella minoritetsspråken (Sveriges folkhögskolor 2020).¹¹

I en minoritetspolitisk utredning som lades fram 2017 ges en rekommendation om att en ny uppföljningsmyndighet för minoritetslagen bör få ansvar att följa och informera om utbildningar och annan kompetensutveckling, även inom folkbildningsområdet (SOU 2017:60, s. 195).

Nedan följer en översikt över folkhögskolor med särskild profilering gentemot de nationella minoriteterna, samt en översikt av deras verksamhet.

Axevalla folkhögskola ägs av Sverigefinska riksförbundet sedan 1982, och vill vara en mötesplats för personer med finsk bakgrund. Folkhögskolan anordnar uppdragsutbildningar, exempelvis kurser i finska för vårdpersonal och pedagoger, och preparandkurs inför kammarkollegiets auktorisationsprov. En kulturfestival anordnas under sommaren, och senior- och sommarläger för barn är återkommande.

Sverigefinska folkhögskolan (Svefi) drivs av Föreningen för Sverigefinska folkhögskolan i Haparanda. I styrelsen ingår representanter från bland annat Sverigefinska riksförbundet och Finland-Samfundet. Skolan erbjuder kortkurser i finska varje år i samarbete med Sverigefinska Synskadadeförbundet.

Finska folkhögskolan/ Mångkulturella finska folkhögskolan i Göteborg har Finska folkhögskolans Stiftelse som huvudman. Sverigefinska riksförbundet är representerat i styrelsen. Verksamhetens målsättning är att stärka minoriteter och invandrargrupper samt öka deras inflytande i det svenska samhället. Skolan har kurser där finska används som arbetspråk.

Tornedalens folkhögskola i Övertorneå har Tornedalen och Barentsregionen som utgångspunkt för all utbildning. Svenska tornedalingars riksförbund (STR-T) ingår i styrelsen. Här anordnas bland annat distanskurser för nybörjare i meänkieli.

Paideia folkhögskola i Stockholm är en partnerinstitution till Paideia – The European Institute for Jewish Studies in Sweden och Kista folkhögskola. De samarbetar med bland andra Judiska församlingarna i Stockholm, Malmö och Göteborg. Skolan startade som en

¹¹ Vid tillfället för informationsinhämtning (2020-04-08) listas två kurser i finska och en kurs i jiddisch.

försöksverksamhet 2017, med den muslimskt inriktade Kista folkhögskola som fadder. Med ett pluralistiskt förhållningssätt till den judiska idétraditionen syftar verksamheten till att vidareutveckla judiskt liv och kultur i Sverige. Paideia ger kurser i jiddisch.

Interkulturella folkhögskolan i Göteborg startade 2007 med namnet Agnesbergs folkhögskola och har en romsk profil. Fram till januari 2015 drevs skolan av Västra Götalandsregionen. Sedan 1 januari 2016 heter skolan Interkulturella folkhögskolan och har Romska Bildningsförbundet Väst som huvudman. Skolan har deltagare från romska grupper och lägger stor vikt vid kulturidentitet, vad gäller språk, historia, seder och bruk. Skolan ger kurser på för grundskole- och gymnasienivå samt Sfi, men inte rena språkkurser i romska.

Folkhögskolorna ger som synes i varierande utsträckning kurser i språk. En intressant iakttagelse (tabell 5) är att kursverksamheten i jiddisch hade det största antalet deltagarveckor av språken under år 2017, medan utbud som hade markerats med "jiddisch" nästan saknades i studieförbundens statistik (tabell 4). Kursnamn fördes inte in i Folkhögskolans Statistikrapport från 2018. Det går därför inte få fram motsvarande statistik för fler år.

TABELL 5. Folkhögskoleverksamhet 2017						
Folkhögskola	Kurstyp	Kursnamn	Deltagarveckor	Deltagare	Kvinnor	Män
Tornedalens folkhögskola	Korta kurser	Meänkieli	8	39	19	20
Borås folkhögskola	Korta kurser	Finska	4	16	6	10
Kista Paideia	Korta kurser	Jiddisch	37	38	29	9
Edelviks folkhögskola	Kulturprogram	Samiska konstnärer	2	35	20	15
Sverigefinska folkhögskolan	Korta kurser	Finska	5	5	4	1
Vadstena folkhögskola	Öppen folkbildning	Den finska identiteten	4	52	24	28

Källa: Sveriges folkhögskolor. www.folkhogskola.nu. Hämtad 2020-08-04.

6. Ortnamn och personnamn

6.1 Ortnamn

Ortnamn har som språkliga uttryck flera funktioner. En av dem är att namnge enskilda geografiska platser så att vi kan tala om dem och så att vi kan särskilja platserna från varandra. I ortnamnen kan vi också utläsa information om tider som har varit, och som i vissa fall inte finns dokumenterade i andra källor. Namnen berättar till exempel om topografi, vem som bodde var och vilka språk de talade. En del ortnamn vittnar också om en historisk närvaro av olika minoritetsgrupper i områden i landet som inte ingår de officiella förvaltningsområdena. Ortnamn kan alltså ses som titthål bakåt i historien och de hjälper oss att förstå den utveckling samhället har genomgått. Att eliminera namn ur namnbeståndet vore att suddas ut en del av historien. Det är viktigt att komma ihåg att ortnamn inte är någons privata egendom. Vilken relation man än har till ett ortnamn så äger man det inte. Namnen är en del av språket och tillhör oss alla.

En annan viktig funktion som namn har är identitetsmarkerande, detta gäller såväl det namn vi bär, som namnet på den ort där vi bor. Att namnen används och stavas korrekt är därför viktigt för var och en av oss. Att de minoritetsspråkliga ortnamnen får synlighet, ofta som en parallell till de svenska, främjar såväl identiteten hos de minoritetsspråkstalande som kunskapen och medvetenheten om minoritetsspråken i majoritetssamhället.

Ortnamnsbruket regleras av hänsynsparagrafen God ortnamnssed (kulturmiljölagen 1988: 950, 1 kap, 4 §). Denna stadgar bland annat att "svenska, samiska, meänkieli och finska namn ska så långt som möjligt användas samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden".

Isof och dess föregångare har som expertmyndighet arbetat aktivt med svensk, samisk och finsk (senare även meänkielisk) ortnamnsvård sedan 1903, i samarbete med nuvarande Lantmäteriet och tidvis i nära samarbete med enskilda finska, samiska och meänkieliska forskare och ortnamnsexperter. Vi har således sedan drygt hundra år haft egen kompetens inom myndigheten att utreda ortnamnsärenden som gäller de territoriella minoritetsspråken samiska, finska och meänkieli. Isof har inga beslutsbefogenheter när det gäller ortnamnen i Sverige, men myndigheten är remissinstans till Lantmäteriet, som i dessa ärenden är beslutsfattande myndighet. I Isofs arkiv finns omfattande namnsamlingar för hela Sverige, även för samiskt, finskt och meänkieliskt område. Myndigheten bedriver kontinuerligt insamling och dokumentation av och forskning kring såväl svenska som minoritetsspråkliga ortnamn. Detta sker i samarbete med andra myndigheter, organisationer, forskare och enskilda talare av de nationella minoritetsspråken.

Isof har som formell remissinstans i ortnamnsfrågor arbetat tillsammans med Sametingets språkkonsulenter för att förankra Isofs granskning av de samiska ortnamnen, men även för att öka det samiska inflytandet över de samiska ortnamnen. Gemensamma principer och metoder för arbetet har utarbetats och resultatet av samarbetet har varit givande.

Sametinget är en självklar part inom ortnamnsvården i Sverige. Isof skulle också se fördelar med att även företrädare för finska och meänkieli gavs möjlighet att yttra sig i frågor som gäller ortnamn. Detta för att få ett helhetsperspektiv på namnmiljön i norra Sverige. En hantering av namnen i samverkan med Isof skulle då trygga att ortnamnen behandlas med likartade krav på varsamhet och sakkunskap och på en språkvetenskaplig grund. En sådan ordning skulle säkerställa en stabil grund för ett kontinuerligt inflytande från representanter för de nationella minoritetsspråken. För att säkerställa att ett långsiktigt och konsekvent granskningsarbete av ortnamnen kan upprätthållas bör det finnas ett tydligt uppdrag i en känd struktur, som vilar på en demokratisk grund. Detta fordrar att Sametinget, STR-T och eventuella övriga instanser får resurser för att arbeta med ortnamnsfrågor på ett professionellt sätt. Ett remissförfarande ställer krav på beslutsfattaren om samråd, men ger denne samtidigt en möjlighet att säkra en effektiv myndighetsutövning.

Det samtida, existerande ortnamnsbruket redovisas i nationella geodata (till exempel i Lantmäteriets karttjänster). Syftet med redovisningen är inte att i första hand revitalisera, även om revitalisering utgör en önskad effekt av redovisningen. Att redovisa ett enskilt ortnamn på en karta eller i en databas ökar med säkerhet bruket av namnet, men grundprincipen för att i offentliga sammanhang redovisa ortnamn i Sverige är att namnen utgör en del av det allmänna och hävdvunna namnbruket på orten. Ett minoritetsspråkligt namnbruk behöver därför först och främst ha eller få en grogrund i lokalsamhället, och för att främja namnbruket inom de nationella minoritetsspråken behöver dessa således främst få synlighet inom den kommunala verksamheten. Om de nationella minoritetsspråken värnas i närsamhället och får utrymme att utvecklas kommer med största sannolikhet ett stabilt namnbruk att växa fram. För att stärka och synliggöra minoritetsspråkens ortnamn och allmänspråk bör kommunerna uppmuntras och stödjas när det gäller användningen av dessa språk inom sin verksamhet. Inrättningar såsom bibliotek och hälsocentraler bör således skyltas på aktuellt minoritetsspråk, namn på allmänna platser och gator bör i högre grad få namn i en minoritetsspråklig form och minoritetsspråkliga namnformer bör göras synliga i vägvisning. Isof kan som expertmyndighet på detta område stödja kommunerna i detta.

6.2 Personnamn

Personnamnsbruket regleras av lagen om personnamn (2016:1013). Lagen öppnar för en revitalisering av personnamnsbruket genom 18 §: "En person får byta till ett efternamn som har funnits i hans eller hennes släkt i rakt uppstigande led i minst två generationer. Det får dock inte vara längre sedan någon i slakten bar namnet än fyra generationer tillbaka, räknat från och med personens föräldrar." Detta ger en möjlighet att återta efternamn som av olika anledningar bytts ut.

Beslutande myndighet i personnamnsärenden är Skatteverket, medan Isof bistår med expertkunskap. De flesta minoritetsspråkliga personnamn kan i regel registreras med korrekt skriftform. Det finns dock brister i den lista med specialtecken som Skatteverket godkänner; den saknar till exempel en del tecken som ingår i de samiska alfabeterna.

Referenslista

DO – Diskrimineringsombudsmannen (2012). *Statistikens roll i arbetet mot diskriminering – en fråga om strategi och trovärdighet. Slutrapport avseende regeringsuppdraget om en förstudie om metoder för undersökningar om befolkningens sammansättning och levnadsförhållanden*. Rapport A2011/4415/DISK.

Domeij, Rickard (2010). En språkpolitik för internet. *Rapporter från Språkrådet 2*, Institutet för språk och folkminnen

Europarådet (2017). *European Charter for Regional or Minority Language. Sixth report of the Committee of Experts in respect of Sweden*, CM (2017)36.

Garefalakis, Jannis (1994). *Läroboken som traditionsbärare: om hemspråksundervisningen i grekiska: ett läroplansteoretiskt och didaktiskt perspektiv*. Stockholm: HLS förlag

Gröndahl, Satu & Huss, Leena (red.) (2012). *Kunskapsöversikt om nationella minoriteter*. Riksdagstryckeriet.

Hedwall, Kjell (2017). "Därför stänger vi webbplats för modersmål". *Svenska dagbladet*, 2017-11-10.

Huss, Leena (2017). *Utvärdering av Samiskt språkcentrums arbete i ett revitaliseringsperspektiv*. Bilaga 2 till SOU 2017:60.

Huss, Leena & Syrjänen Schaal, Kaisa (2015). *Etableringen av ett språkcentrum för finska och meänkieli. En förstudie*. Sverigefinländarnas delegation och Svenska Tornedalingars Riksförbund. Dnr: Ku2015/02857/DISK.

Hyltenstam, Kenneth & Tuomela, Veli (1996). *Hemspråksundervisningen – en översyn*. I Hyltenstam, Kenneth (red.) *Tvåspråkighet med förhinder*. Lund: Studentlitteratur

Högskoleverket (2011). *Lärförsörjningen för de nationella minoriteterna – hur kan den tryggas? Redovisning av ett regeringsuppdrag, Rapport 2011:14 R*.

Inspektionen för vård och omsorg (2018). *Vad har IVO sett 2017? De viktigaste iakttagelserna inom IVO:s tillsyn och tillståndsprovning för verksamhetsåret 2017*. IVO 2018:8.

Isof – Institutet för språk och folkminnen, Länsstyrelsen i Stockholms län, Sametinget/ TNS Sifo (2015). *Nationella minoriteter 2015 – vad vet Sveriges befolkning om dem? Allmänhetens kunskap om och attityd till de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken*.

Isof – Institutet för språk och folkminnen (2019a). *Språkcentrum för nationella minoritetsspråk*. Delrapport. Redovisning av regeringsuppdrag Ku2015/02857/DISK, Ku2018/01455/DISK.

Isof – Institutet för språk och folkminnen (2019b). *Språkcentrum för nationella minoritetsspråk*. Slutredovisning av regeringsuppdrag Ku2015/02857/DISK, Ku2018/01455/DISK. Isof: Dnr: 17-19/1503.

Isoref – Institutet för språk och folkminnen (2019c). *Rapport till Länsstyrelsen: Redovisning av anslag 7.1 anslagsposter 6 och 16.*

Isoref – Institutet för språk och folkminnen (2020a). *Bidrag till minoritetsspråken.*
<https://www.isoref.se/sprak/minoritetssprak/bidrag-till-minoritetsspraken.html> Hämtad 2020-08-05.

Isoref – Institutet för språk och folkminnen (2020b). Nationella språkbanken.
<https://www.isoref.se/om oss/forskning/sprakbanken-sam/nationella-sprakbanken.html>. Hämtad 2020-08-20.

Kulturdepartementet (2015). *Uppdrag till Institutet för språk och folkminnen att utreda hur språkcentrum för de nationella minoritetsspråken kan organiseras.*
KU2015/02857/DISK.

Kulturdepartementet (2016). *Sveriges sjätte rapport till Europarådet under den europeiska stadgan omlandsdels- eller minoritetsspråk.*

Kulturdepartementet (2018a). *Uppdrag till Sametinget att utreda hur Samiskt språkcentrums verksamhet kan utvecklas.* Ku2018/01453/DISK.

Kulturdepartementet (2018b). *Uppdrag till Institutet för språk och folkminnen att utreda hur språkcentrum för de nationella minoritetsspråken kan organiseras.*
Ku2018/01455/DISK.

Kulturdepartementet (2013). *Sveriges rapport till Europarådet om den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk Rapport avgiven i enlighet med stadgans artikel 15, femte rapporten.*

Departementsserien (2019). *Långsiktighet och stadga i arbetet framåt – en myndighet för romska frågor. Ds 2019:15.*

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2011). *Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2010.*

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2012). *Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2011.*

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2013). *Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2012.*

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2015). *Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk år 2014.*

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2016). *Minoritetspolitikens utveckling år 2015. Barns rätt till ditt nationella minoritetsspråk i förskola, förskoleklass och skola..*

Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2017). *Nationella minoriteter. Minoritetspolitikens utveckling år 2016 – service och omvårdnad inom äldreomsorgen på de nationella minoritetsspråken.*

Läroplan (Lpfö18) för förskolan

- Moshagen, Sjur & Trosterud, Trond (2008). Datorstöd för samiska och andra minoritetsspråk. I: Domeij (red) *Tekniken bakom språket*. Norstedts akademiska förlag.
- Parkvall, Mikael (2015). *Sveriges språk i siffror. Vilka språk talas och av hur många?* Stockholm: Morfem.
- Proposition 2005/06:2, *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*, Utbildnings- och kulturdepartementet.
- Sametinget (2014). *Lägesrapport – De samiska språken i Sverige 2013*. Samiskt språkcentrum.
- Skr. 2017/18:282. *Nystart för en stärkt minoritetspolitik*. Kulturdepartementet.
- Socialstyrelsen (2019). *Behovet av kunskap om den stärkta minoritetslagen. En kartläggning av behovet av kunskapsstöd inom socialtjänsten (särskilt äldreomsorgen) och hälso- och sjukvården om lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk*.
- Skolinspektionen (2010). Språk- och kunskapsutveckling för barn med annat modersmål än svenska. *Rapport 2010:16*.
- Skolinspektionen (2011). *Särskild rätt till plats i förskoleverksamheten för vissa nationella minoriteter*. Riktad tillsyn, slutrapport. Dnr. 40-2011:3022.
- Skolinspektionen (2012). I marginalen – en granskning av modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken. *Kvalitetsgranskning 2012:2*.
- Skolinspektionen (2017). *Förskolans arbete med flerspråkiga barns språkutveckling*.
- Skolinspektionen (2020). *Rätten till modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk i årskurserna 7–9 – en tematisk tillsyn*.
- Skolverket (2008). *Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*. *Rapport 2008:321*.
- Skolverket 2018. *Redovisning av regeringsuppdrag att förstärka tillgången till lärare i nationella minoritetsspråk*. Dnr. 2014:914.
- Skolverket (2019). *Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2018/19*. PM.
- Spetz, Jennie (2014). Debatterad och marginaliserad – perspektiv på modersmålsundervisningen. *Rapporter från Språkrådet 6*, Institutet för språk och folkminnen.
- Svenska kyrkan, Samiska rådet, Judiska ungdomsförbundet i Sverige, Judiska centralrådet i Sverige, Romska ungdomsförbundet, Svenska Tornedalingars Riksförbund, Sverigefinska ungdomsförbundet, Sverigefinländarnas delegation, Sverigefinska Riksförbundet (2012). *Våga vara minoritet – en rapport om minoritetsrättigheter i Sverige 2012*.
- Statistiska centralbyrån (2015). *Vård- och omsorgsutbildade – idag och i framtiden*. Temarapport 2015:4, Arbetsmarknad.
- Sverigefinländarnas delegation, Svenska kyrkan & Uppsala universitet (Hugo Valentincentrum) (2013). *Sverigefinnarna och finskan – en analys av språkbevarande och strategiska val*.

Thomas, Wayne & Collier, Virginia (2002). *School effectiveness for language minority students' long-term academic achievement*. Center for Research on Education, Diversity and Excellence.

Universitets- och högskolerådet (2017a). *Nationella minoritetsutbildningar 2014–2016*. Rapport 2017:1

Universitets- och högskolerådet (2017b). *Högskoleutbildning i nationella minoriteters språk och kultur – vad har hänt? En jämförelse mellan åren 2016 och 2017 samt en tillbakablick på läsåret 2008/09 till 2016/17*. Rapport 2018:6

Utbildningsradion/Novus (2018). *Ny Novus-undersökning: Mycket låg kunskap om Sveriges nationella minoriteter*. Pressmeddelande 2018-03-15.

Walldoff, Amanda (2013). Importerade arabiska läroböcker och den svenska skolans värdegrund. *Orientaliska Studier*, 134, 5–32.

Lagar och förordningar etc.

Kulturmiljölagen (SFS 1998:950)

Lag (SFS 2016:1013) om personnamn

Rättegångsbalken (SFS 1942:740)

SFS 2009:600. Språklag. Kulturdepartementet

SFS 2009:724. Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Kulturdepartementet

Skollag (SFS 2010:800)

Skolförordning (SFS 2011:185)

Socialtjänstlag (SFS 2001:453)

SÖ 2000:2. Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Utrikesdepartementet

SÖ 2000:3. Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk. Utrikesdepartementet

Statliga utredningar

SOU 1997:192. *Steg mot en minoritetspolitik - Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*. Kulturdepartementet.

SOU 2002:27. *Mål i mun – Förslag till handlingsplan för det svenska språket*.

SOU 2016:44. Kraftsamling mot antizigansim – Slutbetänkande av Kommissionen mot antiziganism.

SOU 2017:60. *Nästa steg? Del 1. Förslag för en stärkt minoritetspolitik*. Delbetänkande av Utredningen om en stärkt minoritetspolitik. Kulturdepartementet.

SOU 2017:88. *Nästa steg? Del 2- Förslag för en stärkt minoritetspolitik*. Slutbetänkande av Utredningen om en stärkt minoritetspolitik. Kulturdepartementet.

SOU 2017:91. *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering*. Utbildningsdepartementet.

SOU 2018:17. *Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektors professionella utveckling*. Slutbetänkande av Utredningen om en bättre skola genom mer attraktiva skolprofessioner.

SOU 2019:18. *För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering – modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål*. Utbildningsdepartementet.

SOU 2019:20. *Stärkt kompetens i vård och omsorg*. Socialdepartementet

SOU 2020:27. *Högre växel i minoritetspolitikerna – stärkt samordning och uppföljning*.

SOU 2020:28. *En mer likvärdig skola – skolegregation och förbättrad resurstilldelning*. Utbildningsdepartementet.

Elektroniska källor

Europarådet (2020). <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/committee-of-experts>

Kulturrådet (2020). <https://www.kulturradet.se/i-fokus/nationella-minoriteters-kultur/utgivning-och-spridning-av-litteratur-pa-minoritetsspraken>. Hämtad 2020-04-16.

Sametinget (2019). <https://www.sametinget.se/sprakcentrum>. Hämtad 2019-10-24.

Sametinget (2020). Samiska språk. <https://www.sametinget.se/sprakcentrum>. Hämtad 2020-05-28

Samiskt informationscentrum (2020). www.samer.se/sprak. Hämtad 2020-07-28.

Sveriges folkhögskolor. www.folkhogskola.nu. Hämtad 2020-04-08.

Regeringen. Agenda 2030 och globala målen. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030>

Bilaga 3

Sammanställning av förslag inklusive kostnadsuppskattning och tidsplan

Innehållsförteckning

Förslag till kapitel 1. En ökad och sammanhållen kunskap om minoriteterna och minoritetsspråken.....	2
Förslag till kapitel 2. De nationella minoritetsspråkens utveckling och revitalisering	3
Förslag till kapitel 3. En obruten utbildningskedja	4
Förslag till kapitel 4. Språket i det livslånga lärandet.....	9
Förslag till kapitel 5. Kultur bär språk – språk bär kultur.....	10
Förslag till kapitel 6. De nationella minoritetsspråken i det digitala samhället.....	12

Förslag till kapitel 1. En ökad och sammanhållen kunskap om minoriteterna och minoritetsspråken

Avsnitt 1.1. Ökad kunskap i majoritetssamhälle och offentlig sektor. **Mål:** Kunskapen om de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken är god i samhället. Viktig information om minoriteternas rättigheter och minoritetsspråkens revitalisering finns samlad i en informationsportal. Informationen är tillgänglig i ett användarvänligt format.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
En informationsportal med samlad information om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken tas fram, drivs och utvecklas av den myndighet som av regeringen får informationsuppdraget om minoritetslagen.	Inleds 2021–2022	1,5 mkr i initialkostnad och 600 tkr i löpande drift.
En obligatorisk webbutbildning för offentliganställda om de nationella minoriteternas språkliga och kulturella rättigheter tas fram och underhålls av den myndighet som av regeringen får informationsuppdraget om minoritetslagen. Webbutbildningen bör utgöra en del av innehållet på ovan nämnda informationsportal och tas fram i samarbete med Sveriges kommuner och regioner (SKR).	Inleds 2022	Cirka 400 tkr. Beräknat utifrån uppgifter från Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) och Ekonomi-styrningsverket (ESV).
Skolinspektionen får i uppdrag att regelbundet följa upp om och hur målen i de aktuella kursplaner som rör de nationella minoriteterna och minoritetsspråken implementeras i skolan.	Inleds 2022. Därefter cykliskt återkommande.	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
En blivande uppföljningsmyndighet för minoritetslagen tar fram indikatorer över språkens användning i samhället.	Inleds 2021	Täcks inom ramen för berörd myndighets förvaltningsanslag.
Statistiska centralbyrån (SCB) får i uppdrag att med utgångspunkt i de slutsatser som drogs i DO:s rapport från 2012, och i samråd med minoriteterna och den blivande uppföljningsmyndigheten, undersöka möjligheterna att samla in data om antalet talare av de nationella minoritetsspråken.	2021 eller 2022	Täcks inom ramen för berörd myndighets förvaltningsanslag.

Avsnitt 1.2. Förvaltningsområden för jiddisch och romska. **Mål:** Myndigheter och andra aktörer inom den offentliga sektorn är medvetna om det ansvar för jiddisch och romska som följer av minoritetslagen (SFS 2009:724), och kan redovisa aktiva åtgärder som främjar och skyddar språken och dess talare.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Förvaltningsområden för jiddisch och romska etableras enligt nuvarande modell för statsbidrag. Förslag på vilka kommuner eller regioner som ska omfattas i ett första skede, samt vilka skyldigheter som ska följa av anslutningen, bör diskuteras och utarbetas i samråd med minoriteterna och berörda kommuner och regioner.	Inom en femårsperiod	Behöver utredas ytterligare.
Effekterna av modellen med nya förvaltningsområden bör följas upp och utvärderas. Om resultatet är gott kan beslut tas om frivillig anslutning, enligt det system som nu gäller för finska, meänkieli och samiska.	På sikt	Behöver utredas ytterligare.

Förslag till kapitel 2. De nationella minoritetsspråkens utveckling och revitalisering

Avsnitt 2.1. Språkcentrum. **Mål:** Språkcentrum är etablerat för alla nationella minoritetsspråk. Centrumen fungerar som kunskapsresurs och ett aktivt stöd till organisationer som arbetar med revitalisering, samt till enskilda som vill återta sitt nationella minoritetsspråk. Språkcentrumen arbetar med att stimulera användningen av språken och med att revitalisera de nationella minoritetsspråken.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Språkcentrum inrättas för finska, jiddisch, meänkieli och romska i enlighet med de förslag Isof presenterade 2019.	Inleds 2021 och byggs upp successivt.	28,3 mkr (enligt Isofs förslag).

Avsnitt 2.2. Inrättande av språkresurscentrum på kommunal eller regional nivå. **Mål:** Regionala språkresurscentrum är etablerade och fungerar som lokala och regionala knutpunkter för samarbete, kontakt och inspiration i kommuners, regioners och lokala aktörers språkfrämjande arbete.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Utvalda kommuner, kommunala samverkansorgan eller regioner tilldelas efter ansökan statliga medel för att etablera och driva språkresurscentrum på lokal eller regional nivå. (Förslaget läggs också fram av Sametinget).	Inleds 2022 och byggs upp successivt.	2,2 mkr per språkresurscentrum motsvarande kostnader för 2 heltidstjänster och lokaler.

Avsnitt 2.3. Bidrag till revitalisering. **Mål:** Ett stort antal goda revitaliseringsinsatser genomförs för samtliga fem nationella minoritetsspråk. Återkommande språkrevitaliserande projekt som snarare har karaktären av långsiktig verksamhet finansieras av ett verksamhetsbidrag.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Regeringens anslag till Isof för revitaliserande projekt fördubblas för att ge fler intresseorganisationer möjlighet att genomföra revitaliseringsinsatser.	2021 eller 2022	7,5 mkr (inkluderar dagens bidrag på 3,9 mkr).
Det av Isof utdelade projektbidraget kompletteras med ett verksamhetsbidrag för projekt av mer permanent karaktär. Isof ges i uppdrag att distribuera bidraget efter ett ansökningsförfarande.	2022	2 mkr
Statsbidraget till de nationella minoriteternas riksorganisationer ska öka. (Förslag i enlighet med SOU 2017:60).	2022	5,8 mkr

Avsnitt 2.4. Språkvård. **Mål:** Språkvården i samtliga nationella minoritetsspråk bedrivs i statlig regi och i samråd med minoritetsgrupperna samt utifrån de förutsättningar som råder för var och ett av språken. Språkvårdarna samarbetar i hög grad med språkcentrum.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Regeringen tillför Isof anslag för att utvidga det språkvårdande arbetet i syfte att täcka det ökande behovet av språkvårdsinsatser.	2021 eller 2022	2,5 mkr motsvarande 2,5 heltidstjänster (0,5 tjänst i jiddisch, 1 tjänst i meänkieli, 1 tjänst i romska).

Förslag till kapitel 3. En obruten utbildningskedja

Avsnitt 3.2. Förskolan. **Mål:** Barn som tillhör en nationell minoritet får inom ramen för förskolans verksamhet möjlighet att lära sig och att utveckla sitt nationella minoritetsspråk, både de barn som bor i ett förvaltningsområde och de som inte gör det. De pedagogiska insatserna präglas av hög kvalitet. Granskningar av förskolornas flerspråkiga verksamhet genomförs på regelbunden basis.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Skolinspektionen får i uppdrag att genomföra en granskning av hur kommuner, andra skolhuvudmän och förskolor tolkar och implementerar skollagens och förskolans läroplan när det gäller barns rätt att utveckla sitt nationella minoritetsspråk i förskolan.	Inleds 2022 och cykliskt återkommande.	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Skolinspektionen får i uppdrag att framöver regelbundet granska hur förskolor arbetar utifrån skollagens och förskolans läroplan om de nationella minoritetsspråken i förskolan.	Inleds 2022 och cykliskt återkommande.	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Skolverket får i uppdrag att utarbeta en komplettering av förskolans läroplan för de förskolor som har en inriktning mot ett eller flera nationella minoritetsspråk.	Arbetet inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Skolverket får i uppdrag att utforma allmänna råd om uttolkningen av skollagens bestämmelse om förskoleverksamhet som bedrivs helt eller till väsentlig del på finska, meänkieli respektive samiska. (Förslaget läggs också fram av Sametinget).	Inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Skolverket får i uppdrag att se över hur man kan underlätta för kommuner och andra skolhuvudmän att starta förskolor med inriktning mot de nationella minoritetsspråken. Etablering av förskolor med sådan inriktning bör få ett riktat statsbidrag.	Inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Skolverket får i uppdrag att undersöka förutsättningar, omständigheter och praxis hos förskolor där modersmålslärare eller minoritetsspråkstalande pedagoger saknas och som därför genom fjärrundervisning ansluter eller önskar ansluta sig till andra förskolors flerspråkiga verksamhet. Undersökningens syfte är att identifiera eventuella hinder och framgångsfaktorer.	Inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Skolverket får i uppdrag att utforma ett pedagogiskt material där modersmålslärare eller pedagoger på förskolor med inriktning mot ett eller flera av de nationella minoritetsspråken kan få stöd, inspiration och hjälp i sitt arbete. (Förslaget läggs också fram av Sametinget).	Inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.

Avsnitt 3.3. Förskoleklass. **Mål:** Elever som tillhör en nationell minoritet får utbildning i sina nationella minoritetsspråk i förskoleklass.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Utbildning i förskoleklass ska för elever som tillhör någon av de nationella minoriteterna omfatta nationella minoritetsspråk. Denna rättighet förs in i skollagen. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Lagstiftningsarbete inleds 2021, med möjligt ikraftträdande 2023.	En beräkning av ökade kostnader tas fram och merkostnader täcks inom ramen för statens stöd till kommunerna.
De insatser som görs med koppling till de nationella minoritetsspråken i förskoleklass ska ses över och regelbundet följas upp av Skolinspektionen. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2022 och cykliskt återkommande	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.

Sammanställningen fortsätter på nästa sida ►

Fortsättning, förslag till kapitel 3. En obruten utbildningskedja

Avsnitt 3.4. Grundskola. 3.4.1. Tvåspråkig undervisning. **Mål:** Elever som tillhör de nationella minoriteterna har tillgång till tvåspråkig undervisning av hög kvalitet.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Skolförordningens bestämmelse om tvåspråkig undervisning ändras så att sådan undervisning kan anordnas i de nationella minoritetsspråken genom hela grundskolan, det vill säga också i årskurs 7–9. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91)	Författningsarbete inleds 2021, med möjligt ikraftträdande 2023.	En beräkning av ökade kostnader tas fram och merkostnader täcks inom ramen för statens stöd till kommunerna.
Skolförordningens bestämmelse om att språket ska utgöra umgängesspråk i hemmet för att tvåspråkig undervisning ska få anordnas samt att högst hälften av undervisningstiden får ske på minoritets-språket tas bort för nationella minoritets-språk, liksom kravet att inslaget av svenska i undervisningen successivt ska öka. (Förslag i enlighet med SOU 2017: 91).	Författningsarbete inleds 2021, med möjligt ikraftträdande 2023.	En beräkning av ökade kostnader tas fram och merkostnader täcks inom ramen för statens stöd till kommunerna.
Införandet av en finansierad försöksverksamhet för ett antal kommuner att etablera tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken bör utredas. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Utredningsarbete inleds 2021	Täcks inom ramen för berörd myndighets förvaltningsanslag/ev. kostnadsförslag tas fram av berörd myndighet.
Öronmärkta medel riktas till kommuner och andra skolhuvudmän i syfte att skapa incitament för tvåspråkig undervisning.	Inleds 2022 och byggs ut successivt	Behöver utredas ytterligare.
De skolor som erbjuder tvåspråkig undervisning ges möjlighet till riksintag för att möjliggöra överföring av skolpeng mellan kommunerna eller skolhuvudmännen.	Inleds 2022 eller 2023	På sikt kostnadsnetutralt.
Anmälan om tvåspråkig undervisning görs till Skolverket som även ska ansvara för sammanställning av statistiska uppgifter. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2021	Initial kostnad på 1 mkr och därefter en förvaltningskostnad på 500 tkr per år.
Möjligheterna att genom kommunöverskridande samarbete anordna modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning via fjärrundervisning undersöks av lämplig myndighet i syfte att underlätta för kommuner och andra skolhuvudmän som har brist på lärare i de nationella minoritetsspråken.	Utredning inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.

Sammanställningen fortsätter på nästa sida ►

Fortsättning, förslag till kapitel 3. En obruten utbildningskedja

Avsnitt 3.4. Grundskola. 3.4.2. Nationellt minoritetsspråk införs som ämne. **Mål:** Elever som tillhör en nationell minoritet kan utveckla kunskaper i sina nationella minoritetsspråk i skolan. Undervisningen håller hög kvalitet och är tillräckligt omfattande för att gynna språkutvecklingen. Informationen om rätten till undervisning är tydlig, och når ut till den berörda gruppen.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Nationellt minoritetsspråk blir nytt ämne i grundskolan och ges både som nybörjarspråk och för redan etablerade talare. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2022 eller 2023	Kostnad för Skolverket 6,9 mkr enligt beräkning i SOU 2017:91. Kostnad för skolhuvudmän cirka 80 mkr enligt beräkning i SOU 2017:91.
Ämnet nationellt minoritetsspråk regleras i timplan till minst tre timmar i veckan. Skolverket tar fram nya kursplaner. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2022	Ryms inom ovan redan angivna 6,9 mkr.
Undervisning i ämnet nationellt minoritetsspråk bör vid behov kunna genomföras via fjärrundervisning, även på entreprenad. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2022	På sikt kostnadsneutralt.
I avvaktan på att nationellt minoritetsspråk får status som eget ämne, tas en lösning fram för att reglera modersmålsundervisningen i nationella minoritetsspråk, där ett lägsta antal timmar fastställs.	Nya riktlinjer tas fram 2021.	Behöver utredas ytterligare.
Som ett alternativ till ett nytt ämne, ska nationella minoritetsspråk kunna läsas som språkval från åk 6 på samma sätt som övriga moderna språk, öppet för alla elever. Ämnet behöver då stöd för att uppfattas som ett attraktivt val, både för elever tillhörande de nationella minoriteterna och för andra.	Successiv utbyggnad från och med 2022	Behöver utredas ytterligare.
Elever som inte önskar läsa enligt den utökade studieplanen kan välja att fortsättningsvis läsa sitt nationella minoritetsspråk inom ramen för modersmålsundervisningen. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2022	Kostnadsneutralt.
Skolinspektionen bör ges i uppdrag att återkommande granska om kommuners och skolhuvudmäns informationsplikt gällande modersmålsundervisningen för nationella minoriteter uppfylls, samt om modersmålsundervisningen ges i den utsträckning som kan förväntas.	Snarast och cykliskt återkommande	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Skolverket ges i uppdrag att inventera lärarunderlaget, det vill säga antalet behöriga lärare som har kunskaper i nationella minoritetsspråk. I inventeringen ska lärarnas behörighet inom olika ämnen ingå.	Inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Kravet på att modersmålslärare i nationella minoritetsspråk ska ha språket som modersmål för att bli behöriga att undervisa i ämnet modersmål tas bort. (Förslag i enlighet med SOU 2019:18).	2021	Kostnadsneutralt.

Sammanställningen fortsätter på nästa sida ►

Fortsättning, förslag till kapitel 3. En obruten utbildningskedja

Avsnitt 3.5. Gymnasium. **Mål:** Elever som önskar studera sina nationella minoritetsspråk i gymnasieskolan har möjlighet att göra det. Undervisningen är av hög kvalitet och informationen om rätten till undervisning är tydlig, och når ut till berörda grupper.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
De nationella minoritetsspråken införs på gymnasiet som valmöjlighet till övriga moderna språk steg 1–7 och ges en timplan med två–tre timmar i veckan. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2022 eller 2023 och byggs ut successivt.	En beräkning av ökade kostnader tas fram och merkostnader täcks inom ramen för statens stöd till kommunerna.
Det ska vara möjligt att läsa ett nationellt minoritetsspråk som nybörjarspråk på gymnasiet steg 1–2. Nuvarande krav på ”goda kunskaper” tas bort. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2022 eller 2023 och byggs ut successivt.	En beräkning av ökade kostnader tas fram och merkostnader täcks inom ramen för statens stöd till kommunerna.
Studier i nationellt minoritetsspråk som ämne ska ge meritpoäng. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Inleds 2022	Kostnadsneutralt.
Gymnasieprogram med inriktning mot nationella minoriteter ges möjlighet att bli riksrekryterande. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91). Detta bör också gälla de yrkesförberedande nationella gymnasieprogrammen.	Inleds 2023	En beräkning av ökade kostnader tas fram och merkostnader täcks inom ramen för statens stöd till kommunerna.
Möjligheten att anordna tvåspråkig ämnesundervisning i gymnasiet utreds, i syfte att bland annat undersöka om incitament behövs för att öka skolornas benägenhet att anordna tvåspråkig undervisning.	Utredningsarbete inleds 2021.	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.

Avsnitt 3.6. Högskola. 3.6.1. Språkutbildningar. **Mål:** Lärarutbildningar finns vid de universitet som har nationellt ansvar för respektive språk. Utbildningarna utexaminerar lärare regelbundet, på en nivå som täcker behoven. Forskningsmiljöer är etablerade för samtliga nationella minoritetsspråk vid de lärosäten som getts nationellt ansvar för språken. Lärosätena har en stabil basbemanning, samt långsiktig finansiering. Det är möjligt att studera språken på alla nivåer, inklusive att bedriva forskarstudier. Det är också möjligt att studera ett nationellt minoritetsspråk inom yrkeshögskolan.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Lärosäten med nationellt ansvar för de nationella minoritetsspråken bör ha en stabil basbemanning. Lärosätena bör på sikt ha en bemanning som uppgår till minst 1–2 professorer, 1–3 lektorer, 1–3 doktorander, samt medel för forskning och utveckling. Finansieringen ska vara långsiktig, stabil och inte belasta de enskilda lärosätena.	Inom rimlig framtid/ på sikt	Behöver utredas ytterligare.
Kurser i samtliga nationella minoritetsspråk utvecklas och erbjuds upp till kandidatnivå.	Inom rimlig framtid	Behöver utredas ytterligare.
På längre sikt bör magister- och masterutbildning samt forskarutbildningar etableras för samtliga nationella minoritetsspråk.	På sikt	Behöver utredas ytterligare.
Ett uppdrag att etablera språkkurser i romska bör ges till Lunds, Stockholms eller Uppsala universitet.	Snarast	Behöver utredas ytterligare.
Lärosäten med nationellt ansvar för de nationella minoritetsspråken får i uppdrag att anordna kortare kurser i genrespecifik terminologi.	Snarast/inom rimlig framtid	Behöver utredas ytterligare.
Språkkurser för att möjliggöra utbildning till tolk och översättare ska utvecklas och erbjudas.	Snarast/inom rimlig framtid	Behöver utredas ytterligare.
Myndigheten för yrkeshögskolan ges i uppdrag att genomföra en samlad analys av arbetsmarknadens behov av utbildningar inom yrkeshögskolan avseende språk- och kulturkompetens kopplat till de nationella minoritetsspråken, och därefter föreslå åtgärder. (Förslaget läggs också fram av Sametinget).	Snarast/inom rimlig framtid	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.

Sammanställningen fortsätter på nästa sida ►

Fortsättning, förslag till kapitel 3. En obruten utbildningskedja

Avsnitt 3.6. Högskola. 3.6.2. Lärarutbildningar. **Mål:** Antalet lärare, och återväxten av lärare, med kompetens att undervisa i och på de nationella minoritetsspråken är god, vilket gör att de elever som vill har möjlighet att läsa ett nationellt minoritetsspråk i skolan.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Högskoleförordningen (SFS 1993:100) ändras så att de nationella minoritetsspråken kan ingå i grundlärarexamen.	Snarast	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Lärosäten med nationellt ansvar får ett uppdrag att ta fram grundlärarutbildningar med inriktning mot språken. När lärosätena bedömer att studentunderlaget och ämnets kapacitet tillåter, ska ämneslärarutbildning erbjudas.	Snarast	Behöver utredas ytterligare.
Lunds universitet ges ett uppdrag att ta fram grundlärarutbildning med inriktning mot jiddisch.	Snarast	Behöver utredas ytterligare.
Södertörns högskola får ett fortsatt uppdrag att ge uppdragsutbildningar av modersmålslärare i romska.	Inleds 2021 eller 2022	Regeringen bör inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Skolverket ges fortsatta uppdrag att anordna uppdragsutbildningar för de nationella minoritetsspråken för att möta behoven på kort sikt. (Förslag i enlighet med SOU 2017:91).	Snarast	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.
Lärare som undervisar i modersmål utan att vara behöriga, samt legitimerade lärare i andra ämnen och som talar ett nationellt minoritetsspråk, ges möjlighet att inom ramen för sin tjänst eller via till exempel Lärarlyftet, kunna genomföra studier för att bli behöriga att undervisa i ämnet nationellt minoritetsspråk eller bedriva ämnesundervisning på ett nationellt minoritetsspråk inom ramen för tvåspråkig undervisning.	Inleds 2021 och byggs ut successivt	Bör rymmas inom nuvarande ekonomiska ramar för berörda skolhuvudmän.
För att tillgodose behovet av lärare i nationella minoritetsspråk bör pedagogisk utbildning riktas till modersmålslärare för att ge dem behörighet.	Inleds 2021 och byggs ut successivt	Behöver utredas ytterligare.

Avsnitt 3.7. Läromedel. **Mål:** Det finns kvalitativa läromedel för de nationella språken på alla stadier och nivåer.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
För att säkerställa kvaliteten och långsiktigheten i produktionen av läromedel inrättas ett produktionsstöd riktat till de kommersiella förlagen för framtagning av läromedel. Stödet fördelas och administreras av Skolverket eller annan lämplig myndighet. Specialpedagogiska skolmyndighetens produktionsstöd kan användas som modell för hanteringen.	Inleds 2022	Ett anslag på 15 mkr inrättas och justeras efter gjord utvärdering.
Skolverket får, i samarbete med Myndigheten för digital utveckling (DIGG), uppdraget att etablera en portal för delning av pedagogiskt undervisningsmaterial.	Inleds 2021	Initial kostnad på 1 mkr och därefter årligen 500 tkr för löpande drift.

Förslag till kapitel 4. Språket i det livslånga lärandet

Avsnitt 4.1. Folkbildning. **Mål:** Språkbärares möjligheter att delta i kortare språkkurser och aktiviteter med anknytning till språken är goda. Information till kursdeltagare och utbildningsanordnare finns samlad och är lätt-tillgänglig och överskådlig.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Folkbildningsrådet bör regelbundet samla relevant information om det kursutbud inom folkbildningen som har koppling till de nationella minoritetsspråken. Informationen bör vara en del av den portal som föreslås i kapitel ett i handlingsprogrammet.	Inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från Folkbildningsrådet.
Regeringen inrättar ett bidrag för korttidsstudier enligt Sametingets modell, som gäller övriga nationella minoritetsspråk. Bidraget bör administreras av lämplig myndighet.	Inleds 2021 eller 2022	500 tkr per nationellt minoritetsspråk, enligt uppskattning av Sametinget.
Regeringen inrättar riktade anslag som Folkbildningsrådet delar ut till studieförbund och folkhögskolor för att erbjuda språkkurser i de nationella minoritetsspråken.	Inleds 2022	Behöver utredas ytterligare.

Avsnitt 4.2. Språken i yrkeslivet. **Mål:** Kompetensförsörjningen i de nationella minoritetsspråken inom olika områden som sjukvård, äldreomsorg och barnomsorg är god och det finns yrkesrelaterade utbildnings- och fortbildningsmöjligheter. Tillgången till kompetenta tolkar och översättare är god.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Kommuner och skolhuvudmän som erbjuder studier i ett eller flera nationella minoritetsspråk i gymnasiet, bör också uppmuntras att erbjuda dessa språk inom yrkesvuxenutbildningar. Särskilt prioriterade bör omsorgsyrken eller yrken med inriktning mot barn och unga vara.	Inom en femårsperiod	Behöver utredas ytterligare.
Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) ges i uppdrag att undersöka förutsättningarna för att arrangera uppdragsutbildning av översättare i romska, meänkieli och jiddisch.	Uppdrag ges 2021	Ryms inom nuvarande anslagsram.
Kammarkollgiet eller annan lämplig myndighet får i uppdrag att upphandla översättare i de nationella minoritetsspråken på statlig nivå och lägga fast ramavtal för dessa översättnings-tjänster. (Förslaget läggs också fram av Sametinget).	2021	Ryms inom nuvarande anslagsram.

Förslag till kapitel 5. Kultur bär språk – språk bär kultur

Avsnitt 5.1. Språkstöd och bokstart. **Mål:** Föräldrar och blivande föräldrar får information, uppmuntran och stöd i att föra sina nationella minoritetsspråk vidare till sina barn.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Föräldrar som tillhör en nationell minoritet bör i så hög grad som möjligt få tillgång till Bokstart. En breddning av uppdraget bör därför göras så att stödet gentemot de nationella minoriteterna specificeras och ges finansiering. För att detta ska vara möjligt bör Kulturrådet få långsiktigt finansiering för projektet.	2021 eller 2022	5 mkr år 2021 därefter 10 mkr/år enligt Kulturrådet.
Ansvaret för språkstödspaketen bör i samråd med de nationella minoritetsföreningar som tagit fram paketen flyttas över till lämplig myndighet samt ges en långsiktig finansiering för att kunna spridas till samtliga mödravårdscentraler i landet.	2022	Behöver utredas ytterligare.

Avsnitt 5.2. Produktion av litteratur. **Mål:** Utbudet av litteratur på de nationella minoritetsspråken är stort och varierat. Det finns litteratur både på originalspråk och i översättning. Det finns litteratur i många olika genrer och för olika målgrupper. Stödet för litteraturutgivning är kontinuerligt och långsiktigt.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Kulturrådets uppdrag att främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken, både på originalspråk och som översättningar, bör göras långsiktigt. Stödet bör breddas till att innefatta andra insatser än enbart utgivning, t.ex. utbildning av översättare, professionalisering av förlag och olika insatser för att sprida böcker och främja läsning.	Inleds 2022	Behöver utredas ytterligare.
Kulturrådet bör få ett uppdrag att särskilt främja utgivning av barn- och ungdomslitteratur på de nationella minoritetsspråken.	Inleds 2021	I den mån kostnaden inte kan täckas inom ramen för förvaltningsanslaget bör regeringen inhämta en kostnadsberäkning från myndigheten.

Avsnitt 5.3. Resursbibliotek och Kungliga bibliotekets app. **Mål:** Det finns ett varierat utbudet av litteratur på de nationella minoritetsspråken på biblioteken. Resursbibliotek utgör kunskapskällor som stödjer forskning och fungerar som en kunskapsresurs åt bibliotek över hela landet.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Statligt finansierade resursbibliotek för de nationella minoritetsspråken inrättas enligt Kungliga bibliotekets förslag.	Inleds 2022	40 mkr enligt KB:s utredning.
Kungliga bibliotekets pilotprojekt med en app för att sprida litteratur på samiska och romska utvärderas och bör, om resultatet är gott, på sikt inkludera litteratur och ljudböcker på samtliga nationella minoritetsspråk.	Inleds 2021	Bör utredas ytterligare.

Sammanställningen fortsätter på nästa sida ►

Fortsättning, förslag till kapitel 5. Kultur bär språk – språk bär kultur

Avsnitt 5.4. Scenkonst, musik, bild- och formkonst. **Mål:** Utbudet av kulturella aktiviteter som teater, musik och kultur i andra former på de nationella minoritetsspråken är varierat och tillgängligt. Utbud för barn och unga är särskilt prioriterat. Personer som tillhör de nationella minoriteterna har goda möjligheter att delta i kulturlivet och att som kulturutövare ta del av olika bidrag inom kultursektorn.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Kulturrådet bör i sitt uppdrag att verka för de nationella minoriteters kultur särskilt prioritera projekt som innefattar de nationella minoritetsspråken.	Inleds 2021	Kostnadsneutralt.
Bland de ansökningar som görs inom ramen för kulturskolebidraget, bör kulturella projekt med koppling till barn och unga som tillhör de nationella minoriteterna prioriteras. Projekt som genomförs i samverkan med minoritetsaktörer bör ha företräde i urvalet.	Inleds 2021	Kostnadsneutralt.

Avsnitt 5.5. Film. **Mål:** Det finns ett varierat utbud av film på de nationella minoritetsspråken. Filmskapare som vill producera film på de nationella minoritetsspråken har möjlighet att söka ekonomiskt stöd.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Finlandsinstitutet ges ett permanent stöd för att sprida finskspråkig film i Sverige.	Inleds 2022	Årligen 1,5 mkr i särskilt stöd.
Svenska Filminstitutet ges möjlighet att årligen stödja film-pedagogiska språkförstärkande insatser på de nationella minoritetsspråken.	Inleds 2022	Finansieras inom nuvarande anslagsram.
Svenska Filminstitutet bör undersöka möjligheten att dubba fler filmer till de nationella minoritetsspråken, med särskilt fokus på film för barn och unga. (Förslaget läggs också fram av Sametinget).	2021	Finansieras inom nuvarande anslagsram.

Avsnitt 5.6. Medier och public service. **Mål:** Det finns ett långsiktigt stöd som underlättar utgivning av dagstidningar och andra tidskrifter på samtliga nationella minoritetsspråk. Det finns möjligheter till gemensam utgivning av tidningar på finska, meänkieli och samiska över de svenska, norska och finska landsgränserna.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
SVT bör undersöka intresset och förutsättningarna för en ökad omfattning av dubbade produktioner till de nationella minoritetsspråken, som ett komplement till originalproduktion inom public service.	Beaktas inför kommande beslut om sändningstillstånd för SVT	Behöver utredas ytterligare.
De särskilda villkor för mediestöd som i dag gäller för tidningar skrivna på finska, meänkieli och samiska utökas till att också gälla tidningar skrivna på jiddisch och romska.	Inleds 2022	Behöver utredas ytterligare.
Möjligheterna till gränsöverskridande samarbete mellan Sverige, Finland och Norge vad gäller tidningar på finska, meänkieli och samiska bör utredas.	Utredningsarbete inleds 2021	Behöver utredas ytterligare.

Förslag till kapitel 6. De nationella minoritetsspråken i det digitala samhället

Avsnitt 6.1. Språkteknologi. **Mål:** En nationell språkbank finns tillgänglig för samtliga nationella minoritetsspråk och deras varieteter. Språkbankens resurser är fritt tillgängliga för olika typer av användare. Språkverktyg som stavningskontroll, digitala ordböcker och språkinlärningsprogram finns tillgängliga på samtliga nationella minoritetsspråk.

Förslag	Tidsaspekt	Uppskattad kostnad
Isoref genomför en förstudie om hur arbetet med att bygga upp en språkbank för de nationella minoritetsspråken skulle kunna organiseras och genomföras samt en undersökning av tillgången till språkverktyg på de nationella minoritetsspråken.	2021	Ca 800 tkr motsvarande två halvtider under ett år.
Lämplig aktör eller myndighet får uppdraget att ansvara för och bygga upp språkresurser för respektive nationellt minoritetsspråk.	Inleds inom en femårsperiod.	Behöver utredas ytterligare.